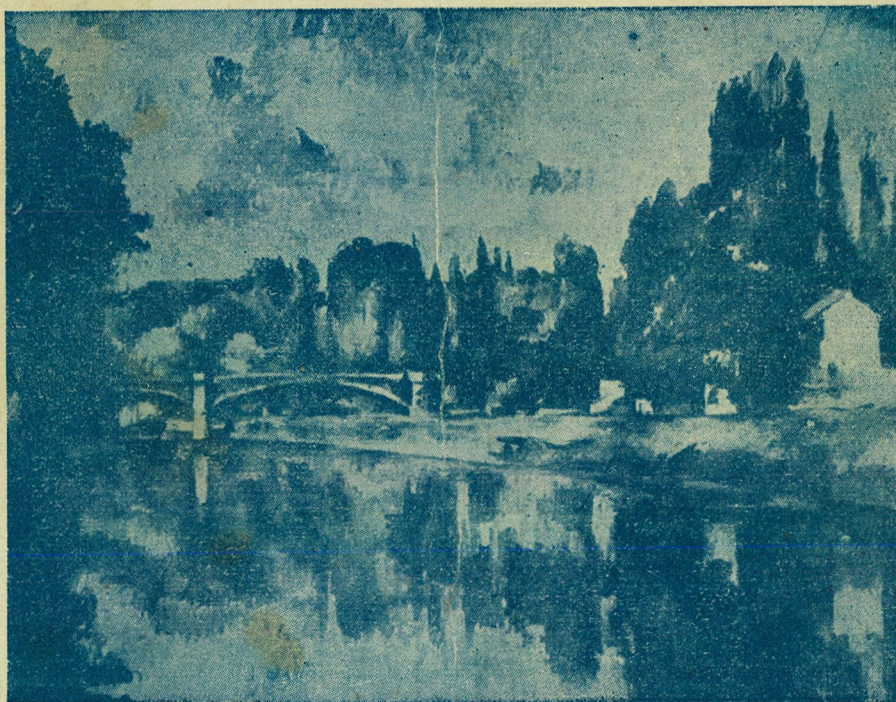

Ára 40 dinár

Poštárina pláćena u gotovu

HID

IRODALOM ★ MŰVÉSZET ★ KRITIKA

XVI. ÉVF. ★

NOVEMBER

★ 1952

Jó könyvet az olvasónak!

Legújabb kiadványaink

Olcsó kisregénytár

D I N.

Móricz Zsigmond: Pacsirtaszó	— — —	40.—
Mikszáth Kálmán: A beszélő köntös	— — —	50.—
Mikszáth Kálmán: Két koldusdiák	— — —	190.—
Babits Mihály: Hatholdas Rózsakert	— — —	25.—
Szabó Dezső: Feltámadás Makúcskán	— — —	13.—
Janko Veszelinovic: Anyós	— — —	—

A mi irodalmunk új művei

Majtényi Mihály: Garabonciás, humoros regény	72.—
Debreceni József: Vacsoracsillag	— — — 60.—
Szírmái Károly: Viharban, novellák	— — — 150.—
Laták István: Nyugtalan álmok	— — — 95.—

A jugoszláv irodalom remekei

Iván Gorán Kovacsics: Jama, művészi illusztrációkkal	— — — — — 60.—
Jása Ignjátovics: Respektus Vásza, regény	— — — — — 80.—
Mirosláv Krlezsa: Magyar királyi honvédevellék	— — — — — 150.—

M e g j e l e n t

RUDYARD KIPLING

A dzsungel könyve

A kiváló amerikai író remek indiai tárgyú regénye, mely mind az ifjúság mind a felnőttek számára élményt jelentő olvasmány

A könyvet színes képek és rajzok díszítik

Boltí ára 300 dinár — Könyvbarátoknak 249 dinár

TESTVÉRISÉG-EGYSÉG

könyvkiadó, Noviszád, Nyegos utca 2.I.

Eladási osztály: Noviszád, Duna utca 10. szám

TARTALOM

Majtényi Mihály: Feljegyzések a VI. Pártkongresszusról	627
Ady Endre verseiből: Egy megtalált könyv	631
Utazás a Multban	632
Az elűzött könyv	633
B: Szabó György: Tanulmány Adyról (Részlet)	634
Csépe Imre verse: Útirajz	639
Quasimodo István: Maréknyi por (novella)	640
Ács Károly: Piros vers	647
Hogy megmaradjunk	647
Fehér Ferenc: Egy kocsi dinnye (elbeszélés)	648
Bencz Mihály verse: Tavaszt hozz első hó	658

Örtüz fényénél

Zsiván Miliszávac: A partizánsajtó Vajdaságban	659
--	-----

Látóhatár

O. Bihalji Merin: Zola vagy Cézanne? (tanulmány)	662
--	-----

Magyar klasszikusok

Sárosi Károly: Vörösmarty	668
---------------------------	-----

Bírálat

Bori Imre: A Janus arcú csillag költője	673
Bálint István: Gondolatok egy elbeszéléskötettel kapcsolatban	677
Lévay Endre: Ének a hegyesi mezőkről	684

Könyvszemle

Jama	692
Dedijer: Napló I. Rész	693
Andrija Hebrang esete (Bori Imre)	694

Lapszemle

Műmellékletek

Címlapképünk: Cézanne: Híd a Szajrán	
Cézanne: Csendélet	638
Manet: Zola Emil arcképe	646
Cézanne: Pirosruhás nő	657
Cézanne: Önarckép	691

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Noviszád, Njegoseva u. 2/I. Telefon: 20—63

Kiadja a Testvériség-Egység könyvkiadóvállalat

Előfizetési díj: Egy évre 420 D, fél évre 210 D, egyes szám 40 D.

Postatakarékszám 300-904.870. Lapzárta minden hó 10-én

Kéziratokat nem őrizünk meg és nem adunk vissza

»Budutynoszt« nyomdavállalat, Noviszád

Feljegyzések a VI. Pártkongresszusról

Mintha történelmi palástot viselne, úgy hat most ez a város: Zágráb, a horvát főváros. Mintha történelmi palástot viselne — de a palást redői most nem tömjénszagúak, nem a latinszavas, nehéz mult egyházi cirádáiból nőtt ki valami alóla: ez a palást vérvörös és a forradalom palástja. Színe azzal a színnel azonos, amilyen lánggal Gubec Matija alatt égtek sok évszázaddal ezelőtt a fahasábok...

A forradalom lelkét, tüzét és színét szívta magába messze elterülő, nagy rendezettségében, platán és hársfasor közé az ősi város: nyolc napra az ország minden tája ideirányította figyelmét. S a forradalom vívmányainak őre és sáfára, a Párt az azóta hófedte Szleme hegység tövében elterülő nagyváros falai között ült össze, Konventre.

Nem tudok szabadulni a szimbólumoktól, egész lelkialkatom olyan, roskadozok a súlyuk alatt, pedig érzem, hogy ide talán más kellene most: a tiszta logika, a dialektika erős fegyvere. Ez persze nevelés kérdése, egy újabb generációtól már ezt követeljük. Én is így fogom fel a VI. Pártkongresszus egész nagy építő értelmét — ne vessenek rám követ mégsem, hogy itt, a kongresszusi teremben érzésekkel birkózom és fuldózok a szimbólumokban. A vérszínű palást, a forradalomé, most már komoly redőkben omlik alá — a hús méter magas és kétszáz méter hosszú hatalmas falat is ilyen redők borítják — azok szeme azonban, akik a falra merednek, a végtelennek és kietlennek tűnő, hosszú évtizedeket is megláthatják mögötte. S ezeknek, akárhány vezetőnek, harcosnak egész élete ott menetel: a forradalom sok évtizede, amikor az még nem volt ünnepi palást. Amikor az eszméhez való ragaszkodás, a forradalomhoz való hűség és a dolgozók tiszta ügye még csak rongyos cipőt jelentett, öntudatos harcot, bujkálást és bujdosást — megpróbáltatást, keservet és halálveszélyt.

Azért harcoltak, hogy mindenkinek jusson jobb falat, jobb ruha, jobb élet, biztonság minden dolgozónak. S most az ünnepi áhitatban elhangzanak a sokéves Számadás szavai: mit tett a Párt, hová, merre haladunk a régmult óta, mi az amit valóban építünk s hogyan építjük.

Peregnek az esőszemek, hullnak alá egyre nagyobb csöppekben. Hárman lépkedünk az aszfalt vizes tócsáin keresztül, elgondolkozva. A zágrábi magyar főiskolások között jártunk az este, a magyar egyetemisták között, beszélgetésünk volt velük, kis vitánk is talán — ez volt az otthonról hozott külön problémánk s az ünnepek megnyitása előtti napokban betöltötte néhány óránkat. Amaz ott a közönség nagy ügye,

ez a mi külön ügyünk — érzem mégis, valahol a kapcsolatot. Talán a nagy palást redői mögött mi is mögéjebámulnánk a lepergett évtizedek útjának. A zágrábi ősi Alma Máter ma befogadja fiai közé a mi fiainkat, a kisparasztok, kisemberek gyerekeit — de eljuthatott-e egykor egy Papp Pálunk erre az egyetemre, eljuthatott-e volna valaha is egy Szervó Mihály? Olyan irdatlan időbeli és térbeli messzeségek ezek, olyan messzi fogalmak és én mégis, megint és újra érzem a kapcsolatokat. Az a forradalom a miénk is volt, annak végtelen gyűrűi és hullámai a magyar falut is felkavarták, felfordították az „örök elrendezettség“ tévhitét, hogy annak, akinek jutott és vagyon jutott, hogy egyedül az jogos a vagyon erejével fiát az egyetemre küldeni, tanítani, kinevelni... Nem és nem! tiltakozom, nem és nem! Ahová most haladunk, a pompás kongresszusi terem egy olyan eszme és olyan erőfeszítés szüleménye, amely kártyavárként tolt szét az „örök elrendezettség“ gondolatát s ma ott tanul a kisparaszt gyermeke a távoli egyetemen: emberek, hát nem értitek a nagy összefüggést?

Nem értik még eléggé. Hiába, nem értik eléggé azok az egyetemisták sem. S ha értik, nem méltányolják eléggé. Nem értik tisztán a maguk helyzetét a nagy közösségben, nem értik, hogy itt sokkal többről van szó, mint magukról hozott bizonyos fogalmak, amelyek ott tenyésznek a tágas bácskai és bánáti kertekben, házakban — bizonyos halott fogalmak. Nem értik, hogy Papp Pálok és Szervó Mihályok nélkül s főleg azok nélkül, akik a Párt következetes nemzeti és nemzetiségi politikáját jelentik, azok nélkül szétmorzsolná őket az Alma Máter, hogy kis életükből semmi sem maradna. Nem értik, hogy itt egy olyan megvívott és megnyert ütközetről van szó, amely éppen értük folyt, magyarságukat is beleértve — nem értik végső fokon, hogy mi különbség van aközött, hogy valaki vonaton, gyorsvonaton Zágrábba utazik és aközött hogy gyalog — Szibériába vándorol, mondjuk.

Valahol összefüggnek a dolgok, csak meg kell látni a kapcsolatokat.

Pereg az őszi eső a zágrábi aszfaltra. S arra gondolok, hogy hányan nem tudtak kikötni a zágrábi egyetemen harminc esztendő előtt, mert olyan volt az igazodás, az örök elrendezettség...

A küldetés, a követség, ahogy a széksorok elrendeződtek és ahogy az ültetés lefolyt — a térkép és az országtájak valami rendjében történt-e vagy az alfabétum sorrendjében — nem tudom. Az előbbi szemléletesebb lenne, meggyőzőbb és képszerűbb. S hangosabban beleszólnának a világtájak, Észak és Dél, Kelet és Nyugat — széleken a határral, a határokkal, ahonnan vihar korbácsol. Eljöttek kétezer valahányan. munkások, parasztok, értelmiségiek, katonák. S akik küldték őket, a párttagok százezrei és a néptömegek milliói most Zágráb felé forduló arccal lesték és várták a Kongresszus szavait, s hogy: hátha az ő küldöttük is megszólal. Eljöttek öregek és fiatalok, régi harcok megédzettjei — most nem fegyveres harcra hívó szóra, ezúttal, hanem békés megvalósítására mindannak, amit a forradalmi zászló valamikor kibontott és hirdetett: a szocializmus építésére. Eljöttek kétezer, kétezer- valahányan s mindegyiknek tarsolyában ott volt az a megnemírt követi felhatalmazás is — a pecsétes írás mellett — hogy hallgasd meg, testvér, a nevünkben is, szavazz a nevünkben is, bezélj a nevünkben is, és verd össze tenyeredet a nevünkben is: köszöntjük Titot és a Pártot. Ők voltak kétezer- valahányan, akiknek szájáról felcsengett annyi nyelven az ősi munkásdal, az Internacionálé. Felcsengett, mint a fokozódó

szél — hej, de hangos is legyen, olyan hangos, hogy elnyomjon minden fenyegetést és vihart. Az ősi proletárdal örökszép szárnyalással ütögette a tetőt, átfürödött rajta és felszállt a csillagok magasságába.

S nékem, a magyar költőnek ott a széksorokban egy furcsa vers zsongása járta át szívemet. Valahol a vérvörös forradalmi drapéria redőnyei mögül jött, mint egy üzenet — elfeledhetjük-e József Attilát, aki a népről írt s minden nép énekeseként véste fel a sorokat:

Emeljétek fel szívünket. Azé,
aki felemeli.
Ilyen erős csak az lehet,
ki velünk van teli.

S ott állt kétezer-valahány előtt az az ember, aki felemelte a szíveket. Felemelte a szíveket a testvéri szív magasságáig, megértette velünk, mindenkivel, aki ebben az országban él és dolgozik, hogyha van egy út a jobb élet felé — és van! — az csak úgy kelhet ki, ha megbecsüljük egymást. Felemelte a szíveket meg megértette velünk, hogy ezen a véráztatta földön az első és legnagyobb átok az volt, hogy nem akartuk megérteni egymást. A szót, hogy testvériség és egység, százszor halljuk, a szó megmerevedett, megkapta a maga történelmi aranyfedezetét, történelemmé lett — de most itt az az ember és itt az a Pártfórum, aki kiharcolta a szívek mélyén is azt a valóságot, hogy: megértjük egymást.

S valahányszor felzúgott a taps — és mindig felzúgott, ha a terembe lépett — abban a tapsviharban benne volt az Adria bórája és benne volt a szlovén hegyek vihara, a szlavóniai síkság szele. Benne volt a bácskai róna köszöntése, a szerbiai és boszniai hegyeké és macedón völgykatlanoké s a fekete hegyeké ott messze délen. Mindig egy ország köszöntötte a Pártot és Titót.

Találkozások. Igen, úgy érzem, hogy ebben van még sok-sok írói elem. Hallgattam beszélgetéseket: emlékszel? Sodródtak ott az udvaron, átölelte egymást kettő, egymás szemébe néztek. Talán valami veszthely pitvarán látták egymást utoljára, vagy vízmosta szakadékban, az egyik vonult sebesülten, a másik vonszolta még testét új harcok elé — ismét libben a forradalom vérvörös drapériája és mögéjelátni ilyen testvéri találkozások peremén... Ő, és hány árnyék van közöttük, aki már nem lép oda, hány véres árnyék: az már csak az emlék szárnyain libben közéljük.

Félek, hogy a képeim túlsúfoltak, félek, hogy nem tudtam azt a napsugaras délelőttöt elétek varázsolni, amikor a terembe belengett az erős élet s az erős élet erős szavaival kopogott a Számadás: mi volt és mi lesz a szocialista építés frontján. S amikor az idő délutánba-járt egész neónsorok hosszabbították meg ugyanazt a napfényt s este is úgy érezhetted, süt a nap, még mindig. Félek, hogy keveset adtam az építőmunka számadataiból, a referátumok megfontolt szavaiból, a vita anyagából: Dehát: íróember vagyok, aki az eléjétőlülő képek mögött mindig ott látja az elmúlt láthatatlant is, és látni szeretné az előrevetítés csodálatos szénvonásait, a jövő rajzát... íróember, aki előre-hátra kalandozik térben és időben, és úgy tapogat az ember után... S ezeken az egymásra rajzolt képeken keresztül népesíti be és építi világát.

A kongresszus lényegét, gerincét voltaképpen két jelentés alkotta — referátum, ahogy mostanában mondjuk — az egyik Titóé, a másik Rankovicsé. E jelentések köré fonódott az egész kongresszusi anyag: minden felszólalás, hozzászólás, kiegészítés, vagy még szélesebb síkra helyezett továbbbelemzés.

A kongresszus anyagát — természetesen — nem lehet egyetlen ilyen cikkben még ábeszélve sem felolvasztani. Számunkra ez maga az élet s a történelmi fejlődés egy szakasza, mint ahogy például Tito marsal referátumának címe is maga determináló: Jugoszlávia kommunistáinak harca a szocialista demokrácia fejlődéséért. A jelentés felmérte a világ-helyzetet és az abból reánk eredő következtetéseket és kihatásukat, aztán a szocialista út belső és külső fejlődésének szakaszát, a szocialista fejlődésből eredő feladatokat mindannyiunkra. És elhangzott a történelmi bejelentés, hogy Jugoszlávia Kommunista pártja megváltoztatja nevét és felveszi a Jugoszlávia Kommunistáinak Szövetsége nevet. Mindezt ezer és ezer szervezet, lap és könyv ismerteti azóta s az ország közvéleményének jórésze ismeri is már.

Néhány feljegyzést betűztem csak ki a noteszemből és önmagam lelkéből, néhány színt a zágrábi történelmi napokról, a VI. Pártkongresszus hetéről, s azokról a lélekemelő, különös órákról, amikor az ember találkozik az őt körülölelő és sorsát, életét alakító történelemmel, annak távlataival. Amikor az embernek kettős sebességgel dobog a zívé és úgy érzi, hogy egy pillanatra a nagy forradalmi kárpit pár lépéssel közelebb jött hozzá. És úgy nyíltak szét annak redői az ő számára, hogy most már fokozott, többszörös esküvel kell szolgálnia tettel, betűvel es szóval jövőbevivő jobb utunkat.

Majtényi Mihály

Egy megtalált könyv

Zsibbadt sokáig olvasatlanul
(Inni, vadászni sokkal könnyebb
Magyar kastélyban) s végül kidobták
Bűnöknek bűnösét: a könyvet.

Jó könyv volt: elmés, szép Voltaire-kötet:
Nagy rombolások szent harctevője,
(Egykoron volt még a magyar úrnak
Tisztessége és agyvelője).

Ma már a kastély únja a betűt,
Retteg a könyvtől s hunn trágyadombok
Várják Voltairétől egészen máig,
Aki könyvekben nagyot mondott.

S a trágyadombnál elment valaki,
Egy szennyes zubbony, egy éhes elme
S Isten bárányát, Voltaire ó könyvét
A trágyadombról fölemelte.

Belenézett és megdördült az ég,
Dühtől gyultak föl bús, izzadt orcák,
Hejh, fázni fog még e könyvtől
A papos, úri Magyarország.

N é p s z a v a, 1907 december 22.

Utazás a Multban

Hadd idézessék ők a Multat,
Mulassanak a nyomorultak.

Ahol a Föld mi vérünk issza,
Szekerezzünk a Multba vissza.

Fussunk velük targoncán ülve,
Bús emlékekre felkészülve.

Mióta ők éltek és voltak,
Mindig minket úztek, gyilkoltak.

Százszor elszántott koldusmesgyén,
Gyalázott pór szüzek holttestén,

Csak menjünk, hogyha ők akarják,
Járjuk a Mult vén birodalmát.

Fájdalom-csúcson, bánat-völgyön,
A fölfalatott Dózsa Györgyön.

Jobbágyi ifjún vagy banyán által,
Menjünk urak, minket nem átall.

Fölmutatjuk — sírjuktól intnek —
Szomorú mártir őseinket.

Mióta csak éltünk és lettünk,
Ti éltetek és mi szenvedtünk.

Menjünk urak, vissza a Multba,
Ti akarjátok, újra, újra.

Mi késni a Multban se késünk.
Egy biztos: a mi nagy ütésünk.

N é p s z a v a, 1907. szeptember 22.

Az elüzött könny

Dacos arccal, száraz szemekkel
Nézni be a világba könnyebb.
Nékünk volt egy hazug barátunk
S elűztük: a Könnyet.

Úgy-e jó volt, amíg mi sírtunk?
Nyugodt volt a nagyúri asztal.
Minket pedig tápláltak szépen
Pappal és malaszttal.

Bérenc a Könny és mi elűztük.
S hogy elűztük, azóta látunk,
Óh, Könny, te emberdüh-sikkasztó,
Áruló barátunk.

Nem akarunk olcsón enyhülni,
Nem akarunk mi elcsittulni,
Könnynél a vér százszor, ezerszer
Szebben tud hullni.

Nagy idők érkeznek fölöttünk,
Készülő nagy harcok dörögnek.
Nem kell a Könny. Úgy-e testvérek
Mi nem sírunk többet?

N é p s z a v a, 1907 november 3.

Tanulmány Adyról*

(Részlet)

A magyar tragédia nagy énekese, a magyar demokratikus-polgári forradalom viharadara, Ady Endre már több, mint harminc éve halott.

A költő, aki felismerte a magyar burzsoá-forradalom objektív szükségességét, de ugyanakkor meglátta e forradalom szubjektív tényezőinek gyengeségeit is, Ady — ez a tisztánlátó köznemesi-plebejus, aki művészi módon tudta megragadni és kifejezni a magyar feudalizmus felszámolásáért folyó küzdelem egyik ellentmondásokkal telített szakaszát — olyan művészi örökséget hagyott maga után, amely körül már évtizedek óta, hol lanyhán, hol szenvedélyes élénkséggel dúl a harc. Ady művészi és költői hagyatékának kiértékelése, felmérése és birtokbavétele, valamint a vita Ady körül, mely fellépésével együtt indult meg, nem zárult le még ma sem.

Ady halála óta eltelt három évtized magyar társadalmi fejlődése nem egyízben vetette fel a feudalizmus elleni harc és a demokratikus forradalom kérdéseit, a forradalmi harc időszerűségét. A magyar progresszív erők küzdelme a „magyar Pokollal“ (és ennek a küzdelemnek utolérhetetlen művészi kifejezője Ady egész életműve) — Ady nevében folyt és Adyra hivatkozva mozgósította és mozgósíthatta a magyar nép felszabadulásáért küzdő társadalmi erőket a világháború utáni helyzetben is. Ady az ellenforradalmi erők felülkerekedése idején is zászlója, lobogója maradhatott a magyar haladó, progresszív mozgalmaknak.

Ez a három évtized azonban, a forradalmi tábor erejének, célkitűzéseinek és az európai forradalmi mozgalmak erőviszonyainak megváltozása folytán, nem azonosítható Ady korával; ez a harminc év a magyar nép haladó erőinek és forradalmi hagyományainak elsorvadását és erőszakos felszámolását is jelentette Magyarországon. A magyar proletárforradalom bukása, a Horthy-féle ellenforradalmi korszak belső ellentmondásai, melyek az európai fasizmus jelelntkezésével mindinkább kiéleződtek, majd a magyar nép tragikus szerepe a második világháború reakciós erőinek zsoldjában és végül, 1945-ben, a Vörös Hadsereg által végrehajtott és proklamált „felszabadulás“ — csupán egy-egy fontosabb fázisát jelentik annak a harcnak, melyet a magyar népi és forradalmi erők vívtak a reakciós belső és külső hatalmakkal szemben. (Nem kétséges, hogy megváltozott előjellel, szervezetten és leplezetlenebb formában a népi és forradalmi erők felszámolása tovább folyik a „felszabadított“ Magyarországon napjainkban is.)

Ady költészete keletkezése idején a magyar polgári erők feltörésének volt a kifejezője. Ady a feudalista magyar társadalom felszámolását sürgette és verseiben a forradalmi megmozdulás és a forradalmi tett hősi páthosát találjuk. Ugyanakkor azonban Ady költészete — egy meghatá-

*) Ady Endre születésének 75. évfordulója alkalmából.

rozott társadalmi és történeti helyzet művészi eredményeként — szükségszerűen feltárta és kifejezte a magyar polgárság, a demokratikus-polgári forradalom e vezető táborának belső gyengeségeit is. Innen Ady költészetében a kiábrándultság, a pesszimizmus, a „keserves bizodalom“ tragikussága, a „minden mindegy“ jelszó mögé rejtett kétségbeesés a magyar nép tragikus sorsán és a forradalom-várás minden kilátástalansága. Ady költészetének ez az alapvető ellentmondása tette lehetővé, hogy az ellenforradalom korszakában Ady necsak a magyar haladó mozgalomnak legyen zászlajává, hanem a magyar faji-mithosz politikai és irodalmi képviselői, a romantikus antikapitalizmus hívei, a nemzeti romantika megszállottjai is megkiséreljék költészetének kisajátítását és felfedezzék Ady életművében zavaros politikai és irodalmi koncepcióik igazolását. Semmivel sem maradt el az előbbiektől mögött az „esztéták“ táborának kísérlete sem, amely kisebb zajjal, de „tekintélyes“ filológiai apparátus felvonultatásával — a „tisztá“ művészet nevében megállapította, hogy Adynak csupán néhány verse képvisel időtálló értéket és kimondta, hogy „kevés költő hagyott maga után annyi selejtest, művészileg idétlent és modorost“, mint éppen Ady.

Az ellentmondásokkal telített magyar társadalom Ady korában, melynek alapvető kérdései a feudo-kapitalista viszonyok jellegeből következtek, képtelen volt forradalmi úton feloldani és megszüntetni a belső ellentmondásokat a világháborút követő proletár-forradalmak idején.

A magyar nép felszabadulásának ügye azonban a második világháború idején is hajótörést szenvedett. A két világháború között újjáéledő fasiszta-imperializmus térhódítása úgyszólván ellenállás nélkül következett be Magyarországon és eredményezte az ország gyarmati függősége mellett azt az ideológiai dezorientációt, mely a haladó erők táborának széthullását siettetette és lényegesen hozzájárult a magyar függetlenségi és ellenállási mozgalom eredménytelenségéhez a második világháború folyamán. A feltétel nélküli behódolás a szovjet-imperializmus előtt a „felszabadulás“ után — egyik megnyilatkozását jelenti ennek az ideológiai dezorientációnak és bizonyítja a magyar népi-forradalmi erők viszonylagos fejletlenségét a második világháború végén.

Az új Ady-revizió ebben a „felszabadított“ országban indult meg. Révai, aki „szakértője“ lett az Ady-kérdésnek egyik tanulmányában a következőket állapítja meg:

„Végre eljutottunk oda, hogy Adyt nem kell többé kisajátítani, mert költészete nem lehet másé, mint azé, akié az ország! Az ország új ura, a magyar dolgozó nép nem sajátítja ki Ady Endrét, hanem elfogadja, birtokbaveszi éppoly jogos tulajdonaként, mint a földet és a gyárat.“ (Hogy vajjon a doldozóké-e Magyarország és vajjon a magyar nép valóban birtokába vette-e a földet és a gyárat, arról, úgy hiszem, vitatkozni lehetne!) Azonban ugyanebben a cikkében, nem sokkal az előbbi kategorikus kijelentés után, Révai (valószínűleg a valóság és a tények kényszerítő hatása alatt) arról ír, hogy „**valami nincs rendjén Ady körül a magyar népi demokrácia kultúrájában**“. Révai szerint az érdeklődés Ady költészete iránt mindinkább lanyhul és a magyar irodalmi-kultúrális-szellemi életben jelentős tendenciák és hangulatok Ady „szoborrámerevítését“ idézik elő. Sorra véve az Ady-ellenes „tendenciákat,“ így jellemzi ezeket:

„Vannak, akik azt mondják: Ady nem adhat sokat a jelennek, hiszen nem a munkásosztály, hanem a parasztság forradalmi törekvéseinek volt a költője...“

„Vannak, akik Ady nemzeti-kuruc hitvallását tartják elavultnak és ezzel magyarázzák a költészetéből eredő eleven hatások elapadását...”

Majd kérdésfeltevés formájában, így folytatja:

„Vagy talán azért csökken Ady költői hatása napjainkban, mert a nagy szabadtó forradalmon, amelyet ő várt és hirdetett, már túl vagyunk és a napirenden ma már a hétköznapi építés van, nem a forradalom várása és sóvárgása? A forradalom sóvárgásának patetikus lírája mit adhat a jelennek, amelyre a megvalósítás prózai feladatai várnak? Mit adhat az építő embernek, a hétköznapi munkásainak, akik normával, iskolareformmal, 5 éves tervekkel vannak elfoglalva, Ady mitológikus gyűlölete a Tisza Istvánok, a „bújtó új kan Bátor Erzsébetek” iránt? Erre a kérdésre válaszolva — Révai megjegyzi: „Nem erényünk, hanem gyengeségünk, hogy nem tudunk úgy gyűlölni, mint Ady,”

Bizonyos, hogy Ady költészetével szemben fennállhatnak az előbb felsorolt káros és egészségtelen „tendenciák”, és a felsorolásból nem nehéz megállapítani, hogy elsősorban a magyarországi párttagok körében népszerű Ady költészetének ez a helytelen és vulgár-marxista értelmezése. Másrészt az „irodalmi pálmaházak” légköre, melyben az ú. n. irodalmi jóízűség főként megmosolyogja a forradalom és a költészet egységét Ady Endre műveiben és általában, valóban fennállhat és létezhet. Azonban azt a nagy szabadtó forradalmat, amelyet Ady várt és hirdetett, azonosítani a Vörös Hadsereg által végrehajtott „felszabadulással” — az több, mint rövidlátás, az a tények meghamisítása és szándékos elferdítése. Mi tudjuk, hogy milyen forradalmat várt és remélt Ady Endre és nem lenne nehéz megállapítani, hogy a jelen esetben szó lehet-e egyáltalán „nagy szabadtó forradalomról” Magyarországon. S abban az esetben, ha ezt a „felszabadulást” nem nevezhetjük semmiképpen sem forradalomnak (még az Ady által várt és hirdetett forradalomnak sem) — akkor a magyar nép számára (anélkül, hogy egy percig is azonosítanánk Ady költészetében megnyilatkozó tartalmat a jelen magyar társadalmi fejlődésben kifejezésre jutott tendenciákkal, anélkül, hogy megkísérelnők Ady tanításait „időszerűvé” tenni), — nem lehet idegen Ady „mitológikus gyűlölete” „Tisza Istvánok és bujtó új kan Bátor Erzsébetek iránt”. Nem lehet idegen, mert vannak ma is „Tisza Istvánok és bujtó új kan Bátor Erzsébetek”, akik ezúttal nem Bécs, hanem egy másik idegen hatalom kiszolgálására vállalkozva tiporták el és semmisítették meg a magyar nép évszázados szabadságvágyát. Ezek az új „kan Bátor Erzsébetek” érdemesek nemcsak Ady „mitológikus gyűlöletére”, hanem a szabadságszerető, elnyomott és rabságban tartott magyar dolgozók millióinak szenvedélyes és határtalan gyűlöletére is!

S amilyen igaz Révainak az a gondolata, hogy „Ha a költészet ad politikai programot egy népnek, akkor valami nincs rendjén fejlődésében” és „Baj van egy néppel, ha a költőnek kell vállalniok egymagukban a forradalmi irányutatást” — akkor nem kevésbé helytelen az a megállapítás is, hogy baj van egy országban és nincs valami rendjén fejlődésében, ha a demokratikus-polgári forradalmár Ady programja időszerű maradhat, ha Ady „nemzeti” pesszimizmusa még hódíthat és ha Ady „mitológikus gyűlöletének” talaja van a magyar társadalom jelen fejlődésében. Ezért „illuzórikus” olyan nagy hangon beszélni a magyar nép győzelméről (a „felszabadulás” és a demokratikus „újzásületés” szemfényvesztő proklamálása ellenére is), amikor legfeljebb — mint Ady idejében is — csak egy elvetélt demokratikus népforradalomról beszélhetnénk. Ebben a helyzetben és ilyen összefüggésben lesz érthető Révai aggodalma is Adyval szemben:

„Adyval nevelni kell és Adyra is nevelni kell. Ha közvetlenül és jelmagyarázat nélkül próbáljuk beleilleszteni irodalmunk folytonosságába és demokráciánk öntudatába, akkor **mulhatatlanul reakciós hatású** lesz: a búsmagyar pesszimizmust fogja táplálni és a magyar történelem egy hosszú, sötét, de elmúlóban lévő szakasza „örök magyar sorssá“ fog mi-tológizálódni“. (Kiemelés tőlem — B. Sz. Gy.)

Valóban, „valami nincs rendjén Ady körül a magyar népi demokrá-cia kultúrájában“. Valami nincs rendjén sem a demokráciában, sem a kultúrában Magyarországon. Amikor az ország élén egy néptől idegen bürokratikus, szabadságellenes gépezet vállalkozik a „perzekutor“ sze-repére, a nemzetellenes és népellenes érdekek kiszolgálására és ilyen indítékkal vállalkozik a jelen tényeinek elferdítésére és a mult esemé-nyeinek meghamisítására is — a marxizmus nevében! — akkor jogosan emeljük fel szavunkat a magyar nemzeti kultúrhagyaték védelmében. Ott, ahol kizárólag a „napi politika“ szempontjából közelednek Ady hagyatékához és valamiféle „jelmagyarázatokra“ van szükség Ady meg-értése szempontjából — ott joggal kételkedhetünk a „demokrácia kul-túrájának“ demokratikusságában. S ilyen országban a marxizmus és a marxista módszer nem jelenthet tudományos világnézetet és tudomá-nyos eszközt a társadalmi mult és a jelen megismerésére és feltárására. Itt a módszer szükségszerűen sablonná válik, mert a materialista gond-olkodás fejlődésének társadalmi feltételei nincsenek jelen. Az a mód-szer pedig, amely sablonná lett (tekintet nélkül arra, hogy magát marxistának nevezi-e vagy sem), tudományos következtetéseiben és eredményeiben sem adhat újat és eredetit.

Nem lehetünk közömbösek az olyan kísérletekkel szemben — éppen a nemzeti kultúrórökség marxista felmérése és kiértékelése szem-pontjából — melyek az előbbi improduktív módszer alapján közelednek a nemzeti multhoz, a mult haladó mozgalmaihoz és nagy egyéniségei-hez. Nem lehetünk közömbösek, mert ez a módszer a marxizmus nevé-ben és a marxizmus köntösében lép fel és a legfejlettebb és a leghala-dóbb tudományos módszer nevében hajtja végre a magyar mult társa-dalmi-történeti és szellemi fejlődésének önkényes revízióját, és teszi ezt azzal az igénnyel, hogy a meglévő demokrácia-ellenes és népelle-nes uralmat „ujjászületésnek“, a „magyar nép győzelmének“ minősít-hesse és a jelen társadalmi viszonyokat úgy tüntesse fel, mint a mult haladó mozgalmainak és szabadságtörekvéseinek logikusan következő és egyetlen lehetséges eredményét.

Egy ilyen eljárásnak eluralkodása a tudományos kutatás minden területén (az irodalomban is!) szükségszerűen eredményezi a magyar mult forradalmi és progresszív törekvésekben gazdag anyagának önké-nyes és tudománytalan értelmezését. Ez a tény pedig — a tudományos gondolkodás feladása és a marxista módszer ilyen jellegű felhasználása és ilyen irányú értelmezése — nemcsak a marxista gondolati kultúra teljes hiányát feltételezi, hanem közvetve utal a jelen társadalmi vi-szonyokból következő válság objektív okaira is Magyarországon.

Milyen sors várhatott itt, ebben az „ujjászületett“ demokratikus or-szágon Ady Endre hagyatékára? Miért lett volna ebben az „ujjáértéke-lési“ műveletben — a magyar mult értékeinek ebben a tragikus vessző-futtatásában — Ady Endre kivétel? Hisz Ady — éppen Révai meghatá-rozása szerint — „mulhatatlanul reakciós hatású lesz“, ha megfelelő „jelmagyarázatokkal“ nem látjuk el!

Amikor szembeszállunk ezzel az irodalmi barbarizmussal és kije-lentjük, hogy az előbbi eljárás a marxista felfogással ellenkező és a

marxista módszerrel összeférhetetlen — Ady Endre védelmében emeljük fel szavunkat.

Perújítás ez?

Perújítás, mert „Ady nem alkuszik“ és Ady, halála után sem szolgálhat „aljas, nyomorító hatalmakat“.

Perújítás, mert hagyatékát ezúttal nemcsak a két világháború közötti magyar ellenforradalom Ady-revizióival szemben kell megvédenünk.

Ady hagyatékát védeni kell ma az „irodalmi pálmaházak“ embertelen és dezilluzionista törekvéseivel és halálhangulatával szemben és meg kell védeni a marxizmus palástja alatt fellépő álmarxisták hamis értékelésével és kisajátítási kísérleteivel szemben is.

Harcunk az ember felszabadításáért — a szocializmus útján és a szocialista forradalom eszközeivel — új szempontokat vet fel a nemzeti múlt felmérésében is és új fényben tárja fel előttünk a nemzeti kultúráörökség egész anyagát.

Ady költői hagyatékának kiértékelése ma sem tekinthető befejezettnek. Nemzedékek feladata lesz felmérni Ady Endre költészetét. Bizonyos azonban, hogy a materialista gondolkodás és a marxista módszer fejlődésével (s ez csak a szocialista forradalom gyakorlati megvalósításának ideológiai eredményei alapján lehetséges) — mind tisztábban fog előttünk kibontakozni Ady Endre a magyar irodalomban egyedülálló, és a maga nemében páratlan művészete is.

B. Szabó György

Cézanne: Csendéleti

Útirajz

Ijedt kis házak süvegelnek némán,
 Bánatuk szinte szívemre förmed,
 Itt az örök alázat s cselédsorsban
 A gémeskút is mélyebbre görnyed.

Mintha testvére volna a kapásnak,
 Kit szél libegtet az aszú mezőn,
 Míg ki nem fújja belőle a nedvet,
 Hogy könnyebb legyen súlya a temetőn.

Így van itt már évszázadok óta,
 Befelé fordul a szó, Igennel, Nemmel,
 A házgerincén átleső kémény
 Utánam les füstsíró szemmel.

Mintha az is az urat látná bennem,
 Ki elviszi az utolsó szál szalmát,
 Zizegve siet elnyílt az akác is,
 Álmában fejszék vágják a talpát.

Bizonytalan itt minden, ég és mező,
 A kutya is már messziről megugat,
 Az utak kanyargósak, vesztők,
 S a zsellér szemre húzott kalappal fogad.

Ha szóba áll is, alig hogy böffent,
 Résen les rám mogorva lánya,
 Amott törpe délibáb búvik a földbe,
 Valami mély bánat zokog e tájba.

A faluk feszülve figyelnek előre,
 Bádog tornyukat feldöfik órnek.
 Az ég alján halvány mosoly dereng,
 Mintha virradata lenne a jövőnek.

Egy-két város feszeng még távol,
 Pár kéménye füsttel fest az égre,
 Vak még a közel, de virrad már a távol,
 S visszahull a korom a fűtők fejére.

1944

* A költő „Májusi mezőkön“ című, új verses könyvéből.

QUASIMODO ISTVÁN:

Maréknyi por

Talán nem lesz túlságosan unalmas, ha elmondom annak a csipet földnek a történetét, melyet majd hagyatékomban találnak. Aki ráakad arra az ütött-kopott írógépszalagos dobozkára, mely szekrényem mélyén alussza az igazak álmát és kíváncsian nyitja fel, biztosan csodálattal és megvetéssel mered tartalmára, a kevés, szürke földcsekére-göröngyöcskére, amit annyi éven át olyan féltve őriztettem. Pedig a dolog végtelemül egyszerű. Minden emlékem azokról, akiket valaha szerettem, ez a kis, még csak nem is maréknyi föld. Ezt is elég keservesen, tíz körömmel kapartam össze a keményre taposott bácsalmási talajról.

Persze, volt nekem előbb más apró emlékem, csecse-beccém is, de valahogy mindegyik elveszett. Egyik így, másik úgy. Természetesen: nem tartom a dolgot egyáltalán sorsszerűségnek, tudom, hogy a sors könyvébe nincs semmi megírva és nem is hiszek ilyen dajkamesékben. A többi emlék többé-kevésbé értékes volt, hát elveszett, ez a dobozka göröngy nem képvisel semilyen értéket, hát megmaradt. Mégis, az emlékeknek is megvan a maguk sorsa. Itt van például, csak úgy mellékesen, kettőnek a végzete.

A nyakláncot, amit még akkor kaptam, mikor munkatáborba vittek, s amit nadrágom órazsebében rejtettem, két év után vesztettem el Boldogfán.

Nem volt valami értékes ötvösmunka. Vékony, szinte mindennapi holmi volt, de rám tukmálták. „Scse tudni, hová kerülsz, mi lesz, hogy lesz, hátha éppen ez a két gramm arany menti meg az életedet? No, az én kedvemért. A mi kedvünkért.“

Én itt vagyok, a parányi nyaklánc haszontalanul elveszett... s aki adta... Azt hiszem, nem kell részleteznem, beszélni pedig nem szeretek róla.

Soha nem gondoltam rá, hogy valaha eladom, vagy elcserélem ezt a láncot. Emlék volt, ami az embernek a szívéhez nőtt, hát nadrágom órazsebébe dugtam. Ez a zseb mély és csak felesleges dísz volt öltözékemen és a láncocska úgy meghúzódott az alján a varrás mellett, hogy három év alatt, — pedig közben minden féle tábort végigjártam, — egyetlen motozásnál se került napvilágra.

Nagyon ritkán szedtem elő, de néha-néha megtapogattam. Megvolt Egészen a boldogfai szilveszterig nem vettem észre, hogy eltűnt.

Én ugyan a bácsalmási rögöcskék történetét akarom elmondani, de ha nem untatom az olvasót, ez is hozzá tartozik ahhoz, hogy az emlékeknek is megvan a maguk sorsa.

Tehát transzportunk december elején érkezett Boldogfára.

Talán még emlékeznek ezerkilencszáznegyvennégy telére? Szörnyű hideg volt. Legalább is a Dunántúlon. Az őszi esőzések egész ideje alatt meneteltünk és mikor végre Boldogfán megpihentünk egy uradalmi ténisztállóban, szinte megváltásnak tetszett.

Voltunk vagy harmincan. Ki ebből a táborból, ki abból, ki hazulról került a hódmezővásárhelyi hadkiegészítőhöz sürgősen munkára és a nyár derekától decemberig ennek az intézménynek a holmiját cipeltük végig a Dunántúlon. Falutól faluig kocsin vittük az irattárat, miegyebet, éjszakánként pedig kocsiról kocsira raktuk a terhet.

Valahol Boldogfa előtt váltunk meg ezektől a szekerektől, melyek valamerre tovább mentek, mi meg folytattuk utunkat a falu felé.

Az esőzést lassankint havazás váltotta fel és a hófúvások járhatatlanná tették az utat Ausztria-Németország irányában. E miatt maradtunk Boldogfán válogatott őrség felügyelete alatt. Az őrséget egyébként nem miattunk válogatták össze. Nem. Jóval régebben. A bőri bányákban végeztek hóhér munkát és csak mikor Hitler onnan visszavonult, kerültek ők is Hódmezővásárhelyre. Köztük a legembreségesebb egy borjú nagyságú fekete véreb volt, mert azt külön puigatni kellett, hogy nekünk ugorjon.

Farkasordító hidegben reggeltől estig tisztogattuk az utat a hófúvásoktól, sokan kabát, még többen cipő nélkül. Most se értem, hogy lehetett kibírni? Mégis egész idő alatt, ha jól emlékszem, egyetlen komolyabb baj történt, amikor a kis Cippornak eltört a füle. Azt hiszem, mindenütt úgy van, mióta a világ világ, hogy vannak esetlen emberek. Ilyen volt a kis Cippor is. Cugos cipőjében, lehetetlenül hosszú szárú nadrágjában, mely mindig a földet söpörte, vörös orrával, melyből örökké nedvesség szivárgott, mindig útjába akadt valamelyik bórinak, s az könyörtelenül belerúgott. Egy napon, kint a munkán, szerencsétlenségére észre vették, hogy nem lapától, hanem két kezét fagyos fülére tapasztva igyekszik azokat picit felmelegíteni.

— Gyere csak ide!

Oda ment.

Gyerekkorunk egyik játéka az volt, hogy mosás után segítettünk anyáknak a kiterigetett ruha összeszedésében. Ártatlan, szép szórakozás volt. Télen azonban, mikor a ruha éjszaka megfagyott a kötélén, eltiltotak ettől az élvezettől. Mert állítólag olyankor eltörik a kötény. Nevetleges. Ki látott még kartónkötényt eltörni? Ez csak olyan nagyok szélsége.

Eltértem a tárgytól? Nem.

Cippet az egyik bőri pofonütötte s ettől mindkettőjük csupa vér lett. Közönséges pofon volt, s Cippor mégis majd elvérzett. Mert eltört a füle. Akkor jutott eszembe, hogy lám, anyámnak igaza volt. A kötény is eltörhet télen.

Sötétben bandukoltunk istállónkba és összefagyva estünk alomból visszamaradt nedves, sovány szalmánkra. Még a tetvek is megdermedtek rajtunk.

Szóval, kemény tél volt.

Boldogfán akkoriban csak a gyereknép, asszonyok, meg az öregebbje őrizte a házat, az emberek katonáskodtak. Így hát néha nyolcan tizen az erdőre mentünk fát dönteni. A kidöntött fát aztán valahogy bevontuk, húztuk, hurcoltuk a faluba, ahol őreink melegedtek tüze mellett, hanem a gyökér a falusiaknak jutott. Akácgyökér, — ég, ha akar. Így ismerkedtünk össze Boldogfa népével.

Karácsonytájt a hideg még fokozódott és most már a bóriak is morogtak. (Mi csak így hívtuk őket: bóriak.) Egy-egy órát őrkdtek felváltva, de hát kutya hideg volt. Azon voltak, hogy valami melegítőt találjanak ki. Ki is találtak.

Egyik reggel:

— Hát ezután szükség parancsra lesz végezve. Értjük?

Értettük.

— De bukfencre ám, mert hideg van.

Az istálló előtt nagy, akkurátosan összerakott négyszögletes trágyadomb emelkedett. Ezt úgy hívták, hogy „vécce“.

Ettől kezdve minden reggel körül kellett bukfencezni a trágyadombot, aztán felmászni rá, sorba guggolni és addig ücsörögni, míg azt nem mondták, hogy „bukfenc vissza!“.

A „vécce“ használata máskor tilos volt.

Újév előtti napon nem mentünk ki munkára. Házakhoz osztottak szét bennünket fát vágni. Nehéz dolog a gyökeret összeválni, hát a boldogfai asszonyok „kiigényeltek“ bennünket az Újév miatt. Az őrség feltűzte a szuronyt, házhoz vezetett bennünket, ránkparancsolt, hogy dolgozzunk becsülettel és ment tovább. Mindegyik örré három-négy ház jutott és így járták az utcát egyik háztól a másikig.

Én is neki láttam az egyik udvaron, jó fejszével, ékkel. Vágom a gyökeret, vágom, mikor hallom, hogy a konyhából szólít valaki:

— Gyűjjön ide kicsit!

Oda mentem.

— Gyűjjön bejjebb!

Két asszony állt a konyhában. Egyik fiatalabb, másik öregebb. A padkán legényke heverészett. Jó meleg volt a konyhában és az asztalon kerek tál káposzta gőzölgött. Mellette nagy halom krumpli pogácsa.

— Eriggy, Pista!

— A kisember felkelt és szó nélkül kiment az udvarra.

— Üljön le és fogyassza egészséggel.

— Talán, ha elvégeztem, — hebegtem zavartan.

— Majd csak... egyen belüle jócskán.

— Nem lehet. Figyel az ór, dolgozom-e? Megyek is.

— Vágja mán a Pista.

Tényleg. Behallatszott a fejsze csapása. S amíg én ettem a forró káposztát friss pogácsával, a Pista odakint verte az éket a gyökérbe, nehogy az ór észre vegyen valamit.

Hát ezért igényeltek ki minket a boldogfaiak.

Talán ez az a hely és ez az a pillanat, ezek azok az emberek, akiknek érdemes oda adni az aranyláncot? Emlékül. Hogy ne felejtsenek el, ha már ilyenek.

Benyúlok a zsebembe.

Üres.

Az aranylánc eltűnt.

Nem olyan régen még tapintottam. Nem tudom, mikor, de nem régen. És most nincs.

Valamelyik bukfencnél kieshetett a zsebemből és nincs többet.

Igen. Ez lenne az egyik emlékem sorsa és nekem akkor jutott eszembe, hogy íme, szépen, sorjában elvesztegetem azt a pár csecse-be-csét, amitől azt hittem, sose fogok megválni.

Mert nem az aranylánc volt az első. Nem. Először a kékköves gyűrűt vesztettem el, még a nyáron.

Nem szeretnék érzelgős lenni, hát nem mondom el, milyen szálak fűztek ehhez a gyűrűhöz. Hosszúra is nyúlna a meséje, meg aztán valami szerelmi történet is lenne belőle, pedig igazán nem akarok szerelmi történetet írni. Egyébként ezt a gyűrűt is akkor kaptam, mikor a láncot.

Persze ez se volt nagy érték. Hajtűvékony keretben jökora kékszínű kő. Nem tudom, milyen kő, de nem is fontos. Asszonyi encsem-bencsem.

Nyakamban hordtam olyan hosszú madzagon, hogy ingem alatt a nadrágomba dughattam. Azért találtam ki azt a hosszú madzagot, hogy ha derékig mosakszom, akkor se lássa senki, mit hordok a nyakamban.

A nyáron harmadmagammal már Vásárhelyen voltam, még pedig sírásó a dögtemetőben egyetlen ór felügyelete alatt, ez azonban csak messziről pislogott felénk a bűz miatt.

Gyatra munka volt.

Pusztított a dögvész Vásárhely környékén kíméletlenül és bezzeg, hiába ástuk napestig a döglött lovakat, marhákat disznókat, sose fogyott ki az utánpótlás. Látványnak se volt szép a sok puffadthasú állat, mégis a szaguk volt a legrettenetesebb. Sehogyse türtem. Próbáltam ezt is, azt is, nem segített itt semmi. Így aztán első alkalommal jelentkezünk.

Egy géptulajdonos önkénteseket keresett. Elmondta, hogy vidám munka lesz, ha tán nem is telik ki az egész banda. Félóra munka, félóra pihenés és jó paprikás csirke, szalonna. Azonban csak olyanokat visz, akik önként jelentkeznek. Ott van a parancsnoksági engedély a zsebében, az is így szól.

Így mentünk el hárman csépelni hat hétre.

Összesen tizenketten voltunk a polgárokkal együtt. Aki már dolgozott nagy gépnél, az tudja, hogy ez mit jelent, én, addig, csak messziről láttam cséplőgépet.

Első nap asztagra parancsoltak. Ugyanaz a gazda megmagyarázta, milyen egyszerű a dolog. Villára szúrom a kévét, így-e, aztán csak odahajintom a kéve vágónak. Így-e. Több dolgom nincs is vele, jön a másik.

Szúrtam is a villát a kévébe, hol egyikbe, hol a másikba, mindig abba, amelyiken éppen álltam, húztam, rángattam, majd bele szakadtam, csurgott rúlam a víz, elakadt a lélekzetem, megállt a szívverésem, húztam, húztam, de kihúzni nem bírtam. „Az isteni az úrnak, de nagy marha, ki küdte ide, menjen ide meg oda, beleszúrom a villát, fogy a drága petlóreum oszt, üresen forog a dob...“

Előbb, bizony, mindent meg kell tanulni. Azt is, hogy a kévék szép sorba vannak rakva, csak el kell kezdeni a sort. Ezt pedig senki nem mondta.

Mikor végre lecsúsztam az asztagról, mert, — mint mondták, — lement a tíz mázsa, úgy puffantam a földre, akár a zsák. Az ám, a zsák. Nem kell haragudni, no, majd jobban megy, ha belegyün, de a zsákokat se lehet az udvaron hagyni. Igaz-e? Éppen abból áll a pihenés, hogy padlásra hordjuk a búzát. Ha többen volnánk, másképpen volna, de mivel ennyien vagyunk, hát így van. Úgy is volt. Pihenés alatt nyakba a zsák búzát, árpát és haladtunk a padlásra a rozoga létrán. Hiszen, ha az ember úgy ugorhatna egyik fokról a másikra, mint a veréb, vagy mindig két lábon állna vállán azzal az ötven kilóval. De nem lehet ám, mert egyik lábat fel kell emelni, feljebb lépni...

Aztán lassan ezt is megtanultuk.

Ahogy távolodtunk Vásárhelytől, fogytak az örök. A gépész aláírta, hogy szavatol értünk, nem fogunk megszökni. Aztán egész magunkra maradtunk az igazi, szabad polgárokkal.

Ha nem is minden héten, de szombatonként sűrűn maradtunk hármasban. A kilenc haza-haza járt ilyen szombaton a családjához, alaposabban megmosakodni, tisztálkodni, átöltözni. Mi ott maradtunk hárman, ahol éppen a szombati napnyugta érte a gépet. Heverésztünk a kazal árnyékában, rágszáltuk naphosszat a szalmaszálakat, nem csináltunk semmit. Én a kékköves gyűrűt húztam le-fel az ujjamra.

Hétfőn hajnalban együtt voltunk mindannyian. Olyan kitörő örömmel integettünk egymásnak, mint mikor nagyon kedves rokonok, hosszú távollét után, újra találkoznak. A reggelinél a meséknek, otthoni történeteknek se szeri, se száma. Ez alatt a hat hét alatt nem volt közöttünk különbség. Egy asztalnál ettünk mind, kivéve a gépészt, egy kanna-téből ittuk a vizet, egy tálból csipkedtük a tarhonyás krumplit vagy faltuk a bürgepaprikást. S ez alatt a hat hét alatt sok minden okos dolgot tanultam. Nem csak azt, hogy ha jó oldalról állsz neki a pelyvaszedésnek, alig porol, de ha széllal szemben állsz, teletömi szádat, szemed, hanem azt is, hogy ami kenyeret leszeltél, megfogtál, azt meg is kell enni. Keserves munkából lesz a kenyér, ne kallódjon el csak, ami muszáj, a morzsája. Meg aztán, módos háznál, vagy ha jöttünk, vagy ha mentünk, de volt, hogy többször is, elkerülhetetlen a tarhonyás krumpli. Ott, ahol kicsi az asztal, maradtunk fél napot vagy napot, ott csirke paprikás biztosan akadt. Igaz, főleg a feje, lába, szárnya, zúzája, de reggel nagy tányér tej, avas szalonna, paprika, dinnye, este még kött kalács is. Ott ült a gazda, meg a családja, velünk, a földön, vagy asztalnál ahogy már terítettek és kínálgatás jobbra-balra, jó szívvel, tiszta szívvel. Ilyenkor a gépész is sűrűn evett velünk, vagy amott a gép mellett. Egyébként, tisztesebb helyen, bent kosztolt a háziakkal a szobában, ahol az elszámolást csinálták, mi is folyt le a gépen. De hát ez az ő dolguk.

Talán fele idő után végre másik géptől is jött segítség, ki voltunk, könnyebb lett az élet, jókedvűbb. Ötmázsánként váltottunk, jókorákat pihentünk, többen hordtuk a zsákokat, még a lányokkal is tréfálkoztunk.

Egyik szálláson szalmát hordtam éppen, csak úgy ing nélkül, nadrágban. Hárman rakták már a kazalt, mely akkorára nőtt, mint valami színarany emeletes ház.

Vége felé járt az aznapi munka, az utolsó asztagnak is látszott az alja, a nap akkor készült lemenőbe, mindenki jókedvűen tett-vett. Ma már nem haladunk tovább, világossal vacsorázunk és nagyot alszunk.

Hanem az egyik fordulónál megtréfáltak a kazalrakók.

Ahogy mi, két szalmahordó, felkapaszzkodunk keservesen a szörnyű magas kazal tetejére, jól megmarkolva a szalmahordó rudak végét, igazgat az egyik:

— Bevégezzük, hát erre tedd. Gyere jobbra, most előre, megint jobbra. No, még két lépés, hogy ne nekem kelljen erőlködni.

És zsupsz, mély lyukba estünk.

A többiek kitörő nevetése mellett nagyokat nyögve másztunk elő a lyukból. Mit volt, mit tenni? Nevetni illett a többivel.

Nyakamról azonban eltűnt a gyűrűs madzag. Leesett és oda veszett a kazalba, ahol azt soha megtalálni nem lehet.

Így hát nem maradt másom, mint a rögöcskék, amiket Bácsalmáson szedtem össze. Mikor sokkal később egyszer a nyilasok Körmenten levetkőztettek, s elvették a jegygyűrűmet, takarómat, kanalamat, szóval mindent, ami ingó-bingó volt nálam, félredobták ezt a kopott írógép-szalagos dobozt, miután csak por volt benne. Persze, felvettem, mikor nem látta senki és azóta őrzöm.

Végre eljutottunk oda, amit tulajdonképpen mondani akartam.

Nyár elején hozta valaki a hírt, hogy családunkat is táborba viték. Bácsalmásra.

A forró júniusi napon fagyós szél járta át az ember testét.

Asszonyok, gyerekek táborban? Miért lennének táborban?

Tenni kell valamit. Akár mit.

Felsorakoztatni ezt a lelkét vesztett rabhordát és úgy ahogy vagyunk, félmeztelenül nekirohanni a bácsalmási tábornak.

Vagy kifosztani az őrség fegyverraktárát, foglyul ejteni az egész táborparancsnokságot és addig tartani torkukon a szurony hegyét, míg a mieink ki nem szabadulnak.

Mindegy, hogy mit, akár mit, de valamit tenni kell.

Bácsalmásra jutni és kilopni a táborból legalább a gyerekeket.

Mindegy, tenni valamit, csak nem egy helyen ülni.

Négyen indultunk el alkonyatkor, munka után, vacsoraosztás előtt.

Mindenki szerzett magának a faluban valami ruha félét, félcipőt, kalapot. Még nyakkendőm is volt. Hogy aztán itt mi lesz? Majd csak lesz valami.

Sötétig a vetések közt barangoltunk. A földeken magasan állt a bőséges bácskai búza. Már sárgálott: Várta az aratást. Bújva, csúszva, rejtőzködve mentünk előre. Telihold ragyogott az égen és megcsillogtatta a vasúti töltésen nyúló síneket. Ez volt az útirány.

Összeszorított szájjal, négykézláb másztunk, mint a majmok, hangtalanul. Néha megálltunk, hallgatóztunk. Pedig tudtunk, hogy ma még nem fog bennünket senki se keresni. Minden el volt intézve. Legfeljebb holnap lesz hadd-elhad.

Mikor az egyik megálló felől vonatpöfögés hallatszott, nekiiramodtunk. Aztán besétáltunk az állomásra.

Ott állt a szerelvény.

— A bajai?

— Az.

— Indul?

— Majd indul.

— Mikor?

— Nemsokára.

Vegyes vonat volt. Teher is, személy is. Nekünk jó lesz.

Végigmentünk az állomáson, a sínek mellett, ki a nyílt pályára. Aztán leültünk a töltésre és vártunk. Beszélni való nem volt.

Éjfél után értünk a vonatot. Mindegyik másik ütközőre kapaszkodott.

Kínos lassúsággal mozogtunk tovább. Többet áltunk, mint mentünk és minden állomás előtt ugyan az a játék, amit egyébként akár melyik ponyvában megtalálni: leugrani, előre szaladni, megállni a nyílt pályán, felkapaszkodni a lépcsőre és onnan mindjárt az ütközőre.

Hamar világosodott, tehát nem folytathattuk ezt a mesterkedést. Be kell szállni a vonatba, lesz, ami lesz.

Nem lett semmi.

Korán reggel Bácsalmásra értünk.

Nem kellett senkit megkérdeznünk, merre menjünk, se magyarázkodni, kik vagyunk és miért keressük a koncentrációs tábor.

Tizedik lépésnél már előttünk volt — a helye.

Ácsok, napszámosok bontogatták szóltanul az ideiglenes fapalánkot. Néhány fekete ruhás SS-legény lézengett körülöttük.

Kővé meredtem.

Elkéstünk.

Asszonyok, emberek mentek el mellettünk. Mintha nem történt volna semmi. Piacra igyekeztek.

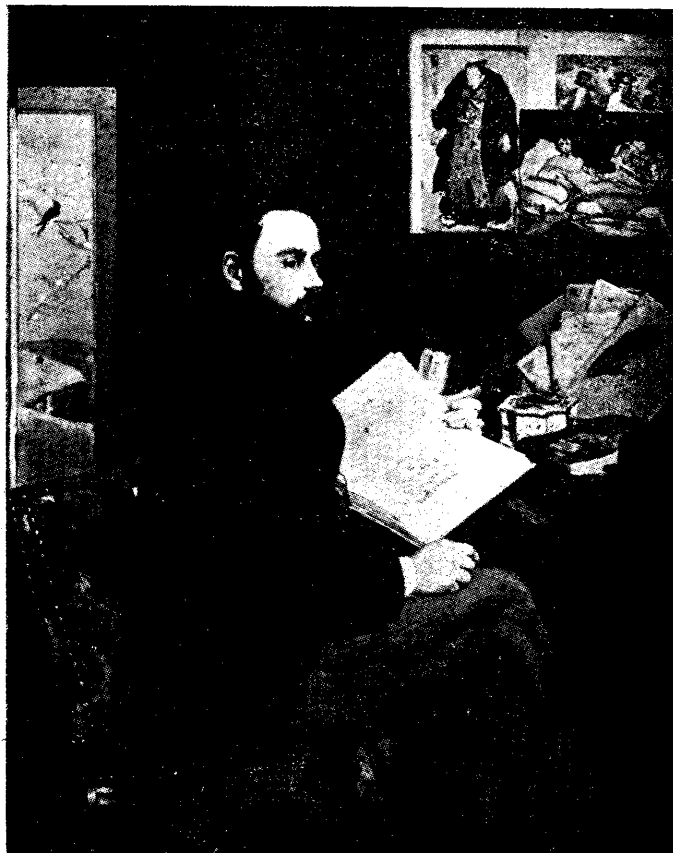
— Szabad leülni? — motyogtam magam elé és szédülten ültem le a földre.

A földre, amit tegnap még az ő lábuk taposott.

De nem akarok érzelegni.

Aztán, nem tudom mennyi idő múlt el, talán magamhoz tértem, talán nem is tértem magamhoz, csak körmömmel összekapartam a kemény földről azt a kevés port, rögöcskét, amit majd valaki megtalál az írógépszalagos dobozkában.

Más emlékem nincs azokról, akiket valaha szerettem.

Manet: Zola Emil portréja

Piros vers

Piros, piros, piros, piros
minden mi jó és ami rossz,
minden mi él és ami kér,
minden mi tagad és ígér.

Csak hó fehér és agy fehér,
s a töretlen, fehér tenyér,
és fehér, fehér a szabály,
a csont, a csend és a halál.

Oh, gyerekek és öregek,
csak pirosba öltöztetek,
ráér a gyászra, aki holt,
a vér fakuljon, ha kifolyt.

1948

Hogy megmaradjunk

Féltékenyen őrzök egy sóhajt,
ki ne szálljon a számon, szegény.
Hisz oly kevesen vagyunk egymásnak:
egy csók, egy sóhaj, te meg én.

A többi mind kívül van, árnyék,
vagy némaság, vagy illat, vagy íz;
este forró, langyos, egyre hűlő,
s reggelre megfagy, mint a víz.

Úgy kell nézzelek, mint a felhőt,
vagy a tengert, vagy a hegyeket.
Gyűlölöm a hűtlen, csak-egyed látó,
mindig-mást látó szememet.

Mert neki akárki lehetne
az, ami nekem csupán te vagy.
A két szememre, öt rossz érzékemre,
magamra, kedves, sose hagyj!

Hogy megmaradjunk, én gyümölcské
válok, és a gondolataim
a fogaidnak érnek; s ha nem néked
édes, nem lesz mazsola-rím

versemben, és ha nem szeretsz, azt
a sóhaj utánadengedem,
hogy te őrizzed tovább helyettem,
hogy örökkön veled legyen.

1952

FEHÉR FERENC:

Egy kocsi dinnye

(Elbeszélés)

Olyan keményen tűzött a nap, s úgy átforrósította a téglából rakott járdát, meg a kiskapu cementezett küszöbét, hogy a reggel óta ott ricsajozó utcabeli gyereksereg végtére is tanyát változtatott.

— Gyerünk a Berkiék kapujába! Ott jó hűvös van! — hallatszott be egy gyerekhang.

— Mért nem mentek inkább az epresbe?! Itt esz a magatoké reggel óta, beveritek még egyszer azt a kiskaput...

Ezt meg Maris néni tartotta szükségesnek odaröppenteni az imént vezénylő gyerekhangnak, de csak úgy, rohantában, mert az az ember ott kint a dinnyeföldön már ugyancsak tekintgethet a dülő vége felé.

— Húzzál, fiam, egy vödör vizet, hogy avval is hamarabb legyen, mert már így is kikapok apád miatt— . mert az is azt szeretné, ha állandóan a nyomában volnék. Vagy kiviszed neki inkább te, édes gyerekem?

— Kiviszem, édesanyám! — vetette oda Péter a szavakat a szalmakazal tövéből, ahova a jóelőbb elhúzódott, hogy megnyírja a két kutyát. Mit is kezdett volna egyebet az idejével? Lusta forróságú, levélkókasztó, júliusvégi nyárdélután van, amikor sehogyan sem található neki megfelelőbb munka a ház körül. Igaz ugyan, ott van az udvar végében a trágyadomb, amit széttúrtak a malacok, meg a léckerítések is hiányosak, de hát ez már inkább csak az apja keze után áhítozik. Nem megy ez önála úgy... Vagy olvasson? Ezen a rekkentő forróságon...? Hisz a szobában feje tetején áll minden, úgy vannak az ágyak, ahogy reggel kibújtak, előbb rendet kellene csapnia. Mert Péter szereti, s ennél fogva ő maga is megteremti a rendet. Az imént azonban megakadt a szeme ezen a két szenvedő jószágon...

— Mit csinálsz te ott, fiam, jaj, ne vesződj azokkal az állatokkal, megsülsz ott a szalma közt. Húzzál inkább egy kis vizet, ha akarsz!

A Kadariék barackosa felől forgószél surrant át a léckerítésen, beleborzolt a trágyadomb körül tenyésző seprőkóróba és felkavarta Péterék körül a szalmatöredéket, aztán átsergett az utcai deszkakerítésen és elszaladt az utca hosszán.

— No, eredj! — lódított egyet Péter a félignyírt kutyán és felemelkedett, az meg társától követve elszégyenkezett a kisház tövibe, az eresz alá fektetett hűvös cserepekre.

— Mehetek, édesanyám!

— Várjál, fiam, csak még leterítem valamivel a kosarat, ne vigyed már úgy az utcán, vigyázz ki ne lötykölődjön a leves, a só papírban van.

Maris néni Péter kezébe nyomta a kosarat.

— Iparkodj velem, gyerekek!

— Mért nem maga viszi édesanyám? — kérdezte az óriástermetű, olajosruhás Jóska, aki az imént érkezett meg a munkából. Mintha csak azt mondták volna: nem az öcskös kezébe való már az a kosár, mi lesz, ha meglátja valamelyik diáktársa?

— Elviszi ő fiam, nem olyan ó, úgy-e, gyerekek?

— Így bár nem kap ki édesanyám, — háritotta el ügyesen a hizelkedést Péter és máris kilépett az utcára.

A Berkiék hűvös kapujában csend állt be egy pillanatra, ahogy megpillantották a gyerekek.

— Szerbusz, Petyi! — énekelték át neki elnyújtottan és a kis szemük csak úgy sugárzott a naptól meg a sok kacagástól.

— Szerbusztok!

Péter mosolyogva és kissé leszegzett fővel megindult a földek irányában, melyek ott kezdődnek mindjárt, ahogy véget ér és a düllóútba kanyarodik az utcájuk.

— Viszed az ebédet, Péter? — rezzentette fel Bori néni hangja a túldalról. A sötéttel elhúzott faltövet csapkodta a portól.

— Viszem, Bori néni...

— Hát úgy is köll, fiam, segítetek az öregeknek, elkelve már nekik is egy kis pihenés.

Bori néni idősebb, meddő asszony, széles, polcos csípőkkel és az istentelen forróságban alig piheg látható tokájával, de jobb dolga nem akadna, mint hogy a port csapkodja a falról, amit a szalmáskocsik kavatnak fel napközben.

— Hogy van a Ferenc bácsi?

— Elég gyöngén, — enyhült meg Bori néni melegtől eltorzult arca a kérdésre — elég gyöngén, nem való már az ő kezébe a kasza, oszt ő vágta le mégis azt a kis búzát, meg még a géphez is elment... Hát csak vigyed azt az ebédet, mert már biztosan várja apád!

Péter hosszú léptekkel kanyarodott el a sarkon, iparkodott előre odaköszönni az öreg Bartus kocsijának, aminek a nyikorgó, pattogó kerekei alól füstölögve erjedt fel a por.

Az apja már messziről észrevette, bebújt a nádkunyhó ajtaján s a zöld csattosüvegből az acelas földre lötykölte a felforrjt vizet. Közelve látta, hogy a töröttnyelű cirokseprővel elcsapja a dinnyemagot is, amit bizonyára a katonák köpködtek szét a kunyhó előtt, akik a kövesről be-betérnek ha a magazinból jönnek-mennek. Mikor már a pörkölt levelű, zöldbabbal szegélyezett kis úton lépegetett, az öreg dinnyecsész felegyenesedett és hogy valamit csináljon mégis, kihúzta az ingderékot és az arcát törölgette vele. Köhintett is egyet-kettőt, de ez a hang elfulladt a szomszédos kukoricások falában.

— Jónapot, édesapám!

— Adjonisten, fiam! Te hoztad ki?

— Én.

— Mit főzött anyád?

— Nem is tudom.

— Hát nem ettél?

— Majd aztán...

— Gyere velem, úgy látom, anyád neked is tett kanalat.

Letelepedtek a tányérrózsák hűvösébe. Péter segített előszedni az ételt, bableves volt krumplival. Az apja előbb neki öntött, a süreijéből pedig az evőkanállal kotort a tányérjába. Lassan kanalazták az ételt.

— Voltak máma?
 — Csak két katona. Piaçra köll vinnünk holnap, szóltam már a Bartusnak, itt ment el a düllön.
 — Majd segíték fölrakodni a kocsira...
 — Jól tennéd, fiam, de korán köll kijönnöd.
 — Nem baj.
 Csörrentek a kanalak.
 — Nem akar eső lenni, fiam.
 — ?
 — Megégnek a kis növendékdinnyék. Meg a kukorica is...
 Elővette a dóznit.
 — Rágyujtasz?
 — Inkább az enyémből. Készek...
 — Nagyon gyöngö! — Köhögtet...
 Aztán mégis odanyult a dobozhoz, amit Péter gyors igyekezettel előhúzott rövid nadrágjának a zsebéből.
 — Nézd a!... — korholta magát az öreg, röstelkedve, mert nem tudta vastag ujjával kicsípni a cigarettát.
 Péter segített rajta. Megmorzsolgatták és rágyujtottak.
 — Elmúlik ez a nyár is, fiam.
 — El...
 Mind ketten a cigarettájukat nézték.
 — Mintha most jöttél volna haza.
 — És nem is csináltam semmit.
 — A tied a tanulás...
 Felhő árnyéka szaladt a kukoricásokon. Egy veréb csipegette hangos csörkoppintásokkal a magokat valamelyik tányérrózsán a kunyhó mögött.
 — Jön a Beke Verka a gyerekeivel, — mondta az öreg és utolsót szítt a szipkába helyezett cigarettán.
 — Tényleg, — kapta oda tekintetét a fiú.
 — Hasadt dinnyén, kihányáson élnek már aratás óta. Így van ez, ahol nincs ember a háznál.
 A mezítlábas, csontos asszony összegöngyölgetett zsákot lóbált a kezében és terelte maga előtt a három kicsinyét.
 — Megfog-e a kútya? Jónapot! Józsi, ne nyulj ahhoz a dinnyéhez, mert leverem a kezéd. Megértted? Péter, de megnőttél, hallod-e? No, Kaszás bácsi, embert nevelt mind a három fiából!
 — Hagyjad csak őket, Verkám, ilyenek voltak a mieink is, a gyerekek az mindenhez hozzáér, — háritotta el Kaszás bácsi az asszonyi politika fondorlatát, de az, hogy a veréblábú kisgyerekeknek a védelmére kelt, jólesett az anyának.
 — Válassz, Verkám, de most nincsen hasadt...
 — Nincsen? — álmélkodott el Verka s már le is hajolt. — Pedig ezek a gyerekek azt szeretik. Úgy eszik azok, mint a kismalacok...
 Itt Péterre kapta a tekintetét, aztán kivágta magát.
 — Ettől nő a has, úgy-e, kislányom?
 Nevetett hozzá, szintelen nevetéssel. Sergette, forgatta a dinnyéket. A nagyobbakhoz hozzá sem nyult. Két lábát szétterpesztette hajolás közben, úgy hogy a pufók, lustácska Gizi közéjük telepedett. Tömpe ujjacskáival mindenáron meg akart bennük fogózni, de ez nem sikerült neki. Ezért hát fellebbentette Verka lelógó ruháját és elől kikandikálva ránevetett a dinnyékre.

— Hova mászol már te is? — tette arrább ingerülten az anyja. A kislány elpityeredett. — Hát akkor számítsa meg ezeket a kis hasasakat, oszt hadd menjek. De most nincsen nálam pénz...

— Mikor kérdeztem én azt tetőled, Verkám? — lépett előbbre az öreg és becsülettel fölmérte a féltregergetett portékát.

— Legyen másfélre egyre-másra! — mondta ki az értékelést leeresztett, csöndes hangon, úgy hogy az asszony érthetett belőle. Érti is ez a szegény asszony, nagyon jól megérti, el is szorul tőle a torka, nem szól semmit, csak elteríti a zsákot, ami nem is zsák, csak lyukas csalánpokróc.

— Rakjad bele, Józsikám!

Az enyhe anyai szóra szökken a legnagyobbik, durva szóra nem ugrana olyan szívvvel, az már bizonyos. Már indulnak is.

— Józsi, fogd a Gizi kezét, köszönjetek szépen. Feri, nem gyüssz vissza mindjárt! — ezt a kisebbik fiúcskának kiáltotta oda, aki előrerúgattatott a dinnyeföldről kivezető úton.

— Minden jót, Verkám!

Néztek utánuk, apa és fia, míg el nem kanyarodtak a düllön.

— Megyek én is, édesapám.

— Csak eredj, fiam. Vigyél be egy kis dinnyehajat a kocáknak.

Tolta a dragacsot kukoricások és felborozdolt tarlok között. Otthon siránkozva fogadta az anyja.

— Látod, fiam, megint elment a Jóska, én nem tudom mi lesz ezzel a gyerekekkel.

Péter lehajtottá ültében a fejét és hallgatta, hallgatta.

— ...Tehetek én róla, fiam, hogy így vagyunk? Várhatna még avval a lánnyal, most ért haza a katonaságtól, még se inge se gatyája. Köll most az a lakodalom? Tudom én, bántja az is, hogy most is a te inged köllött fölvennie, szégyenli az előtt a lány előtt, de te is az övébe jártál, mikor odavolt, mégse vette le senkise rólad. Hogy is mondjam meg apátoknak azt a lakodalmat?

Ruhája aljába temette az arcát.

A temető felé néző ablaknál háttal állott Péter, de nem tudott ott sem megmaradni. Hiszen csak ha szólni tudna, de nem tud. Bement az utcai szobába és ráborult az asztalra. Alkonyodott és most olyan volt a két szoba, mint két koporsó, amikben egy-egy szabadulni nem tudó, megvert lélek viaskodik, de még csak jelt sem tudnak adni egymásnak.

— Mi az, már megint rí! — hallotta Péter a szomszéd szobából. Az idősebbik testvér volt, a Géza.

— Avval ugyan nem segítenek semmit. Már se hall az ember. Ha hazagyüvök, egyik erre, a másik arra, mintha virrasztának valakit...

Csend.

— Ahogy eddig áldoztunk a fiatalúrra, majd meglesz ezután is, nem lehet neki oka panaszra...

Péter ott bent megvonaglott és hosszú ujjával beletúrt a hajába. Anyja ijedt sepegését hallotta. Nem bírta tovább, felkapta a ruháját és kilépett az utcára. A sarkon gyerekek ültek. Nem ismerték meg, csak a Beke Verka Józsi gyereke, aki a kocsma felől szaladt vele szembe. Megtorpant előtte.

— Jóska, itt az öcséd! — terelte rá bátyja figyelmét a Bagi Péter, aki a bolmáni harcokban hagyta ott a félszemét.

Mindnyájan rámeredtek.

— Te vagy az, öcsikém? Hozzatok neki széket, gyerekek! — mosolygott rá részegen Jóska és ettől a mámorban felolvadt, széles mosolytól nem lett derűsebb a Péter arca.

— Mit iszol, öcsikém? Fekete úr! Egy bort az öcsinek!

A sánta kocsmáros azonnal mozdult, Péter hiába tiltakozott.

— Nem akarsz velünk inni, öcsikém? Ne félj, ezt nem látja a tanárúr...

Mindnyájan felnevettek, csak Péter nem.

— Nem azért jöttem — mondta vörösödő arccal.

— Tudom, kisöcsém, tudom — bólogatott Jóska akadozó nyelvvel — én se azért vagyok itt, de ha már úgy fölvergött a kisasszony, hát iszunk rá egyet, nem igaz, fiúk?

Ittak. Péter emelte le leghamarabb szájáról a poharat. Nézte a bátyját csendes, szomorú szemekkel, akinek összezsikordult a foga valamitől és megingatta a fejét, mintha nem értene valamit.

Péter belekarolt.

— Mehetnénk haza, Józsikám!

— Haza? — nézett amaz az öccse szemébe. — Hát te szeretsz otthon?

A kérdés fenn akadt az asztal fölött, a Bagi Pista a homlokára lökte a sapkáját és valami káromkodás félét röppentett ki a száján.

Péter szeme lassan lesiklott Jóska arcáról, le a bátyján feszülő ünneplő ingére, aztán a kocsmá padlójára.

— Hát nem bánom, most az egyszer... Tudod, azért nem vagyok részeg, öcsikém, nehogy azt hidd... Fekete úr!

Fizetett. Alig tudta visszagyürkélni a papírpénzt, mert nem találta a zsebet.

— Maradjatok még az istensígit, Péter komám, ne szaladjatok el mindjárt! — tartóztatták őket a legények.

— Nem, mi most elmegyünk az öcsivel, — csökönyösködött Jóska és az arca fehér volt, ahogy felemelkedett.

Péter támogatta hazáig.

— Ej, ej, gyerekek, hát ilyet köll csinálnod, mit szólnak a népek, ha így látnak? — jött eléjük Maris néni és majd elveszett Jóska mellett az udvar sötétjében.

— Bánom én, hogy mit szólnak! — fakadt ki keserűen Jóska és bebukva a küszöbön lehuppant a kemence melletti padra.

— Dehogy nem bánod, dehogy ne bánod — ismételtette az anyja, mert hogy nem tudott mást mondani.

— Ugyan hagyja már maga is, — vágott közbe Géza nyersen — nem látja, hogy egészen elvette az eszét az a kis béka! Oszt ha elvered azt a kis kereseted, akkor jobb lesz, azt hiszed?

Jóska felnézett amarra, olyan, de olyan kemény pillantással, hogy az már szinte nem is részeg ember pillantása volt.

Géza ezt nem állhatta, felugrott, szinte letépte a lepedőt az ajtóról, ahogy kimenekült a szobából.

Péter fásultan hullott ágyába az utcai szobában. Kint szipogott az anyja, látta az árnyékát, ahogy kendőt terít az ernyőre, hogy annak fénye ne nyugtalanítsa az alvó Jóskát.

Az utcai ablakoknak csörrenve ütődtek neki egy szélroham nyomán az akáclevelek. Nemsokára megjött a vihar. A villámok fénye zöldes vörösre festette a falakat meg az öreg bútorokat. Aztán zuhogni kezdett az eső.

A szomszéd szobából semmi nesz. A vihar elfojt mindent — a szegénység holt pihegését, a bátyja horkolását és édesanyja égiekhez esdeklő, együgyű fohását.

Ilyenkor van az emlékezések ideje, ez az idő az, amikor a jelent olyannyira az elmúlt órák és évek hangulatmérőjével érzékeli Péter, mintha a most elfutó pillanathoz semmi se lenne, mintha hosszúnak tűnő ujjait sem ő pihentetné a suba szórén, hanem valaki más, egy régi-régi fiúcska, gyermek, aki visszajön valahonnan az utcák mélyéből és belekutyorog ingecskés alakjával az ablakba.

Locsog a fal tövében az áradó víz, mint vihar után előbújó asszonyok rejtelmes hangáradata a falak tövében. Minden visszaidézi most Pétert a falu színe elé s felfokozott lelkiizgalommal vág bele érzékésébe régi napok emléke, amikor káposzta palántálásból zavarta őket haza az ítéletidő és az ujjai között felszökött a sikamlós, puha sara a düllőutaknak.

Valamelyik háztetőről pattogva sodorta le a vihar a cserepeket. Péter az apját látta, mint kapaszkodik bele az öreg görcsösen a magamelte kunyhó falába ott kint a szabad ég alatt, míg elviharzik felette a felhőszakadás.

Alig vette észre, hogy elállt a vihar, hátára fordult, kezét összekulcsolta a feje alatt. A hajnali ébredésre gondolt. Előre megcsapta a reggeli rendtlenségben otthagytott szoba jólismert hangulata. Hallotta anyja sovány kacsáinak megszokott lármáját az udvar mélyéből. Buksi ott fog feküdni a muskátlik tövében és bent nem lesz senki, csak a sívárság, a vigasztalan szegénység. Az édesanyja már nem lesz otthon. Az ágya mellett, a széken ott lesz még az estéli cseréptál az ólomecettel meg a rongyokkal, amikkel fájós bokáját borogatja esténként. Elbicceg akkorára valahová az ő sosem kérdezett útjai közül, hogy a Jóska is elhiggye, ha munkábamenésre ébred, hogy lám, nincs semmi baj, elfelejtett és megbocsájtott mindent, ismét megy értük. Neki ott lesz az asztalon a félliter tej, mert annak meg kell lennie.

Péter belemarkolt a suba szórébe. Hát itt ő már sosem változtathat? Úgy kell valahol összeesnie az anyjának az utcán, örökké menetelő, halk katonájaként a szegénységnek?... Úgy érezte, hogy most gyönyörűségesen szép lenne, ha bejönne a szobájába, odaülne az ágya szélére, mint régen, gyerekkorában és ő megtenné azt, amit sosem tudott megtenni. Tenyerébe venné az arcát és megsímogatná. Elmondaná azt az egyetlenegy, húsz év óta készített, formálgatott mondatot, amit négy kemény, konok férfi helyett kell egyszer elmondania: Édesanyám, mi szeretjük magát, csak ostobák voltunk és szégyeltük ezt eddig megmondani...

Az utcán megszűnt minden nesz. Az esővíz lefolyt mind a tetőkről és valahol már elsőt kukorékoltak a kakasok.

Maris néni valóban a legkorábban ébredt. Elment helyet foglalni a dinnyének a piacon, mert korán megérkeznek az adai meg a moholi termelők s aztán már csak valahol a templom felé, a Pista bácsi bódéjánál szoríthatnak maguknak helyet. A zsákokat hajnalban elteríteni a piac téren, ez az első. Aztán barátságosan szólni pár szót az öreg, rokkantlábú helypénzszedőnek, ezt se szabad elfelejteni. Maris néni tudja, mit kell tenni, nem először csinálja. Most már csak ott áldogál a Péter régi kis-kabátjában a volt zárda épülete előtt.

— Gyűnnek már az enyémekek! — szól oda a szomszéd kofaasszony-nak. — Jaj, szegény gyérekem, így múlik el a szép szabadsága...

— Tán katona...?

— Á, dehogy! Ez a legfiatalabbik, amelyik iskolába jár, felső osztályokba.

Amaz elhúzza a száját és elismeréssel bólint.

— Ja úgy...

— Nem is tudja az, Etus, hogy járjon a kedvibe az embernek. Olyan gyerek az... Megtesz nekem mindent.

— Hát ha má tanítatják!

— Jajaj, a másikat is tanítatják, mégse ilyen, nem azért, hogy enyém, de kiválik ezer közül is...

— Hát így van ez, — bölcselkedett az Etus nevezetű asszony tartózkodóan, mivelhogy neki is van gyereke.

Az öreg Bartus szabályosan odakanyarodott Maris néni portájához.

— Előbb a nagyját, fiam! — szól fel Maris néni a kocsira.

— Péter, ugorj csak le, majd én adogatom! — komandérozott az öreg Bartus.

Úgy is lett. Szabályos kis dinnyehalom kerekedett a teherből.

Maris néni félrevonta Pétert.

— Eredj, fiam, lesd meg, mennyiért adják amazok, hogy tudjuk mihez tartani magunkat...

— Jóreggelt, Terusom! Hogy vannak a gyerekek — kiáltott oda a megélenkült piaci népség között magát előre fúró piroskendős menyecske-kének. — Dolgozik-e már a Dezsőd a malomba?

— Má hogy dolgozna, mikor nem dolgozhat. Ilyet még az isten se látott. Leszerelik a malmot, hát most képzelje, oszt elviszik le Szerbiába, hát most menjen le oda az ember, én meg bolonduljak meg itt ezzel a három gyerekkel. De már megyek, zöldséget akarok a levesbe...

— Hát mé nem mész le te is, az uraddal? — kiáltotta utána Etus és ismét kacagott, egészségesen, amit Maris néni arra se érdemesített, hogy megválaszoljon, mert az már olyan bolondság volt. A piroskendős meg már nem hallotta.

A dragacsokon csöszködő, portékájukat kínálgatás nélkül őriző asszonyok, akik nem is termelők, mint Maris néni, csak a kertben megtermett veteményféléből akarnak egy kis pénzt csinálni, odakapják a fejüket az Etus nevetésére, értetlenül, hogy hát ugyan mitől olyan nevetős a kedve amannak, mikor még érintetlen előtte minden. Aztán tovább gubbasztanak. Egy tiszta feketébe öltözött, keménykendős nénike tiszta csíkos szalvétával elcsap a szolanna fölé, amit az ég tudná megmondani, hogyan őriztek meg aratás utánig.

Nehezen indul a piacolás, pedig a nap melege már levetteti Maris néniel a fia kabátját. Nem tart soká ez a várakozás, mert lám, ahogy az első vevő lehajol kavargatni a dinnyéket, úgy rajzanak oda a többiek is, mintha ott valami csodálatos dolgot kellene megsejtelniük. Maris néni már Péter felé tekintget, mert elhúzzák a dinnyét különben, nem lehet száz felé a tekintete. Végre itt a gyerekek. Újság a zsebében, azért késett ennyit. Kimagaslik az asszonyok seregéből, fején rossz micisapka, mert nem számított arra, hogy itt marad a piacon, s uramisten, a lábán sincs semmi, de erre most nincs idő, hogy ezt Maris néni megokolja azok előtt akik előtt meg kellene okolni. A gyerek meg lám, nem zavartatja magát, szedi a pénzt meg visszaad, pontosan, csak magában számolva az árat, amit odamond s aztán türelemmel kivárja, hogy a öreg Bagó Juli néni utána számoljon míg nem kimondja:

— Annyi az, gyerekem, éppen annyi... — és szokatlan sokáig babrál a zsebkendő csomóján, amiben a papírpénz van összehajtogatva. Mert közben meg kell mustrálni azt a legénykét, melyik is lesz a három közül. Fúrja a kíváncsiság Juli nénit, hát nem tudja magában tartani, kimondja:

— Úgy-e, Marisom, ez a fiad a Jóska, aki a lakatosmesterségbe van?

— Nem, nem, Juli néni, — hangzik az érzékenyedett válasz, mivel-hogy a Jóska nem is a lakatos, hanem mehanikus és ezt illene tudnia a Juli nélinek. — Ez a Péter fiam, a diák, csakhogy így van, mert segített nekem a lepakolásban.

A rövidke szó, hogy diák, lezár mindent. Ezt is akarja Maris néni. Tudja ő, hogy a kis unokalánya miatt van ez a nagy kérdezősködés.

Juli néni olyanformán nyúl reszkető kezével a két cserhajú sárgadinnyéért, mint aki bánja már, hogy megvette, vagy báris oktalanságnak érzi, hogy nem alakdott meg rájuk.

— Deák, méghogy deák, nohiszen... — duzzog értetlenül Juli néni elmentében, mert hát micsoda deák lehet a mezitlábos nagy kamasz-sza?... Az a Maris is jobban tette volna, ha ki se ejti a száján azt a szót, mert hogy csak a gyereket kisebbíti vele. — Méghogy aszongya deák! — kuncog már jóízűen, meglegedetten a tudattól, hogy így járt a Maris a legkisebb gyerekével.

A kiselejtezett apróságok hevernek már csak a piac kövezetén. A templom felé eső piaci résznek már nekiállította a vesszőseprőjét a Kis Péter Antal felesége. Szidja a népeket az eldobált dinnyehéjjak miatt. Hogy mennyire nem tudnak rendet. A haja kusza fonatban, csapkolódik a kendője alatt, mintha nem is az övé volna. Cipőfűző darabkával van átkötve. A lányának tiszt udvarol. Csak vele táncol a tiszt otthonban. Göndörhajú, szép szálás fekete legény. Antal bácsi szerint montenegrói, ott vannak olyanok. Nem is néz másra a Juca. Várja, hogy megkéri a kezét. Kis Péter Antal felesége is azt várja. Csak a göndörhajú fekete legénynek nem sietős, ügylátszik. A Juca épp most jön valahonnan. Csinosan van öltözve. Táská a kezében. Látszólag haragos. Beharapja az alsó szájaszélét:

— Megmondtam már, hogy apa söpörjön. Mit szól a Gyorgye, ha megtudja?

Az öregasszony beissza a szemével.

— Tudod jól, kislányom, hogy apa nem ér rá...

— Hát csak söpörjön, tegyenek tönkre teljesen... — nyöszörgi Juca, mert tudvalevő, hogy gyengék az idegei. Aztán felveti a fejét, hogy a szőke hajkorona megvakítja az öregasszonyt aki a seprőre támaszkodik. Juca ellibben s az anyja úgy kap utána, nyitott tenyérrel. Mondana valamit, de már hiába. Juca csak megy, megy s Kis Péterné megbolygatott egyensúllyal néz a nyomába.

Már a Maris néniék felé jár a motollája. Más esetben szólna valamit, bár annyit, hogy hát te Maris mire vársz evvel a pár dinnyével, vagy hasonló, de most hallgatagon végzi a hivatását. Söprőget, de csak nagyjázza.

— No gyerünk mi is fiam! — mozdul meg Maris néni, aztán gondol egyet.

— Hallja ke, Örzse néni!

Kis Péterné felbámul, de csak félig egyenesedik fel.

— Itt ez a pár dinnye, vigye ke el, odaadom olcsón.

Örzse néni most már egészen kiegyenesedik. Az arcán szinte kismulnak a ráncok attól amit mond:

— Hát mit gondolsz te, Maris, mért vinném én el azt amit már mások itt hagytak? Vett az én kislányom még reggel, nehogy azt gondold hogy tán nem vett!.. ,

— Jól van no, — hökken meg Maris néni és a kosárba rakja a portékát.

Megkerülik a kendergyárat a falu szélén, hogy hamarabb érjenek. Az öreg már türelmetlenül lesi őket a dinnyeföld végén.

A kunyhó teteje megtépázva, a tányérrózsák kitördelve majd mind egy szálig, a dinnyeindák összegabalygatva.

— Nem piacozunk többet, a jég elintézett mindent! — mondja rekedten az öreg, úgy hogy Maris néninek elfehéredik az arca. Se búza se lakodalom se semmi. Ehhez le kell ülni, de azonnal, oda a kunyhó melletti lócára.

— Ezért dolgozott az ember, verje meg az isten az egész életet! — hörgi bele az átkát Kaszás bácsi a nagy pusztai semmibe. Honnan veszünk elő az árendát?

Az ökleit gyürkéli, aztán azt se.

— Többet nem csinállok bosztányt, semmit se csinállok... Csak gürcöl az ember, aztán sehun semmi. Honnan veszem elő az arendát, mond meg, honnan veszem elő? — mered rá a fáradt, elrévült asszonyra, mintha volna követelni való attól a kicsi, töpörödött asszonyi lélettől, aki most akár a megszidott gyerek, lehajtott fejrel tépegeti a ruhája rojtjait.

— Bánjátok is ti! Akár a süketnek beszélné az ember... — keseredik bele az öreg a még nagyobb keserűségekbe, s amannak a kettőnek fáj, hogy nem is kérdezi őket a piacozás felől.

Péter csendesén nyújtja oda markában a pénzt.

— Itt van amit árultunk...

Aztán kiforgatja a zsebét.

Az anyának kicsordul a könnye ennek láttán, de el is dörzsöli azonnal a kezefejével.

Az öreget már a pénz megszámlálása foglalja le. Előbb a papírt aztán a vasat. Szaporán nyálag a hüvelykujján s ilyenkor a szája szélére tolja a szipkáját, hogy a füst ne marja ki a szemét. Két megvert szem-pár követi a mozdulatait. Péter az esti viharra gondol meg arra, hogy ez az ember nem is az, akit ő látott akkor a villámok fényinél. A dinnyeföld olyan, mint a temető.

Az öreg összetéveszti a számolást, sziszeg valamit, megcsóválja a fejét, aztán újakezdi. Ballangó szalad át a letarolt földeken. Olyan, mint egy bújdosó, elszalasztott élet. Az öregnek gyöngyöz a homloka, pedig meleg sincs. Előtte viháncolnak a papírbankók. Gyilkolni szeretne. Végül abbahagyja, a vasakba csak úgy beletúr, mint a kártyás, aki a veszített összeget tolja oda a győztes nyerőnek.

— Hogy az istenbe? Vettetek valamit már megint?

— Má hogy vettünk volna? — mondja Maris néni panaszos önzéssel.

— Hát nem ennyi dinnye volt tán azon a kocsin?

— Hát mennyi?

Az öregnek már csikordult a foga. Türtöztette magát mégis.

— Jól elszórtátok, nem mondom...

Maris néninek ez jobban fáj, mint a hátbavágás. Csak bár ezt a gyereket ne bántaná. Lám, elfordul az is, csak tépdesi a tányérrózsán a jéglyukgatta leveleket. Panaszosan mondja:

— Nohát, ha még azt tudod mondani, hogy mink szórtuk el!..

— Hát mit gondoltok, mennyiért mentek el egyre-másra? Mi?! — csinál gyors számadást az öreg és pogány kihívással mered asszonya arcába.

Maris néni nem tud menekülni, átadja magát a sorsának.

— Nem bánom én, ha már azt tudod mondani, hogy... — itt elakad, mert nehéz sírni is, meg beszélni is.

— Nem bánod? — nyújtja meg a kérdést az öreg — azt mondd, hogy nem bánod? Hát akkor pusztulj a szemem elül, de azonnal!

Péter megserdül a sarkán. Az arca akár a halotté. Elesne tán, ha ne fogózna a konyhó falában.

— Eredj te is, anyáddal! — mordul rá Kaszás bácsi.

Péterben talán már nincs is élet. Úgy megy az után a szipogó, elűzött asszony után, mint aki koporsó után lépked.

S mögöttük, a magaeemelte konyhó tövében ott marad magára az öreg. Fölnéz a felhőkre, amik most nagyon alacsonyan járnak — panasszal, iszonyú kérdéssel a szemében nézi őket. Aztán felhajtja a nadrágja szárát és kezdi visszateregetni az indákat.

Cézanne: Pirosruhás nő

Tavaszt hozz, első hó

Ess, éji hó,
te régi, jó
hajnalok tündér-ezüstje,
gazdagíts most,
hogy régi meseszöttesem ismét befödje
biztató, meleg, balzsamos bunda.

Ó úgy aludtat
halk, szeles, szép suhogásod
mint régen, mikor elfekve a vén, puha ágyon
álmomban is tudtam, hogy szán visz majd egy tanyai torra.
Talán most is várnak oda,
mint akkor,
s hallom,
az Apám épp mondja:
Megyünk, csak felszálljon a köd.

Kint szél zörög,
s míg virágot rajzol a fagy az üvegre,
úgy érzem, hogy puha szóval üzennek
szökésből térő ifjú éveim.

Ess, éji hó
és reggelre tükrözd az érkezők nyomát
fehérségeden s a szívem újult pírján...

ZSIVÁN MILISZÁVAC:

A partizánsajtó Vajdaságban

Novemberben ünnepelte fennállása tizesztendő évfordulóját a háború és forradalom vérzivatarában született, nagymúltú napilapunk, a Szlobodna Vojvodina. A HID, köszöntve harcostársát a szabadság gondolat és emberi haladás frontján, közli az alábbi cikket a vajdasági partizánsajtóról.

Vajdaság népeinek a megszállóval vívott fegyveres harcát a partizánsajtó figyelemmel kísérte, segítette és lendületet adott neki. A megszálló a legkorszerűbb propaganda-eszközökkel rendelkezett, a rabságba döntött népeknek pedig szilárd akaratuk volt, hogy kitartanak a hódítók elleni harcban. A legkezdetelegesebb eszközökkel, amelyekkel a szabadságszerető gondolatot terjeszteni és a nép harci szellemét fokozni lehetett igen jó szolgálatot tettek és jelentős szerepet játszottak a népi fölkelés fejlesztésében és terjesztésében. A sapirográf elegendő volt ahhoz, hogy a röplap vagy a hírek, vagy az első partizánújság sok faluba eljussanak. A ciklosztíl már nagy haladást jelentett a partizánsajtó fejlesztésében. A ciklosztílen annyi példányt lehetett sokszorosítani, hogy minden „nyomtatott“ dolog eljuthatott a legtávolabbi faluba is, betörhetett a városokba és átkelhetett a Dunán, a Száván és Tiszán. És amikor a felkelés csúcspontjához ért, amikor általános népi mozgalommá fejlődött, a nyomdatechnikában is nagy fordulat állott be: valódi kis nyomdákat szereznek be, öntött betűkkel, amelyek korszerűbb sokszorosítási eszközökkel rendelkeztek a sapirográf masszájánál és a ciklosztíl kezdetleges hengerénél.

Már 1941-ben, a fölkelés kezdetén, illegálisan, nagyon nehéz körülmények között megjelenik néhány lap, amelyeket nagyon kezdetleges műszaki eszközökkel állítanak elő. Újvidéken kezd megjelenni a „Szlobodna Vojvodina“ (Szabad Vajdaság), amelyet Szvetozár Márkovics néphős (elesett 1942-ben) szerkesztett; a Szerémségben, Sztára Pazován megjelent a „Nasa borba“ (Harcunk) első száma, amelyet Jován Veszelinov-Zsárko és Atyim Grulovics szerkesztettek, Irigen pedig megújult az „Isztina“ (Igazság), amelynek első száma még a háború előtt, Újvidéken jelent meg abban a nyomdában, amely a Cvetkovics-Macsek-féle Jugoszlávia rendőrségének a kezére jutott. Majdnem ugyanabban az időben idült a „Glasz omladine“ (Az ifjúság hangja) című ifjúsági lap is, amelynek első szerkesztője Sztanka Veszelinov-Széka elvtársnő.

A harc folyamán új lapok és folyóiratok is jelentek meg, amelyek között tekintélyes helyet foglal el a „Vojvogyanka u borbi“ (A vajdasági nő a harcban), amely a felszabadulásig jelent meg, a „Pionir“, a legifjabbak számára készült újság, amely szintén a felszabadulásig jelent meg, azután pedig a „Bilten staba szremszkog odreda“ (A szerémségi alakulat vezérkarának bulletinje), amelyet Sztanko Paunovics néphős (elesett 1942-ben) szerkesztett, 1943-tól kezdve pedig a „Bilten glavnog staba Vojvodine“ (Vajdaság főparancsnokságának bulletinje)). Szerém-

ség nyugati részében bizonyos ideig megjelent latinbetűs szöveggel a „Nedelyni pregled“ (Heti szemle). Végül meg kell említenünk a „Vojvogyanszki borac“ (A vajdasági harcos) című katonaujságot is, amelynek mindössze egy száma jelent meg, 1943 vége felé. Ezek mellett a lapok mellett jelentős szerepet játszott a „Veszti“ (Hírek) is, amely különféle helyeken és különféle technikai eljárásokkal jelent meg, párhuzamosan. A legrendszeresebben és leghosszabb ideig a „Veszti agitpropa glavnog staba Vojvodine“ (A vajdasági főparancsnokság hírverő osztályának hírei) jelent meg, de adtak ki híreket a kerületi bizottságok is és időről-időre az „Isztina“ is.

A nép körében nagy kedveltségnek örvendett az „Isztina“. A legtöbben ezt a lapot olvasták és ez jutott el a legtávolabbi vidékekre is. A nép igen gyakran minden olyan újságot, amelyhez hozzáférhettek, „Isztiná“-nak nevezett, erről a kicsiny, de rokonszenves lapról. Az „Isztina“ a népfelzabardító harcok idején nehéz, de dicső utat futott be. Irgtól és a Fruskagorától Kelet-Szerémségen át Alsó-Szerémségbe jutott, Popincibe, Petyincibe, Prhovóra, Mihalyevcibe, Simanovciba, Tovarnikra, Szibácsra és Miskovcira, ahol a leghosszabb ideig jelent meg. Ennél a lapnál sok szerkesztő váltogatta egymást s közülük hárman a harcokban estek el, életükkel és halálukkal bizonyítva, hogy „azok, akik a lapban a néphez fordulnak, szavaik mellett tettel és életükkel tesznek hitvallást“. Az első hősi halált halt szerkesztő, aki egyben az első szerkesztők közé tartozott, Jován Trajkovics volt, akit a fruskagorai partizánok szabadítottak ki a mitrovicai börtönből. Utána a képviselt igazságért hősi halált haltak az „Isztina“ későbbi szerkesztői: Nikola Sztilinovics és József Marcok-Dragutin szlovák elvtárs is. Az „Isztina“ példányszáma folytonosan növekedett. Arról a jelentéktelen példányszámról, amennyit a romlandó sapirográfon le lehetett venni, 2.500 példányra emelkedett, mert ennyit lehetett soksorosítani a kezdetleges ciklosztílen, majd innét 5.000 példányra. Utolsót számát ugyanis a felszabadított Újvidéken ennyi példányban nyomták.

Az 1943. évi jelentős a szerémségi partizánsajtóra nézve. Ekkor hozták el Belgrádból a híres „Szerémségi tigt“, ezt a kis nyomdát, amelyet Szurduk közelében a mezőn helyeztek el. Villanyvilágításos partizánbázisban nyomtatták a „Szlobodna Vojvodiná“-t, amelyet attól kezdve a háború végéig Jován Popovics szerkesztett. Itt nyomtatták a „Nasa borba“-t is, Jován Veszelinov-Zsárkó szerkesztésében. Egész sorozat brosrát, hirdetményt, röplapot nyomtattak itt és Jován Popovics „Isztinite legende“ (Igaz legendák) című műve is itt érte meg első kiadását. A „Nasa borba“ a felszabadulás után megszűnt, a „Szlobodna Vojvodina“ pedig ma nagy vajdasági napilap. Ugyanebben az évben érkezett Boszniából a Vajdaságba egy másik nyomda is, de az ellenség elől való rejtőzködés közben nagyon megsérült, úgyhogy használhatatlanná vált. Betűit átvitték a „Szlobodna Vojvodina“ nyomdájába, Szurduk mellé. Egy kis kézinyomdát repülőgépből bocsátottak le Boszniában, ez azonban csupán egy röplapot nyomott ki és azután az ellenséges offenzíva miatt el kellett ásní. Végül volt még egy kis kézinyomda Vajdaság főparancsnokságának a hírverő osztályán is. Nagyobb munkákra nem használhatták, tehát néhány röplapot nyomtattak rajta és a „Pjeszma o biografiji druga Tita“ (Tito elvtárs életrajzának éneke) című költeményt (2.000 példányban). 1944 nyarán ez a nyomda a hírverő osztály egész irattárával együtt az ellenség kezébe került.

Igy fejlődött Vajdaságban, különösen pedig a Szerémségben a partizánsajtó. Ezek mellett a főlapok mellett és a központi technikai és

nyomdaberendezések mellett egész sorozat kisebb, helyijellegű technikai berendezés is volt, amelyek a kapott anyagot, a rölapokat, plakátokat, hirdetményeket stb. sokszorosították. A rölapoknak erős hatásuk volt a népre, mert általában mély volt a bizalom a partizán népi sajtó iránt. A legjelentősebb három rölap 1942 elején jelent meg: Ezek: a terror elleni rölap, az átkeresztelés elleni rölap és a mozgósítás elleni rölap. Ez utóbbi az ellen a mozgósítás ellen szólt, amelyet Pavelics kezdett végrehajtani. Ezeket a rölapokat abban az időben az egész partizánsajtó támogatta és magyarázgatta. A rölapok nagy hatást gyakoroltak a néptömegekre, úgyhogy a néptömegek óriási többségükben már kezdetben a népfelszabadító mozgalom oldalára állottak és erős ellenállást tanúsítottak a hódítókkal szemben.

A partizánsajtó a népfelszabadító harcok egész folyama alatt nagy hatást gyakorolt abban az irányban, hogy Vajdaságban a népfelszabadító mozgalom folytonosan növekedett. Ilymódon nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy Szerémségben 1944 szeptemberében a domobránhadsereg hirtelen felbomlott.

A partizánsajtó nagy kultúrszerepet is játszott. Könyvek hiányában a lapok és folyóiratok irodalmi mellékletet, elbeszéléseket, verseket is hoztak, mégpedig eredetieket is, lefordítottakat is és újranyomatottakat. Sok lap illusztrációkat is hozott, különösen a „Glasz omladine“, a „Pionir“, a „Vojvogyanka u borbi“.

Így született egy új kultúra, így keletkezett az új világ, amely a harcokon át építve jövőjét, a csatákban rakta le az új sajtó és az új irodalom alapjait, amely az igazságon alapul és amelyet áthat az igazság és a jogosság alapjaira épülő haza harcias lendülete.

O. BIHALJI-MERIN:

Zola vagy Cézanne?*

„Az igazságot akarjuk elmondani, még pedig úgy, hogy a nép megérisen bennünket...”

Z o l a

„Jól festeni annyit jelent... mint kifejezni azt, ami korunkban leghaladóbb, az élet tetőpontján állni, támasza lenni az emberiségnek...”

C é z a n n e

A kérdést nem én vetem fel ilyen formában, hanem az idő, mely gyakran szembeállít párhuzamosan fejlődő és alapjában nem ellentétes elveket. Zola és Cézanne — egy kor jeles képviselői, két jóbarát, aki együtt indult, két ellentétes temperamentumú és összehághatótlan világszemléletű egyéniség — a művészet halhatatlanjai közé tartoznak. Zola korábban vonult be a művészettörténelembe, egy hihetetlenül gyorsan erős dicsőség alapján, melyet a későbbi nemzedékek megkíséreltek kisebbiteni, míg Cézanne egy nehéz harc és mellőzés árán, de maradandóbb hatást keltve.

Pályafutásuk — a maguk teljességében és sokrétűségében — példaként állhat és mintha valóban az is lenne rendeltetésük, hogy mai vitáink anyagához szolgáltassanak szempontokat.

Zola felfedezte egy addig ismeretlen tematika világát: meghódította a negyedik rend terra incognita-ját, a nagyvárosi élet élményanyagát, a nagyipari világ tapintható valóságát. Műveiben fanatikusan, a mikroszkopikus elemzés nem sejtett élességével fedezi fel a társadalmi bajok, betegségek és válságok kórokozóit, Nemcsak ábrázolja a 19. század valóságát, hanem állást foglal. Művészete a valóság megváltoztatásának egyik eszköze lett.

Cézanne nem volt dinamikus jellem. Nehézkés és tartózkodó, de érzékeny meghallója az addig hallgatásra ítélt tónusoknak. Életútja földrajzilag is szűk kiterjedésű: Aix-től Párizsig és vissza. A nagyvárostól idegenkedik. Szülőföldjére nyomva fülét hallgatózik és meghallja a naptüzes paripák patáinak dobogását. Fény és tér, színárnyalatok és architektonikus érzék — ezeken alapul művészete. Fogalma sincs a politikáról. Társadalmi nézetei közönségesek, mindennapiak. Palettájával azonban eldöntötte a művészet fejlődését.

Paul Cézanne 1839 január 19-én született a provencai Aix városkában. Itt látott napvilágot 1840 április 2-án Zola is. Gyermekkoruk óta barátok. Provencai barangolásuk során együtt álmodoznak. Zolát mérnöknek szánták szülei, mérnök volt apja is, Európa egyik első vasutvonalanak építője. Zola azonban nem érez hajlamot a mérnöki hivatás iránt.

* Ezt a tanulmányát a szerző a HID számára küldte első közlésre.

Ügyvéd legyen? Képessége, hogy megvédje a védelemre szorulókat, fogalmazási készsége is, mintha erre a pályára utalnák. Az érettségi vizsgán azonban Nagy Károly koronáztatásáról csak elégtelen feleletet ad és így nem lehet ügyvéd. Később, évekig tartó vergődés és harc után, mégis védője lett kora igazságának.

Párizsban átélte a vidékről jött ember magánosságát a milliós városban, megismerte a nagyvárosi élet zártságát, közömbösségét, nyomorát. A kezdetben újrólmeletkeket kézbesít, majd kikötőmunkás és árucso-magoló lesz. Itt ismerkedik meg azzal a környezettel, melyet a naturaliz-mus és a társadalom-kritika eszközeivel fog ábrázolni később regényei-ben. Ekkor még bensőséges baráti levelezés folyik közöttük. Párizsi küz-delmei idején Zola időnként, nyári pihenője alatt találkozik Cézannel. Barátját is igyekszik rávenni arra, hogy Párizsba menjen. Cézanne szülei azonban ellenzik ezt a tervet. Hosszas rábeszélések és viták után az apa beleegyezését adja és Paul Cézanne 1861-ben, apja és nővére kíséretében, akik elhelyezéséről kívánnak gondoskodni, megérkezik Párizsba. A nagy-város azonban félszeggé teszi és kiábrándítja Cézannet. Neki napfényre és Provence tájaira van szüksége.

„Ritkán látom Cézanne-t“ — írja Zola közös barátjuknak. „Paul még ma is az a hírhedt és különc gyerek, akit az iskolában ismertem meg. Igazolására annak, hogy eredetiségéből mit sem vesztett, csak annyit jegyzek meg, hogy rögtön megérkezése után az Aix-be való hazatéréséről beszélt, mindamellett, hogy három esztendeig harcolt ezért az ide-utazásért. De ezzel egy cseppet sem törődik. Ilyen egyéniségre, ilyen vé-leményváltózásra, bevallom, nem találok megfelelő kifejezést és elhallgat-mom egyéni meggyőződésemet. Bebizonyítani valamit Cézanne-nak, annyit jelent, mint rábírnai a Notre-Dame tornyait arra, hogy francia-négvest táncoljanak. Még ha igent mond is, nem adja föl álláspontját. Észrevettem, hogy az évek csak csökönnyösebbé tették... Egyetlen darabból készült. Faragatlan és hajlíthatatlan. Semmi meg nem törheti és senki se kény-szerítheti engedékenységre...“

Valamivel később Zola a következőket írja: „Cézanne-t állandóan kicsinyhitűség gyötri. Noha színleg megveti a dicsőséget, állandóan arra törekszik. Ha kudarc éri, másról se beszél, mint arról, hogy visszatér Aix-be és elszegődik kereskedősegédnek. Kénytelen vagyok hosszú prédikációkat tartani előtte az ilyen visszatérés esztelenségéről.“

Cézanne valóban — ideiglenesen ugyan — hazatér Aix-be. Félénken, elővigyázatosan, hallgatagon kutat. Önmagát és kifejezési eszközeit ke-resi. Belső feszültségét expresszív, nyugtalan víziókban oldja fel. Eredeti formanyelve csak az impresszionistákkal való találkozására után alakul ki, noha az impresszionisták festői eredményeihez sohasem ragaszkodott kö-vetkezetesen. Magától értetődő azonban, hogy a plein-air festők ragyogó színei, az új színhatásokra törekvő festészet szivárványosan tündöklő le-vegője jelen van festészetében. Cézanne azonban nem elégedett meg a fe-lület festői érzékeltetésével. Ő nemcsak azt akarta megfesteni, amit szem-mel látott, hanem azt is, amire egy belső látás kényszerítette. Nála a külső és a belső látás szervesen egybeesik. A tárgyak és felületek mögött a természet megnyilatkozik, elemi, rejtett szabályaival. Ezek a víziók a jövőt sejtetik. Az impresszionisták éppen ebben az időben alkotják meg a fény és a színek új értékrendjét és kerülnek ellentétbe az öndicsőség fényében sülkerező társadalommal, mely inkább vonzódott a harmad-rangú festők teatrális kompozícióihoz. Cézanne kétségbevonta az im-presszionisták eredményeit. Magáramaradt, nem talált megértésre és so-hasem jutott el az elismerésig.

Amikor Cézanne megismerkedett az impresszionista festészettel, Zola már megalapozta eljövendő dicsőségét. A Rougon-Maquart ciklus, melyben egy család életén keresztül III. Napoleon korának társadalom-történetét dolgozta fel — 1871-1893 között jelenik meg húsz kötetben és felhívta Franciaország és a világ figyelmét Zolára. A *Germinál*-ban először került bemutatásra az ipari proletariátus, és ezzel a munka, a strájk és a bányai élete az irodalmi alkotás anyagává lett. A *Nana* a prostitúció kritikai feltárását jelenti. Ez a regény nem a szerelem árubocskoltásának álszent elítélését tartalmazza, hanem állásfoglalást jelent egy olyan társadalommal szemben, melyben minden megvásárolható. A *Pénz*-ben a szenvedélyes és hamis börze-játékot örökíti meg, míg az *emberi bestia* c. regényében a csillogó mozdonyok távoli útját és a pszihopatologikus lelki zavarok tudatalatti vakvágányát hódítja meg az irodalom számára. A *nők menyo rsz ág*-ban az akkor keletkező nagy áruházak szépségét, ragyogását, nyomorúságát írja le. Az *összeomlás*-ban a francia császárság 1870-71-es vereségét és annak hátterét világítja meg. A *Lourdes* c. művében pszichopatologikus alapon megnyarazza a búcsújáróhelyek csodáit, míg az *Igazság*, *Munka*, *Termékenység* c. regényeiben a társadalom, a társadalmi szokások, a gazdasági élet feltartozhatatlan felbomlásának megörökítésére vállalkozott.

A társadalom kritikai elemzésének irodalmi tükörképét ellenségeskedés és elkeseredett átkozódás fogadta. Könyvei megjelenését eleinte megkísérelték elhallgatni. Amikor a regényekben kifejezett látomások már behatoltak a kor tudatába is, nyíltan léptek fel Zola ellenfelei. Rágalmak, gúnyoshangú bírálatok, karikaturák és gúnyversek ostromolják az új művészetet, Zola a költészet hivatását azonosította a fényképezőgéppel, a szemébe turkál — rágalmazták — és kizárólag az aljast és undorítót látja meg az életben. Társadalom-ábrázolását tévesnek, a valóság kritikai feltárását pedig lázadásnak minősítették ellenfelei. Nevét azonban ellenségei még népszerűbbé tették. Az ő művei dominálnak a könyvkereskedésekben és könyveit százezres példányszámban adják ki.

A polgárság hatalmas gazdasági fejlődése a 19. század közepén elősegítette a természettudomány és materialista filozófia kibontakozását. Amikor 1859-ben Marx a politikai gazdaságtan bírálatát írja, Charles Darwin a fajok keletkezése c. művét jelenteti meg. Claude Bernard kutatásai és kísérletei feltárták az összefüggést az ember fiziológiai tulajdonságai és környezete között. Taine elmélete a kultúráról, mely szerint a gondolkodás folyamata a kémiai folyamatok alaposságával elemezhető — hatással volt a művészetre, az irodalomra és a kritikára. Zola korának tudományos eredményei alapján alkotta meg elméletét a naturalizmusról. „A kritikus azért veszi az író művét vizsgálat alá, hogy megismerje. A regényíró a jellem tanulmányozása alapján keresi a cselekedet indokait. Mindkét esetben igen erős érdeklődés nyilatkozik meg a társadalmi környezet és a körülmények befolyása iránt... Az író a valóság tényeiből indul ki. Ha helyes irányba halad, akkor elbeszélése nem a képelet terméke többé, hanem a tudós bizonyító adatainak tárháza lesz...”

Zola szembeszáll a fellejjáró klasszicisztikus ódonágakkal és a holdfényes romok romantikájával és az árucarnok szépségeiről ír a *Párizs gyomra* c. regényében. „Az árucarnokban kiakasztott májak rózsaszínűek voltak. Később színük egyre sötétedett és a májdarabok alsó szegélyeit kárminpiros sáv határolta. Azt mondta: vizes bársonyból vannak, mert nem talált más kifejezést a könnyű húsdarabok selymes puhaságára, melyek úgy hullottak alá széles ráncokban, mint egy táncosnő szoknyája.”

Ezek a íráások Courbet törekvéseire emlékeztetnek, aki a mindennapi valóságot a színadiasság fenköltsege, pátosza, romantikája, minden szent dicsfény és tömjénzag híján kívánta megörökíteni. A valóságnak ilyen megragadásában van Zola ereje, de innen következnek gyengeségei is.

Bár Zola az igazságnak és a valóságnak kifejezésében igen közel állott az impresszionisták művészetéhez, mégsem tudta felfogni művészetük jelentőségét. Várt valamire, aminek be kell következnie: „A csoport egyik művésze sem tudta erőteljesen és végérvényesen kifejezni az újnak a mintáját, szabályait, melyhez annyian hozzájárultak az alkotásokban szétszórt eredményeik alapján“ — írta 1880-ban az impresszionistákról. — „Mégvan a forma, számtalan részecskére bontva, törekedésen, de senkinek, egyik művésznek sem sikerült teljesen alkalmaznia és megvalósítania. Ezek a művészek csak elődei az elkövetkezendőknek. A lángész még nem született meg. Szándékuk azonban már világos és igazat kell nekik adnunk. Azt a mesterművet azonban, mely minta lehetne és kiválthatná az elismerést, hiába keressük. Ez az oka annak, hogy az impresszionisták harca még nem fejeződött be; a művészek alulmaradtak a kivitelezésben, még dadognak és nem találják meg az igazi kifejezést.“

Zola nem egészen igazságos azzal a művészettel szemben, mely hozza és a kor követelményeihez is közel állott. Megértheti-e akkor Cézanne-t, aki már meghaladta ezt az irányzatot, új teret hódított meg és új távlatokat adott? Mély, őszinte kapcsolatuk nem lehetett tartós. Továbbra is leveleznek, Cézanne ellátogat Zolához és rövid ideig Zola madeni házában is tartózkodik, de útjaik már ekkor kettéváltak.

Vajjon megváltoztatta-e a dicsőség és a gazdagság Zolát, ahogyan ezt Cézanne látta? Cézanne cserépszínű, magas, sötét hajkoszorúval övezett homloka ráncba futott, madárorrú csontos arcán keserűség ült ki, amikor gyermekkori barátja házában gazdagságát és biztonságát látta. Bizalmatlanul, vizsgálódva, némán fürkészi barátja tekintetét. Vajjon nem törekedett-e barátja a becsületrend keresztjéért és az Akadémia bársonyszékéért is?

Mindez akkor történt, amikor Zola, származását és mindent, amit addig elért: barátokat, dicsőséget, biztonságot, nevét kockára tett annak fejében, ami számára a legtöbbet jelentette: az igazságért. Az a készsége, hogy szembeforduljon a tulerőben lévő ellenséggel egy jelentéktelen Dreyfus nevű kapitány esete kapcsán (akit Zola sohasem látott és csak annyit tudott róla, hogy igazságtalanság érte) — életének egyik legveszedelmesebb kalandja volt. Kiállása egyedül Voltaire Calas-ügyben tett hasonló bátor fellépésével vethető össze.

Félszeg, színtelen, kövérkés arcú úriember, aki nyugtalanul tekintget ki cvikkere mögül és idegesen tördeli puha kezét, tömzsi, rövidlábú polgár — így néz ki Zola, amikor a bírák szemébe vágja a „Vádolom“-ot.

Ebben a sötét drámában alakja megnő, fiatalos hév járja át és népe lelkiismeretévé lesz.

Fenyegetések, alattomos üldözések, merényletek. Franciaország két táborra szakad. Minisztériumok buknak meg, terhelt lelkiismeretű bírák menekülnek öngyilkosságba. 1898 augusztus 12-én, azon a napon, amikor a hadügyminisztérium pórt indít Zola ellen, Jean Jaurès kijelenti a következőt: „Üldözik azt az embert, aki a Germinal-ban az új emberiség születését hirdette: a nyomorban tengődő proletariátus törekvését a napfény után. Zolában azt az embert üldözik, aki leleplezte a vezérkar végzetes és dölyfös felületességét, mely az országot akaratlanul is a pusztulás felé viszi...“

Zolát elítélik, el kell hagynia Franciaországot. Egy évvel később, amikor Henry ezredes, a Dreyfus-féle ügy okmányainak hamisítója öngyilkos lett, visszatérhetne Franciaországba, az ellene támasztott vádat azonban nem vonják vissza. Zolának nagy dicsősége is kevésnek bizonyult a klerikális nacionalista párt kulisszámögötti, sötét hatalmával szemben. A kísérleti naturalizmus eszközeivel azonban Zola megteremtette a kor emberi dokumentumát, mely közelállott a valósághoz és irodalmi tevékenysége erkölcsi és politikai hitvallássá lett. Zola munkásságának jelentőségét Cézanne nem tudta felmérni, de talán megértene sem. Cézanne aligha tudta megközelítőleg is felismerni Zola életművének értékét Franciaország és az emberiség kultúrája számára. Ezekben az években, Zola erkölcsi-politikai kiállását nyomomonkövető éles társadalmi harcok korában, Cézanne néma, alig ismert, de a művészet továbbfejlődése szempontjából nem kevésbé fontos harcot vívott meg. A plein-air festészet kompozíció-ellenes törekvései után, a természet elmosott, szivárványszínű megörökítésével szemben, Cézanne, aki az impresszionista szín- és mozgáselméletben egészen otthonos volt, megteremtette az új, szilárd, zárt kompozíciót, a valóságnak a művész lelkeségén keresztül kivetített képét. Többé nem a fény jelenti a döntő tényezőt a festészetben, hanem a forma gazdagsága és azok a legfinomabb színárnyalatok, melyek alapján szönyegszerű folthatásokkal érzékeltethetjük a táj mélységét.

Cézanne tér- és színélményében jelen van mindaz, amit a festészet a 19. században teremtett és amit a következő évtizedekben még adni fog.

Kortársai nem értették meg festői nyelvezetét. Zola sem, aki 1886-ban adta ki A mű c. regényét, melyben Claude alakján át Cézanne életét és eszméit örökítette meg. Zola olyan festőnek ábrázolja gyermekkori barátját, mint aki megrekedt fejlődésében és félreismert lángész lett. Claude kifejezi Zola néhány gondolatát is: „A központi csarnokok korában, az öntött-vas kolosszusok, az újarculatú városok idejében élünk. A gyenge felfogású emberek mondhatnak, amit akarnak: a központi csarnokok az új korszak jelképei. . . Ezekután Claude romantikusan szitkozódik: Ezek a káposztaarakások kedvesebbek számomra a középkor minden cafrangjánál. . .“

Florannak — Zolának Claude — Cézanne ezeket mondja: „Ön politikáról álmodozik. Fogadni mernék, hogy ön itt éjszakákat tölt el a csillagokat bámulva, melyeket a világúr szavazócéduláinak tekint. . . Röviden, ön gondolatban kéjeleg az igazsággal és szabadsággal. Igaz, hogy az Ön gondolatai, akárcsak az én vázlateim is a kispolgároknak gyógyíthatatlan borzadályt keltenek. . .“

Mit gondolt Cézanne a könyv olvasása közben? Közömbös volt, szomorú, vagy csak egyszerűen rezignált. Mindennapi hangon ír: „Kedves Emilem, most kaptam meg baráti küldeményedet, A mű c. könyvedet. Köszönetet mondok a Rougon-Maquart írójának a kedves megemlékezésért és kérem, engedje meg, hogy a korábbi esztendőkre emlékezve, megszorítsam a kezét. A korábbi esztendők emlékének hatása alatt, köszönt a Te. . .“

Életük alkonyán kölcsönös megértés nélkül állnak egymással szemben. Egy század két jeles képviselője, kiket barátság fűz össze, de akiket örökre szétválaszt alkotómunkásságuk ellentétes fejlődési iránya.

Zola 1902-ben széngázmérgezésben halt meg. Utolsó befejezett műve, az Igazság szószerint is kifejezi életének célját és értelmét. Zola élete olyan ember élete volt, aki a művészet eszközeit tudatosan és maradéktalanul a társadalmi haladás szolgálatába állította. Művész és ugyanakkor

a humanizmus hirdetője, aki elszántan ébresztgette korának emberi tudatát. És nem azt kérdezte, milyen irányba fejlődik a művészet, hanem milyen úton halad az emberiség.

Cézanne, amikor Zola haláláról értesült, sokáig sírt. Azután megragadta az ecsetet és a palettát és kizárólag művészetének élt. Visszavonultan töltötte napjait Aix-ban. Polgártársai a haszontalanul eltöltött élet példáját látták benne: egy művész, akinek nem jutott ki semmiféle elismerés. Egyedül, visszhangtalanul élt, bezárva alkotásainak és kísérleteinek világába. Fáradhatatlanul dolgozott, mintha a sötétséget áttörve igyekezne eljutni a világosság és biztonság felé. 1904-ben írja Émile Bernard-nak: „A természetben csak henger-, kúp- és gömbalakú testek léteznek és minden oldal, felület egy középpontba vezet. .“

Ugyanez év decemberében Bernard-hoz írt másik levelében, így folytatja fejtegetését: „Egy fénytani hatás alapján látásunkban féltónusok és negyedtónusok segítségével, csak színhatásokkal is, kiemelhetjük a felületeket (a fény tehát nem létezik a festő számára).“

Ezek egy eddig megfajtotlen levél írásjelei. Amikor 1906-ban meghalt, kortársai még nem tudták, hogy ez a csendes, már-már elfelejtett művész a festészet forradalmára volt, aki eljövendő korszakok számára alkotta meg a szín és a forma ábécéjét.

Az impresszionisták kiharcolták az egyéni látás szabadságát (temperamentumuk szerint látták a valóság részeit, ahogyan már Zola is meghatározta) és új, tartalmas meglátás alapján közeledtek a természet külső képéhez. Ez a benyomások, az impressziók művészete volt. Cézanne felfedezte a látás és a kifejezés új lehetőségét: az expressziót. A világot nemcsak a látás szervén keresztül kell érzékelni, nemcsak benyomásként kell fogadni, hanem a világot bensőből kell magyarázni és megváltoztatni.

Cézanne nélkül Gauguin és Vincent van Gogh művészete el sem képzelhető. De azoké sem, akik nyomukba jönnek.

Zola és Cézanne így állnak egymás mellett, de ugyanekkor egymástól nagyon távol. Mindketten belső törvényeik szerint éltek. Mindkét út és mindkét életmű a művészet fejlődését, a haladást és az emberiséget szolgálta.

Vörösmarty

1855 november 19-én futótűzként terjedt el a hír Pesten, hogy meghalt Vörösmarty Mihály. Meghalt az a költő, aki negyed-évszázadon át, a magyar történelem legviharosabb korszakában, az irodalmi élet vezetője volt. A romantika gyenge hajtását terebélyesítette hatalmas fává, melynek árnyékában, az ő segítő keze által egy egész költői nemzedék sarjadt. A reform-kor, a nemzeti újjászületés korszakának volt a költői megszólaltatója és a felvetődött gondolatoknak, törekvéseknek megörökítője. Nemcsak, hogy élénktárja a szabadságharcra készülődést, hanem ugyanakkor tette, harcra is buzdít, bár a Petőfi-vett értelemben sohasem volt igazi forradalmár.

Kora és az utókor egyaránt elismerte költészete művészi voltát. Korársai nem ismerték félre **nagyságát**, ünnepelt költő-vezére volt korának és halálával nem szűnt meg költői értéke, műveinek szépsége, jelentősége. Sőt! Akkor érezte át a magyar nemezt, hogy mit nyert élete által, amikor halálát siratta. Vörösmaty utolsó költői látomása ott kísértett minden gyászoló szemében: a költőt és a hazát gyászolták egyaránt:

„Van-e még reménység,
Lesz-e még hajnalod?
Férfi napjaidban
Hányszor álmodoztál,
Bűszke reményekkel
Kényedre játszottál.“

(Fogytán van napod...)

A Váci-utcában, a Kappel-házban felállított ravatala körül ezek álltak dermedt fájdalommal szívükben és húszezres tömeg kísérte el utolsó útjára a nemzet nagy halottját. A szabadságharctól vérző nemzet a legsötétebb elnyomatás korszakában néma tüntetéssel az akkori állapotok ellen, búcsúzott el nagy halottjától november 21-én, délután 2 órakor. A kerepesi-úti temetőben hantolták el ugyanazon a napon és órában, amelyben mestere, Kisfaludy Károly 25 évvel előbb, ugyanabban a házban meghalt. A nemzeti kegyelet, amely a temetésen oly nagyszerűen nyilatkozott meg, árván maradt családjával szemben sem maradt hűtlen. Adományokból több mint százezer forint gyűlt össze az árvák részére. (Egyetlen költő a magyar irodalomtörténetben, kit életében s halálában tehetőségéhez mértén elismertek és méltányolni tudtak!)

Sírja fölé művészi emlékművet emeltek, de képe, alakja, emléke a maga teljességében műveiben él örökké. Költészetéből megérezhetjük, hogy milyen nagy a költői alkotások ereje. Teljesen idevágónak találjuk Kölcseynek szavait a költő hivatásáról:

„Ha költő nevet csak az érdemel, ki nemesített érzelmeket hordoz keblében, ki a természetre, az emberi szenvedélyekre vizsgáló tekintetet

vete, ki a való életet magas szempontból vevé föl, s dalát a szépnek és jónak szentelé, hogy általa minden ifjú kebel szent lángra gyuladjon: valljátok meg, akkor a költő bizonyos jóltevője az emberiségnek, s nevét hála s tisztelet érzelmei közt kell neveznünk.)*

Vörösmartynak kijutott minden elismerés. Tömjénezték, dicsőítették. A Zalán futásának szerzője egycsapásra elismert költővé válí a Szózat költője hírneve s dicsősége tetőpontjára jut el és a Vén cigány megírójának lassan elnémuló lantja a nemzeti temetkezés időszakában, a gyászinduló komor dallamai közé bizakodó akkordokat lop be. E **három költemény** írója, megalkotója élt és él még a mai napig is a közvéleményben. E tény után méltán állapíthatjuk meg, hogy bár értékét a legtöbbre becsülték, ismerni nem ismerte őt a közvélemény teljes egészében sohasem. Úgy voltak vele, mint a szépen csiszolt gyémánttal. Csodálták csillogását, de a csillogáson túl nem keresték további értékét. Joggal veti fel tehát Babits:** „Vörösmarty elfeledett költő és nagyságát csak sejthetjük. Elfeledett? Kérdés, hogy ismert volt-e valaha.“

Természetesen, a kritika Babits óta már sok mindent tisztázott Vörösmartyval kapcsolatban, de hogy mégis fenntartjuk Babitsnak e kijelentését, az elsősorban annak a következménye, hogy újabban a magyarországi esztéták ismét meghamisították Vörösmartyt. Ezzel a kérdéssel azonban nem kívánunk itt most foglalkozni, tekintettel arra, hogy ezt már B. Szabó tisztázta Vörösmartyról írt ismertetésében.

A hódolat varázsa nem csak az egekig emelte fel Vörösmarty alakját, hanem ugyanakkor a dicsőítés rózsaszínű felhőibe is burkolta. Kiszakították abból a korból amelyben élt, el akarták felejtetni velünk költészetének egyetemességét s munkásságában csúcsoakat állapítottak meg. Csak ezekkel a kiemelkedő csúcsokkal foglalkoztak, mint a nagy költői lángelme termékeivel. Ebben az elkendőzésben nagy szerepe van — bár akaratlanul — Báró Kemény Zsigmondnak is. Ő*** a Szózatot, a reformkori nemzet hangulatának költői kifejezését, amelyben Vörösmarty a mult dicsőségét emlegetve a jövőre mutat, lelkesítve a jelen küzdelmeiben) a Marseillaise-hoz hasonlítja. A Marseillaise egy ismeretlen tűzér alkotása, amely az események árjában a forradalom lángjának a szírtőjává vált. Megkapó a hasonlat. Igaz is. De ezen túl, a Szózat mögött, észre kell vennünk a magyarországi események alakulását, Széchenyi elgondolásait és azt, hogy hogyan követi nyomon Vörösmarty költészete e forrongást és hogyan válik egész munkássága nemcsak kiváló művészi alkotások sorozatává, hanem ugyanakkor hiteles kordokumentummá is. A csúcsokat kapcsoljuk össze versei láncolatával s tapasztalni fogjuk művei összetartozását, szemeink előtt kirajzolódik majd költői fejlődése és újabb csúcsok törnek fel majd a magasba, túl a Zalán futásán a Szózatig s a Vén Cigányig.

Vörösmarty fiatalon vette kezébe a tollat, igazi művésszé azonban lassan érett. Első kísérletei után, 1925-ben jelent meg a Zalán futása, első elbeszélő költeménye s ezt nyomon követték a többiek (Cserhalom, Rom, Két szomszédvár stb.). Époszai közül a Két szomszédvár a legje-

*) Kölcsey: Berzsenyi emlékezete.

**) Babits: Az ifjú Vörösmarty.

***) Br. Kemény Zsigmond, Emlékbeszéd a Kisfaludy-Társaság közgyűlésén.

lentősebb. Közben drámaírással is próbálkozik. A kezdő költő az époszformát tudatosan választja meg. Meggyalázott hazájának állapota kényszeríti arra, hogy a mult dicsőségét tárja fel, ösztönző példaként a nemzeti öntudat ébresztésére. A mult dicsőségének a feltárására, elmondására legalkalmasabb az elbeszélő és a drámai műfaj. Nincs állandó színház, tehát először az époszhoz kényszerül. Ezzel a romantika és a kor divatjának is enged. Amint azonban megalakul a Nemzeti Színház, fokozottabban a drámaírásra veti fejét. Ekkor, a harmincas évek végén és a negyvenes években kapcsolódik be a politikai életbe. Különösen Széchenyi munkái és az 1830-as francia forradalom eseményei vonták be a szorosán vett politikai élet körébe s adtak szellemének új irányt. Ez a változás lényegesen hatott költői alkotásaira és a műfajok megválasztására is. Széchenyi reform-elméleteinek az előharcosává válik.

A reform-mozgalom eléri tetőfokát. Az emberekben feszül a tetterő, az alkotási vágy s ezt a nagy nemzeti újjászületést nem képes többé a maradi főnemesség megállítani. Vörösmarty tisztán felismeri, hogy nem elegendő többé egyszerűen feltárni a mult dicsőségét, nyugodt előadásmódban. A forrongó, cselekvő kor kifejezőbb, dinamikusabb, vagy az érzelmekre támaszkodó műfajt követel. Ezzel a felismeréssel magyarázható Vörösmarty munkásságának, fejlődésének egyes állomáshelyei. Továbbá ez a felismerés vezet oda, hogy lényegében lírikus költővé válik, még olyankor is, mikor művei látszólag nem lírai, hanem epikai vagy drámai műfajú alkotások.

Szakít tehát az epikával epikai munkássága tetőfokán. A Két szomszédvár utolsó és egyben legnagyobb epikai alkotása. Drámaírással csak addig foglalkozik, míg a Nemzeti Színház műsorkérdése égető probléma. Ez a műfaj ugyan megfelel a cselekvő, mozgalmas élet kifejezésére, azonban ekkor még nem találjuk meg Magyarországon sem az osztályok éles elkülönülését, sem a polgári életmód, világszemlélet kialakulását. Tehát a dráma terén is csupán a mult feltárására szorítkozhat a napi eseményekbe elmerült költő. Lassan szembekerül önmagával, érzi, hogy ez a költői kifejezés-forma is megköti, és szabadulni igyekszik tőle. Nyomasztó érzésének a fellélekzéseit megjelenő lírai költeményei jelentik. A dráma terén ugyan megpróbálkozik a polgári erkölcs, az új világszemlélet kifejezésével, de eredménytelenül. A Kincskeresőkben a kapzsiságot, pénzsomjúságot fejezi ki, de a hazai viszonyok zavarosságában, a polgári osztály hiánya mellett, a külföldi német szentimentális művek elcsépelet tárgyához kénytelen menekülni.

E kor viszonyai — ha plasztikus hasonlattal élünk — a londoni kikötőt juttatják eszünkbe: a ködbeborult öbölt, ahol egész nap zsong az élet. A ködön átüt a zaj, hajók, árbócok, emberek, házak körvonalai törnek keresztül. Nem látunk, nem hallunk tisztán semmit, de minden előttünk áll mégis. Érezzük a ködön át a mozgalmas életet. Ezt nem lehet részletesen leírni, nem lehet utánozni, csak érzéseinken keresztül tudjuk visszaadni. Egyedül a tapasztalt kikötő-parancsnok látja át ezt az egész forgatagot és irányítja zökkenő nélkül. Így, a ködön át látta Vörösmarty is kora törekvéseinek körvonalait. Magába szívta korának izzó vágyait, felkészülődését s midőn vérévé vált, szubjektív erővel adta mindezt vissza lírai verseiben. Lírába öntötte benyomásait és következtetéseit. Ezért vált drámaiban és elbeszélő költeményeiben is elsősorban lírikussá. Lírai megelevenítő ereje a legnagyobb érdeme, stílus szempontjából. Társadalmi vonatkozásban pedig abban nyilvánul meg igazi

nagysága, hogy utat tudott mutatni nemzetének és végső fokon fel tudta ismerni a polgári fejlődés szükségességét is. Ezért fogadhatjuk el nagyon, de nagyon is találó megjegyzésnek Gyulai Pál megállapítását:

„Mint politikai író sem kívánt szerepelni, de lyrája folyvást hol előharcosa, hol kísérője volt ama nemzeti nagy küzdelemnek, mely 1848-ban lelte befejezését. Lelkesülést nyerve tőle s árasztva vissza reá, a magyar hazafiságnak költő elődeitől lényegesen különböző kifejezést adott.“*

Vörösmarty előtt már Kölcsey leszögezi az igazi hazafiság lényegét: szeretni nemzetünket, népünket mindenek felett és megbecsülni a többi népeket. Vörösmarty azonban még egy lépéssel tovább megy. Nem csak általánosságban szabja meg az igazi hazafiúi szeretet fokmértékét, hanem e gondolatot a korabeli törekvésekkel is egybekapcsolja. Részletezi, hogy kinek mit kell cselekednie, ha igazi hazafivá akar válni. Elmult már a nemesi szájhösködésnek a kora. Hazafias költeményeiben a nemesi felfogás ellen és Széchenyi felfogása mellett tör pálcat: dolgozni, alkotni, munkálkodni kell a nemzet érdekeiért minden egyénnek. Nőknek és férfinek egyaránt. A költőnek éppen ezért az unalom a legnagyobb ellensége:

„S aki a dologtól,
Könyvtől idegen:
Az mind édeleghet
Vaskos kebleden.“

(Az unalomhoz)

Itt már hazafias lelkesedése haragba csap át. A nemesi rend évszázados nagy bűnét, a tétlen nemtörődömséget ostorozza. Eddig sorsa kénye-kedvére bízta a magyar magát, de most egy munkás korszak következik. A magyar nép a saját erejére bízta életét:

„Azóta foly a munka
Jól rosszul, mint lehet,
A sors borongva néz el
A küzdő hon felett.“

(A sors és a magyar ember)

A költő is a munkás-századnak a gyermeke:

„Talán nem adtam vért, nem őseim;
De fáradoztak híven kezeim;
S munkám után virító lett a föld...“

(Szabad föld)

Hazafias költeményei mélyen mindig ott találjuk azt a gondolatot, amelyet a Szózatban emel ki legvilágosabban: eljön nemsokára a jobb kor vagy a nagyszerű halál. Széchenyi szavai viszhangzanak itt Vörösmarty egyéni meglátásán keresztül: „A magyar nem volt, hanem lesz!“ Lesz, mert lennie kell, vagy ha nem, akkor jöjjön a nagyszerű halál, de ez sem lesz szégyenteljes. Széchenyi gondolatát részletesen tárja elénk a Jólát című versében is. Ez a verse egyúttal a reform-kor programjának is tekinthető:

*) Gyulai Pál: Vörösmarty Mihály életrajza.

„A gyűlöletnél jobb a tett,
Kezdjünk egy újabb életet.
Legyen minden magyar utód
Különb ember, mint apja volt.

Ily áldozat
Mindig szabad.
Mert még neked virulnod kell, ó hon,
Bár bűneink felhöznek arcodon.“

Ez a munkás kor a nőnek is új szerepet szán a közéletben. Jellemző, hogy mennyire megegyezik Széchenyi és Vörösmarty felfogása a nők társadalmi szerepéről. Széchenyi Hitel című könyvét a „honunk szebb-lelkű asszonyainak“ ajánlja. Vörösmarty pedig így ír:

„De még előtted áll egy új világ,
Anyára vár egy újabb nemzedék;
Akard, s erényed a fő polcra hág,
Neved dicsőség lángtüzében ég.

Mit szűz hevében égő szív teremt.
Költőt, művészt, hőst és nagy férfiat,
És mindent, ami szép, jó, tiszta, szent,
Tőled, nemedtől várjuk, hogy megadd.

(Az úri hölgyhöz)

Befejezésül meg csak emnyit: Debreczeni József egyik tanulmányában* megemlíti, hogy a Testvériség-Egység kiadóvállalat hivatásérzékéről tenne újabb tanúságot, ha Arany János válogatott elbeszélő költeményeit is kiadná. Úgy gondoljuk, hogy hivatásérzékéről akkor is újabb tanúságot tenne a kiadóvállalat, ha Vörösmarty válogatott költeményeit is kiadná.

Sárosi Károly

*) Debrecen: A legbájosabb magyar lángelme. Hid, 1952. április, 222. l.

A Janus-arcú csillag költője

Az eltűnt idő nyomában, vagy a soha el nem tűnő fájdalmak, emlékezések, tudatból soha ki nem törölhető szenvedések mai életének a feltárása? Vagy egy állandóan folytatódó, valóban nagybetűs Mult jelenvalóságának az énekeit olvasgattam ebben a vékony versfüzetben? Nem igazolni akarom a költőt, hanem megérteni és elemezni. Mert Debreczeni József nem az a költő, akit igazolni kell, verseiben eléggé megmutatta arcát és mind azt, ami benne lakik. Nem vádolni akarom, hogy miért írt így és nem másképp. Nem tehetem. Őszinte ember lírája az övé, őszintén vall magáról. Nem a mai életet akarom ellentétbe helyezni a költő Mával álcázott Mutjával szemben, hanem úgy fogom fel, már a priori, mint azt a költő tette: a multat veszem a legmaibb, e perci valóságnak és nemcsak írásom anyagához jutottam el, hanem e tanulmány tárgyát is eleve elhatároltam minden más problémától. Debreczeni József a Multnak a költője, egy olyan multé, amely csak az ő költői bányája és a megszületett verseken túl, életének mindennapi valósága is hiszen ez teszi Debreczenit annyira különállóvá, egyedülivé és egyénivé költőink között és a költészete ezért tart számot külön helyre a vajdasági magyarság irodalmában. Különös élményűek hidegen sziporkázó versei, nekünk szokatlanok és életünktől távoliak is, immár soha vissza nem térők, a versek nem aktuálisak a szó köznapi értelmében. De vajjon az igazán emberi szenvedés, az igazi emberi öröm, bánat, szerelem, sírás és nevetés nem aktuális-e még ma is? Antigone, Romeo, Hamlet, Faust, Ádám nem mindennapi hősünk-e, íróik nem mindennapos olvasmányaink? Debreczeni verseiben ez az időntúli aktualitás az uralkodó élménymatéria, és talán azért van, hogy oly kevésbé értettük meg és értékeltük őket. A levésben a multat élni és a mult eseményeit a jelen élményeiként kezelni, tragikus költői sors, és ki tagadhatja meg Debreczenitől három mély könyve után a szenvedést?

A Szenvedés költészete a Debreczenié és versei a kinnak, az emberi nyomorúságnak a zsolozsmái. Egyik versében Lótót emlegeti; fél, hogy kővé válik, ha visszanez, miként a bibliai, és nem veszi észre, hogy éppen fordítva van, a nagyon szép költői képe sánta. Lót ő, aki nem tudja elfordítani szemait a multtól, a mult élet szenvedéseitől, mert ha elfordítaná, megszűnne élni, és költészete is, mint olyan, nem létezne többé. Költészetének általános elemeit a Hideg Krematórium témakörébe tartozó élmények jelentik, olyanok, melyek erős lírai akcentusukkal nem kerülhettek egy prózai, sőt, dokumentum-kötet részeként a nagy műbe, amelyet szerzőjük Auschwitz regényének nevezett. De ezek a versek azért éppen úgy idetartoznak a prózai kötet jobb magyarázataiként, mint ahogyan a Tündöklő táj tündöklő versei is. És ez adja meg alaptónusát minden írásának. A haláltábor különös emberfajtaát teremtett és Debre-

czeni egész sorát rajzolja meg az ilyeneknek, de a legplasztikusabb kép mégis az, amit a szerző arcéle rejt írásában. Őt a tábor a szenvedés örökös átélőjévé, folytonos megújítójává tette. Érzékeny lélek Debreczeni József és idegrendszerébe annyira befészkelte magát ez a tíz év előtti tragikusan rettenetes élménytömeg, hogy másra gondolni már lassan sem módja sem ideje nem lesz és mindenben és mindenhol csak a lényébe rögződött borzalmakról kell beszélnie. Sysiphusa ő a romlott, fasizmussal áthatott kapitalista kor élményeinek, amelyekből nincs kiút a számára. És a kapitalista kor áldozata a volt fénykor nagy hőstét, Robinzont találja szimbólumként alkalmazni. Milyen keserű ízt kap ez a töretlen hős, gyermekkorunk kedves kalandora a debreczeni-i versben:

Mit is tehetnék? Magam maradtam kénytelen-bátran,
Hagymázt s csomát kiálltam, sarumon vádló vér nyoma.
Edényem magam égetem most, magam verem le sátram,
Zilált hajótörött, dült évek rongy Robinsona.

Igen, itt van az egész Debreczeni élményvilág. A szenvedés magányossá tette és bár gyilkos kór pusztította testét és fertőzte lelkét, ártatlanul legyilkoltak véréért hordja vádlón, ő, a megmaradt. Egyedül van. Robinson. De egyedül is kellett maradnia. A költőt eleve erre rendelte sorsa és lelki alkata. A második világháború borzalmas találmánya, a hideg krematórium mindent eltávolított tőle; kedvest, barátot, a mult naplóját és a jövőndő irányítóját; egyedül és meztelenül áll a költő és csak egy van vele: a szenvedés, és a kiúttalanság. Milyen megható Debreczeni viaskodása „tengapelőtti“ lényével! Penelopéi munka ez, vagy a Danai-dáké. Az örök leszámolás, felszámolás emlékeit írja meg, egy önkörébe zárt szenvedés vallomásai ezek a versek, olyan emberé, akinek a szemében még mindig a nagybetűs Mult nagy M-je himbálódzik, és akinek a jelen valami parány, idegen, másodlagos. Igaz, új ember kell az új valósághoz, de Debreczenibe annyira belegyökerezett ez a szenvedés, hogy tudatából nem tudja kiirtani. Nem én voltam! — kiáltja. Egy rettenetes mult kiált, és ha megdöbbenve, érző szívvel állunk meg ez élő, vonagló, a mult valóságától megvakított Oedipos előtt, meg kell őt értenünk.

Debreczeni József költészetének megértéséhez nem elegendő csupán a társadalom vizsgálata, nála, mint József Attila esetében is, a lelkialkat tanulmányozása elengedhetetlen. Mert nem csak ő volt a szenvedések részese de csak ő reagált rá ennyire érzékenyen, szinte mánikusan. Mert nem társadalmi eredetű az a mód, ahogyan például a kiúttalanságból kiutat keres, véres saruban, iránytű nélkül; itt a lelkialkat és a lelkiélet is közre játszott és talán az zárta el a hideg krematóriumból a legfontosabb kivezető utat. A kulcsot ennek a kérdésnek a megoldásához maga adta kezünkbe első könyvében, a Hideg Krematóriumban. Nem lesz érdektelen, ha ezen a helyen röviden is, de idézzük annak a könyvnek Debreczenitét. Egész műve a kis emberről szól, aki csak akkor ébred tudatára, hogy feje felett ég a ház, amikor már a füst fojtogatja. A társadalommal való találkozás nagy tragédiáját fokozta még a helynek a borzalma is. Auschwitz a rémületet annyira felfokozta, annyira egyedülivé tette, hogy valóban másra igazán nem jut és nem is juthat hely a tudatban. Debreczenit a sors tette prófétává és az érzékenysége. A kis ember lelkivilágát örökítette meg, akit nem érdekelt azelőtt sem a mult, sem a jövő. Auschwitz után tudatosította a multat és annyira hatott, hogy a jövőbe vezető út térképét is kiütötte a lázasan kapaszkodó kézből. És ezeknek az embereknek a tudatában Auschwitz jelenti az élmények

központi tengelyét. Minden vele kapta meg az igazi távlatát. Ekkor kapott értelmet a mult nyugalma is, és ezekkel az első igazán nagy, rettenetes élményekkel nyert a jövő is értelmetlenséget. Az elveszett Mult megkapta értelmét és elenyészett a nagy fürgetegben, a jövőre meg már nincs idő gondolni és nem is lehet. A társadalmi lecke nagyobb volt, mint a tanulók lelkének befogadóképessége. De kiutat találni kell, keresni kell, mert az élet ezt parancsolja. És Debreczeni talált is, a felerősített szenvedések énekeséhez méltó kiutat: a halált.

Debreczeni halálélménye nem a fiatalság szentimentalizmusa, nem a Wertheré és Adyé sem, tehát nem társadalmi. Az egyéniségéből erednek ezek a szép és annyi tragikumot tartalmazó világgal való versleszámolások. Szeret a halál gondolatával eljátszogatni — hímezi, szépíti ezt az érzést és végrendelkezik. A verseknek megvannak a belső összefüggései, a halál nem zavarja a Debreczeni versek belső harmóniáját. Feltette a kérdést, és a kérdésfeltevéshez mérten felelt is rá. És ha csak a verseket nézzük, jogos is rá az ilyen felelet. Szenvedés, borzalom, a jellenné vált mult, amelytől nem lehet megszabadulni, amely feledteti a jelent és a cselekvésvágyat, feledtet asszonyt (és ha él is az asszony emléke, csak újabb körét nyitja meg a rettenetes emlékezésnek), és feledteti az emberiség mai életét is. A halál már benne van a multban is, mint kész megoldás, nem kell messzire mennie a költőnek érte. A szenvedések a halál árnyékában borították be egész valóját a füstölgő ember-kemencék közelében, nézve a gázhalálra ítélték hosszú sorát. Itt és ekkor készítettek a modern Apokalypsis lovasai maguknak szálást a költő tudatában. A halál benne éppen úgy él, mint az a borzalmas ezerkilencszáznegyvennégyes auschwitzzi esztendő. És az idő megszépítő messzesége a multtal való mánikus perlekedésből a halálrakészülődés csendes rezignációját váltotta ki a költőből. — Debreczeni feladta a harcot, számára az egyetlen lehetséges útra lépett és halálversei a mult győzelmes himnuszai a jelen valósága felett. És itt van a verseken túli költő-tragédia gyökere. Mert Debreczeni is tudja ezt a tragédiát, de nem tud kilépni a bűvöletből. Érzi, hogy egyedül maradt bajaival és a társadalom sem olvassa már e verseket megértéssel és lelkesedéssel, talán mert nem szívesen emlékezik, talán már távoli tőle mind ez. Új gondok, új problémák, új feladatok és új élmények zárják el az olvasót Debreczenitől. A költőnek a halál a menedéke, a társadalomnak meg, amelyben ír és énekel, és amely ezeket a verseket olvassa: az élet. Így jutott Debreczeni a nagy feladatok és a nagy kérdések útvesztőjébe.

Debreczeni versei időn túli költemények, de nem egyéneken túliak is. Ebben több mozzanat is közrejátszott. Amiről ír, nem volt társadalmi élményünk, csak mint emberi dokumentum volt közel hozzánk, ahogyan meg énekel, annyira a Debreczeni Józsefé és szinte következetesen, sohasem a társadalomé. Artisztikus költő ő, aki már nemcsak képeket, hasonlatokat mérlegel, hanem eljut a szavak anatómiájához is, immár a hangokat is leméri lebegő ízlésmérlegén, mint valamikor Kosztolányi tette. Nagyon vigyáz a tökéletességre és örködik a vers verssétevő elemei felett. Tudós költő, aki azonban nem tudott eljutni a babitsi, stefangeorgi magasságokba, hogy példás tudóssággal kiválasztott érzés és élmény nagy versként zengjen, forrjon, és sisteregjen. Szublimál, sokszor legmegrázóbb versei is szenvtelennek tűnnek. Úgy beszél, olyan hidegen és kimérten önemberi tragédiájáról, mint akinek a legkevesebb köze van az ott elmondottakhoz. (Vagy csak kimért és hideg versei teszik ezt?). Annyira eltávolította magától élményeit, hogy úgy faragja, formálja őket, mint a szobrász a márványt; pedig itt saját húsát vési és vérért csapolja. Ez a

diszsonancia igen zavaró nagyon sok versében. Érdekes, hogy több versét éppen a versnek szentelte, talán, mert maga is érezte ezt az eltérést élmény és kifejezés között;

Akit a szó, mint pestis éget,
Önhevéen érzi ezt a testiséget. . .

Így énekel egyik versében és az adott pillanatban igaza is van, de az ő versei nem borítják be az embert a szenvedések, indulatok lázával, nem forrázza, nem égeti meg az olvasót a költőnek önhevében fogant testisége; — a vers. Inkább jég, amely egy pillanatra, míg hozzáérünk, süt, de aztán fagyaszt. Debreczeni versei nemcsak a széles mosolyt fagyasztják az ember arcára, hanem néha (nem minden esetben) az érző szánakozást is. Impassibilé; szenttelen ez a költészet és a versek formai elemei alapján; tán maga a költő is érzéketlen saját szenvedései iránt, És mind ez a hidegségnek, pontosságának, kimértségnek a szivárványjátéka a kifejezésben. Mert valóban ellentmondás van a tartalom megrázó volta és a kifejezés hidegsége a költő témája és az őt hallgatók élményei között. Debreczeni versei nem nagy versek, ahol az egyik hiányát pótolja a másik lenyűgöző volta és nagyszerűsége, de jó versek, ahol ezek a kettősségek bántóak és kirívóak. Az egész debreczeni-i életmű egységes, megvan a maga belső harmóniája, azonban a mű egysége és társadalmunk és irodalmunk érzés- és gondolatvilága között hatalmasak az ellentmondások. A Tündöklő táj versei forradalmat jelentettek megjelenésük idején, témájukkal és formájukkal, ma ugyan az a hang már majdnem anachronizmus, egyhelyben tipegés. Babits a második ének problémájáról hosszú és szép költeményt írt. Debreczeninek nem sikerült második kötetében elérnie az elsőnek szépségét és érzésgazdagságát. Két-három szép verssel gazdagodtunk ugyan, de azok nem enyhíthetik minden szeretetünk és megbecsülésünk ellenére sem csalódásunkat.

A kibeszélés egy fajtája a gyógyulásnak. És milyen szép társadalmunktól, hogy helyt ad a költőnek és meghallgatja panaszát. Mert a valóban emberi társadalom ilyen. Egy ember vergődik, szenved és önkínjában fuldokol, és az módot ad rá, lehetőséget teremt, hogy az az ember, mert művész, mert költő, elmondhassa országnak világnak baját. Értjük a költőt minden ellenkezésünk dacára is, szívesen olvassuk és néhány verse nyomán mélyen át is érezzük tragikumát, de azt mondjuk az est egét néző költőnek, aki elkészült már az útra, beszélve cifra ládáját és eldobálva, vagy elveszítve minden lényegest és fölöslegest: a vacsoracsillag a hajnalcsillaga is. „A semmiből jövet“ az igazi boldog élet felé menve, friss hajnalokban érdemes feltekinteni e Ianus-arcú csillagra, amely hirdette a Nap jöttét oly fényes ott a keleti égen.

B o r i I m r e

Gondolatok egy elbeszéléskötettel kapcsolatban

Szirmai Károly nemrégiben megjelent, „Viharban“ című elbeszéléskötete egész csomó kérdést vet fel, élesebb megvilágításba helyezi a vajdasági magyar irodalom néhány kérdés-komplexumát. Ezért érdemes kissé bővebben foglalkozni ezzel a kötettel, elidőzni a benne, vagy vele kapcsolatban felmerülő kérdésekkel.

1.

Szirmai e kötetben felölelt elbeszéléseinek két egymással szerves kapcsolatban álló, központi jellemvonása van. Egyik a meghatározott témakörhöz való ragaszkodás és ezzel összefüggésben a másik: az elbeszélések többségének sötét, pesszimista hangulata.

A meghatározott témakörhöz való ragaszkodás alatt azt értjük, hogy Szirmai elbeszéléseinek legnagyobb, s nyugodtan mondhatjuk: legjobb részében a valóságnak ugyanazt a motívumát — a kapitalizmus ember-telenedő világának az egyének lelkére gyakorolt hatását, a magányba, az Én falai közé szorult egyének megrázó tragikumát dolgozza fel. A témakörhöz való ilyen ragaszkodásnak megvannak az objektív és szubjektív okai.

A magányba, az Én burkába szorult emberek a kapitalizmus tipikus alakjai. A tőkés rendszer a történelem folyamán soha nem látott mértékben kifejleszti a munkamegosztást, atomizálja, a végsőkig specializálja a termelést és ezzel egyidejűleg az emberek tevékenységét is csak egy meghatározott termelési folyamat bizonyos részének elvégzésére korlátozza. Ez a végsőkig kifinomult munkamegosztás azokon is érezteti romboló hatását, akik a termelésben nem vesznek közvetlenül részt. A kapitalista munkamegosztás egyik általános, mindenkire kiterjedő hatása az emberek társadalmi kapcsolatának elsikkadása, vagyis az, hogy a munkamegosztás hatására atomizálódó emberek nem látják az emberek egymás közötti viszonyát, kölcsönös függőségét, nem látják a társadalmi lény és a magán ember dialektikus egységét.

Az embertelenedő kapitalista világ ilyen hatásának vissza kellett tükröződnie az irodalomban is, amely csak az emberek, s az emberek egymás közötti viszonyának ábrázolása révén maradhat irodalom.

A nagy realisták nem csak ábrázolták ezeket a kétségbeejtően magukra maradt embereket (lásd például Karenint, vagy Iván Ilyicsét Tolsztojnál), de megtalálták annak a módját is, hogy ábrázolják a magánember és a társadalmi lény dialektikus egységét, megmutassák, hogy a misztifikálódó, fetiszizálódó, emberektől függetlennek vélt társadalmi erők emberek egyéni akaratainak eredői. (Lásd például az állam a bíróság és az egész „igazságszolgáltatás“ munkájának megvilágítását Tolsztoj Feltámasztásában.)

Szirmai azok közé a polgári írók közé tartozik, akik nem tudnak kiszakadni osztályukból, de nem is adják meg magukat, hanem kétségbeesett kísérletet tesznek ennek a világnak művészi megformálására. Ez nála a meghatározott témakörhöz való ragaszkodás alapja és ez teszi lehetővé, hogy egyéni és osztálykorlátai ellenére is megőrizzen bizonyos művészi kvalitásokat és néhány vajdasági viszonylatban élszínvonálú elbeszélést adjon. Szirmai ugyanis egyéni és osztálykorlátainak egymásratalálása, kölcsönhatása következtében csak ott adhat komoly értéket, ahol a kapitalizmus által magányba, az Én falai közé szorított embereket és azok kétségbeesett, fájdalmas közösség, szeretet utáni vágyakozását mutatja be. A tartalom és forma dialektikus egysége folytán ennek a kérdésnek a másik oldala: mivel Szirmai osztály-korlátainak romboló hatása ellenére is író akar és író tud maradni, látni tudja és látni meri ezeknek a magányba szorult embereknek a tragédiáját.

A magány, a fájdalmas nosztalgia érzését már elbeszéléseinek fiatalabb alakjainál is megtaláljuk. Gondoljunk csak a fiatal Dér Andrásra, aki magán életében nem tud társakra találni, nem tud meleg zugot, szeretetet lelni, de erre a képtelenségre, ennek egész tragikumára csak karácsony estéjén ébred rá. Az „Ilonka“ c. elbeszélés hősnője még tragikusabb formában ütközik neki a világtól elválasztó falaknak. Ez az elbeszélés már azt is megmutatja, hogy a magányosság érzése Dér Andrásnál, és Szirmai hőseinél általában, nem csak azért jelentkezik, mert nem tud hová menni, nem tudja hol eltölteni estéjét. Ilonka egy nagy, újévet váró társaságban is magárahagyatottnak érzi magát. Mint Szirmai írta: „Nem tudott velük mit kezdeni. Még kevésbé beszédbe melegedni... Őnt mindent, az egész környezetet, az egész társaságot... Aztán a helyhiány, a kényelmetlenség, a csalódás, az idegenség, a sehová-se-tartozás“. Megérzi, hogy „ő egész más világban él“. Igen, a kapitalista világ atomizálódásának épp az a következménye, hogy minden ember egy külön, élesen körül határolt világ, amelyből nem vezet út a többi világok felé. Ilonka is még remél egy ilyen utat — visszatér odahaza hagyott apjához, mert tőle várta azt, amire vágyott. Mert bizony „lelke jóva többre áhítózott, szenvedélyes, forró perzselő szeretetre“. Annyira megszokták azonban már, hogy szinte idegenként néznek egymásra, hogy Ilonka minden igyekezete ellenére sem tudnak felengedni.

A magányosság még tragikusabb a korosabb elbeszélésalakoknál. Néha valami feledtetni tudja velük ezt a magányosságot. „A fénykép“ öregedő házaspárja fiuk miatt aggódik, „A nyomorék“ c. elbeszélés házaspárja nyomorék rokonukkal bibelődik, „Illés, az amerikai“ illuziókat, „Az emlékezet városában“ c. elbeszélés hőse emlékeket kerget, a „Vendégség közben“ Mártája munkába öli vágyait és ezek ideig-óráig elteredik gondolataikat önmagukról. Egy-egy nem várt esemény azonban tudatára ébreszti őket annak, hogy mindez hiába, az emberek kapcsolatait „hova-tovább a megszokott társadalmi érintkezés lélektelen szívéllyességét öltötte fel“ és ők kétségbeesetten magukra maradtak. Ezért van az, hogy Szirmai hősein a legmeglepőbb alkalmakkor vesz erőt a magányosság fájdalmas érzése. „A fénykép“ hősein amikor megtudták, hogy fiuk, akiről oly aggodalommal várták a híreket, jó helyen van, „A nyomorék“ hősein mikor megszabadulnak az annyira terhükre vált rokonuktól. Hogy tragédiájuk még fájdalmasabb legyen, legtöbbször érzik, hogy ennek a rájuk szakadó magányosságnak ők maguk az okai — nem tudnak szabadulni önmaguktól. Bencsik Kálmán le is vonja az ebből levonható következtetést és önmaga elől a halálba menekül.

Az elembertelenedő kapitalista világ hatását Szirmai másféle formában is megmutatja. Gondoljunk csak, milyen lelki elferdülések szülője lesz a bizonytalanság az állásukat féltő tisztviselőknél. („Irodában“, vagy „Végállomáson“.) De még a magukat biztosabban nyeregben érző emberek sem vonhatják ki magukat ennek a világnak a befolyása alól. Előbb-utóbb rá kell ébredniök, hogy világuk értelmetlen, céltalan világ és meg kell próbálkozniök a kitöréssel, önmaguk és a világ elől való elmeneküléssel. Természetesen, ezek a kísérletek nem vezethetnek eredményhez. (Lásd. például „Hazug tavasz“.) Erről is van szó, a kapitalizmus fokozatosan olyan világgá alakul, amelyben az uralkodó osztályok tagjai sem tudnak már a régi módon élni, amelyben senki sem érzi jól magát, amelybe mindenki belefásul. Itt — és így — fűződik aztán egybe Szirmai két központi vonása — a meghatározott témakörhöz való ragaszkodás és a pesszimista hangulat.

Már az elembertelenedő világ apró egyéni tragédiáinak bemutatásánál meglátszik Szirmai művészetének kettősége — Szirmai nem akar behódolni ennek a világnak de nem is tud harcolni ellene. Ez a kettőség még szembetűnőbb pesszimizmusában.

2.

A pesszimista hangulat Szirmainál sem egyszerű divat, vagy pusztán eredetieskedés, hanem egy halálba induló kor kiutat nem látó íróinak hangulata. Annak, ahogy Szirmai látja és láthatja a világot, annak, ahogy élnek, mozognak és szenvednek passzívan vegetáló, magányos, céltalan emberei, szükségszerű terméke, hogy alakjainak az jusson eszébe: „majd csak lemorzsolják valahogy a rájuk szakadt életet.“

Ha kissé jobban megvizsgáljuk a Szirmai elbeszélések mélyén ott húzódó objektív társadalmi szükségszerűséget, akkor meg kell állapítanunk: egyenesen Szirmai tehetségének és irodalmi igényeinek győzelme az, hogy alakjai nem tudnak kitörni a pesszimista hangulatból, nem tudják korlátaikat áttörni. Szirmai alakjai néha még táplálnak bizonyos illúziókat, bizonyos reményeket. De, Szirmainak, ha író akar maradni, meg kell mutatnia, hogy ezeknek az illúzióknak, reményeknek hajtótörést kell szenvedniök a valóság ércfalán. Dér András menyasszonya segítségével, a „Vendégség közben“ Mártája ismerősei, „Illés az amerikánus“ pedig régi barátai révén próbál áttörni a magány, az Én falán. Próbálkozásuknak sikertelennak kell maradni: Dér András rájön, hogy menyasszonya mást szeret, (de ha hozzá menne is, előbb-utóbb úgy járna, mint az elbeszélések házaspárjai: ráébredne, hogy a feleség még nem kiút, nem pótolhatja az emberi közösséget, Márta a magányosság még fájdalommasabbá vált érzésével távozik ismerőseitől, Illés az első, csalódásokkal teli nap után még reméli: „Holnap mindent rendbe fog hozni“, de a holnap csak a halált hozza számára. Természetes is — nincs és nem lehet kiút ott, ahol azt Szirmai is láthatná; így megalkuvást az embertelen világ előtti behódolást, irodalmi igényeinek feladását jelentette volna, ha Szirmai az embertelen világ forradalmi megváltoztatásának lehetőségét, útját és szükségességét nem látva, kiútnak mutatná azt, ami nem kiút, hanem csak újabb áltatás, újabb megalkuvás.

Ebben a tényben rejlik Szirmai pesszimizmusának kettősége is. Ez a pesszimizmus egyrészt gátolja az embertelen világ elleni harc tudatosodását, mert nem azt kérdezte: hogyan lehetne felszámolni ezeket a szörnyűségeket, hogyan lehetne megváltoztani ezt az embertelen világot, hanem azt, hogy „érdemes tisztességesnek maradni?“. Vagyis nem azt kér-

dezi: érdemes-e tovább túrni ezt a világot, nem kellene-e a születő új világhoz csatlakozni, hanem azt: érdemes embernek maradni, nem kellene emberi méltóságunk alá süllyedni és nem kellene-e megadnunk magunkat az embertelen világnak? Ugyanakkor azonban ez a pesszimizmus megőrzi az írot attól, hogy véglegesen behódoljon az embertelen világnak. Ha semmi szépet, semmi kiutat nem tud látni, akkor sokkal jobb, ha pesszimizmista marad, mint ha a kapitalista álidill dicsőítőjévé és a valóságot meghamisító probléma-mentes élet szemlélet hirdetőjévé lesz.

A polgári irodalom legnagyobbjainál meglévő általános vonások: az embertelendő világ bemutatása és az ebből eredő pesszimizmus tehát meg van Szirmainál is. Ez a két általános vonás azonban csak a csontváz, amelyre az élő Szirmai, az író egész egyénisége rakódik.

A csontvázra rakódó hús, vér kialakulásában aztán más tényezők szerepe is érezhető. Itt vannak legelőször az általános magyar jellegű tényezők. A magyar irodalom egyik központi gyengesége, hogy kisebb korszakoktól, vagy egy-két írotól eltekintve, nem sikerült létrehoznia a realista regényt, hanem ez az irodalom a nyugati irodalmi iskolák hatására az elsődleges romantikából a realista korszak majdnem teljes átugrásával mindjárt naturalizmusba, vagy pedig egyenesen a különböző más bomlási termékekbe nőtt át. Így Szirmainál is, a kapitalizmus bomlási termékeként, az írók magányba szorulásának tipikus termékeként fellépő jellemvonásokba az első romantikusok — Hoffmann, Poe hatása, néhol pedig jókais hangulat foszlányok is vegyülnek.

Természetes az is, hogy Szirmai pesszimizmusának kialakulásához hozzájárul Vajdaság elmaradottsága, a provincia, a világ még fokozottab elaprózottsága, de a nemzeti elnyomás gondolata, a nemzeti hanyatlástól való félelem is. Mindezek a tényezők fokozottabbá, szembetűnőbbé, Szirmai még egyénibb vonásai — nevelés, lelkiakat stb. — pedig konkrétábbá tették a polgári irodalom Szirmainál is fellelhető vonásait. A legáltalánosabbtól a legegényibb tényezőig alakították ki azt az írói egyéniséget, amely közös gerincét adja valamennyi Szirmai elbeszélésnek.

Szirmai multtal foglalkozó elbeszélései tehát mindenképpen megmutatják és feltárják az embertelenedő kapitalista világot s az ide szorult emberek tragikumát. A ma bemutatása már nehezebb.

Ezzel a nehéz problémával Szirmai úgyahogy megbirkózik és ábrázolja a ma néhány vonását is. A jelen, a ma ábrázolását nem a szűk aktuálitás szempontjából nézzük, és megértjük azt, hogy a felszabadulás után egy teljesen új valóság alakult ki, amelynek bemutatása külön és másfajta erőfeszítéseket kíván. Éppen ezért hajlandók vagyunk a ma bemutatásának tekinteni azokat az elbeszéléseket is, melyek a multból a mába vezető vonalat ábrázolják; csak azok ellen van kifogásunk, melyek — Ady szavaival élve — „egyetlen jelenben sem élnek“. Ebből a szempontból nézve Szirmai elbeszélései valóban hozzájárulnak valóságunk egyes vonásainak megértéséhez.

A mult bemutatásával kapcsolatban, a mult embertelen világát leplező dokumentumokként, tárgyalt elbeszélések egy részét Szirmai már a felszabadulás után írta. Ezek az elbeszélések nem csak a mult valóságát mutatják meg, de azt is, miként alakultak ki, milyen körülmények között fejlődtek azok a multból ittfeljejtett emberek, akik ma is megtalálhatók valóságunkban. Így tehát megmutatják jelenünk egyik összetevőrésszéhez vezető vonalat is. A mult ma is tovább élő alakjai ilyen művészi bemutatásának megvan a maga értelme és szerepe. A szocia-

lizmust nem lehet egyik éjszakáról a másikra kialakult emberekkel építeni, mert ilyen emberek nincsenek. Ezt az építést csak a multban kialakult emberekkel lehet elképzelni. Ezért Szirmai azzal, hogy megmutatja azokat a multban kialakult embereket, akik ma sem tudják áttörni a magány, az Én falát, akik ma sem tudják lerázni a mult elembertelenedett elferdítő maradványait, segítséget nyújt valóságunk megértésében, emberi és művészi hitellel mutatja meg, milyenek azok a multból itthagytott emberek, akik még átalakulásra, a mult utolsó maradványainak eltávolítására várnak.

Irodalmunkban eddig Szirmai vetítette elénk leghűbben a mult itt hagyott bürokratájának típusát. A polgári irodalom legnagyobbjai az általános elembertelenedés ábrázolása közben megmutatták az elembertelenedés legszörnyűbb, letragikusabb formáját: a megkövesedett hivatalnokot. Gondoljunk csak Pirandello „Fütyül a vonat“ c. elbeszélésére, amelyben egy lelkiismeretes hivatalnokról azt hiszik, hogy megőrült, pedig csak az történt, hogy nem tudott elaludni és vonatfütyöt hallott. Ez a jelentéktelen esemény tudatába idézte azt, hogy élet is van, amelyről eddig nem vett tudomást. Ilyen megkövesedett, tragikusan életre ébredő, régi típusú hivatalnok Szirmai „Patkányok“ című elbeszélésének hőse is. Mint Szirmai írja róla: „S Kessel fáradhatatlanul ellátott mindent, mert a kötelességteljesítés a csontjába, a véérébe, idegeibe maródott“. E megkövesedett kötelességember felé egy munkástelep kisgyermekei közvetítik az életet, amelyről neki már fogalma sem lehet. A tragédiája abban csúcsosodik ki, hogy méreven felfogott, túlzásba vitt, bürokrata kötelességtudása a neki legkedvesebb kisgyerek életébe kerül. Hogy tragédiája még nagyobb legyen: nem tudja áttörni a rákeményedett burkot, fájdalmat, részvétét nem tudja szavakba önteni, mert a „rideggé keményítő esztendők során leszokott az ilyen szavakról, a melegen felbuggyanó érzések sokszor oly jóleső megnyilvánulásairól“. Az ilyen és hasonló szirmais elbeszélések mindennél jobban bizonyítják annak szükségét, hogy igenis harcot kell folytatni minden elembertelenedés ellen, harcot kell folytatni az új világért, amely lehetővé teszi majd az ember harmónikus kifejlődését.

Szirmai alkotásmódjának értékei azonban csak a valóság egy részének bemutatására korlátozódnak. Mihelyt erről a szűk ösvényről lelép, abba a szakadékba zuhan, amelyben nem őrizheti meg művészi értékeit. Mint láttuk, a mult egyes vonásainak kitűnő képét adja, de mihelyt aktív összeütközést próbál adni, akkor csak a „Verseny“-szerű torz, felszínes próbálkozásig jut el. (Ezen egyáltalán nem kell csodálkoznunk, hisz például Laták is valami ilyen módon akarja érzékeltetni a mult osztályviszonyait a: „Jani és Kálmus“ c. elbeszélésében.) A mult irodalmi eszközeinek felhasználása a ma egyes pozitív vonásainak ábrázolására néhány írónknál eredménnyel járt (például Major: Tűz a tarlón), Szirmainál azonban csak olyan beleerőszakoltan aktualizált semmitmondó elbeszéléseket eredményezhet, mint például a „Viharban“. Ezeket a negatívumokat abból a szempontból kell megítélnünk, hogy a következetes polgári irodalom annyira érezhető a polgárság irodalomellenes vonása, hogy ez az irodalom csak egy nagyon szűk körben adhat értékeket. Ezen a körön kívül aztán már nem tudja megőrizni értékeit. A leggyakoribb, Szirmait is fenyegető veszély az, hogy „egy jelenben sem élő“ elbeszéléseket ad.

Ez a veszély sokban összefügg a polgári írók egyéni felfogásbeli korlátaival, amelyek megakadályozzák őket, hogy a világot hűen és művésziileg ábrázolható módon lássák. Szirmainál is az író, csak egy szűk

körben tud győzni az egyéni korlátok felett — ott, amikor Szirmai megmutatja, hogy nem található kiútra azok az emberek, akik csak a Szirmai látókörébe eső kiutakat látják. Másutt azonban ezek az egyéni helytelen felfogások győznek és ezek az elbeszélései a magántulajdon anakronizmusként ható védésének (Gyümölcs), zavaros felfogások hirdetéseként hatnak. (Kapisztrán András öröksége.)

4.

Szirmai alkotásmódja mindennél szebben mutatja azt is: mennyire összefügg, elválaszthatatlan a tartalom és forma, s ebben az összefüggésben mennyire a tartalomé az elsőbbség.

Nála a tartalom és forma összefüggése nem csak abból látható, hogy jó elbeszéléseket csak egy tartalom által megvont körön belül tud adni, hanem abban is, hogy világfelfogása, valóság- és társadalom-szemlélete, kettőssége egész alkotására rányomja bélyegét.

Az író és a világ atomizálódásának vissza kell tükröződnie alkotásmódján is. Az atomizálódott és csak az atomizálódott világ tragédiáját bemutató írók nem mutathatják meg az emberek társadalmi kapcsolatát, az emberek társadalmi viszonyairól nem ránthatják le a fétiszálódás külső burkát, hanem maguk is arra kényszerülnek, hogy ténynek fogadják el a fétiszálódást, maguk is társadalomtól izolált, társadalmi háttérüket elvesztett embereket mutassanak be. Szirmainál még a legjobb elbeszélésekben is, az emberek teljesen izoláltan élnek, életük bemutatása csak a legszűkebb családi körre korlátozódik.

Az ilyen mesterségesen izolált emberek bemutatása szükségszerűen befelé tolódik. A valóság mindinkább izolált emberek lelkivetületévé lesz. A valóság ilyen lelkivetület-szerű bemutatását Szirmainál legteljesebben az „Emlékezt városában“ című elbeszélésben látjuk, ahol a hőst környező világot csak a hős lelkivilágából kiindulva látjuk. Ennek az alkotásmódnak csúcspontjai, azok a lázalom-szerű hallucinációk, melyeket Szirmainál lépten-nyomon találunk, de különösen a „Halottak látogatása“ ciklusban. Ezek a hallucinációk csak úgy jöhetnek létre, hogy a valóság lelkivetület-szerű bemutatását annyira a végtelékig visszük, hogy objektív valóságnak vesszük azt, amit egyesek lázálma, vagy más természetű képzelődése annak mutat.

Szirmainál nyilvánvaló lesz, mennyire összefügg a dekadencia felé haladó polgári irodalomban a tartalom társadalmi háttérének szűkülése és az ilyen tartalom megmutatására kitermelt forma. Ez az összefüggés Szirmai is a dekadens, polgári irodalom körébe sorolja. A valóság művészi bemutatásának tere nála mind szűkebb lesz. Már a multban is csak annak egyik oldalát látja, a mával foglalkozó elbeszéléseiben pedig mind szűkebb alappal bíró egyéni tragédiákat mutat be és nincs is semmi remény arra, hogy az alap további szűkülése esetén is át tudja törni. Az áttörésre való képtelenség már abból is kítűnik, hogy Szirmai a felzabadulás után, minden tartalmi és formai megújulás nélkül, ott folytatta írói munkásságát, ahol tíz évvel ezelőtt megszakította. Még ezen a szűk körön belül is Szirmai alkotásmódja mindenképpen a realista alkotásmód alatt marad.

Erről a lemaradásról nem csak azért beszélhetünk, mert Szirmainál szűkebb az ábrázolt valóságmozaik, hanem azért is, mert realizmus nélkül még az emberek lelkivilágának ábrázolása is erőtlenné lesz. Egy ember lelkiéletének gazdagságát, egy ember rossz, vagy jó vonásait csak

cselekvés közben, cselekvés révén ismerhetjük meg, de ő maga is csak így ismerheti meg önmagát. Éppen ezért, a társadalomtól izolált, tevékenységi terüktől megfosztott emberek lelkiéletének ábrázolása Szirmaiainál is csak fogyatékos lehet.

- Valóban, ha jobban megnézzük, láthatjuk, hogy Szirmai elbeszélésinél legfontosabb maga a mindent elöntő sötét, pesszimista hangulat, ez van egyedül töretlenül megrajzolva, minden más homályba vesz. Így még a magányba szorult emberek tragikuma sem nyer teljes külső, vagy belső, legkevésbé külső és belső megvilágítást, hanem csak odavetett vonásokból (Az idegen), házastársak beszélgetéséből (A nyomorék, Vendégség közben), vagy belső monológból vetődik eléink (A fénykép). Szirmai azonban a fenti korlátok következtében nehezzé vált anyaggal is megbirkózik: ezeket az egyéni tragédiákat emberivé, megkapóvá, hitellessé tudja tenni.

A Szirmai által bemutatható valóság-rész szűkülésének másik művészi következménye, hogy a tematika egyhangúvá válásával párhuzamosan színtelenedik az író nyelve, csökken szókincsének gazdagsága, a nyelvezet, az egyes alakok beszédmódja nem lesz és nem lehet a tipizálás és egyénesítés segédeszköze.

Egészében véve Szirmai kötete mindenképpen egy új lépést jelent alkotásában: megmutatja fejlődését a „Ködben“ kötet forrongó Szirmaijától a ma lehiggadtabb Szirmaijáig. Természetesen, ugyanakkor megmutatja Szirmai alkotásmódjának korlátait is. Ezeknek a korlátoknak felismerése segítséget nyújthat vajdasági magyar prózairodalmunk néhány kérdésének felvetéséhez és megoldásához.

Bálint István

Ének a hegyesi mezőről*

— Jegyzetek Csépe Imre verseskönyvének olvasása közben —

Több mint másfél évtizede, hogy fölbukkant előttünk.

Eleinte csak annyit tudtunk róla, hogy ösztönös parasztköltő. Semmi többet. A hegyesi árokpartról jött, a bácskai hegyek aljáról indult el, annyi színnel és dallal, amennyit a tája és népe hord magában. Talán még többet is, mert hemzsegték benne az élmények s ki-kicsapott belőlük az érzések zürzavara. Csépe is úgy járt, mint az ösztönös költők általában; amíg nem válik tudatos költővé, előbb annyira rideg, zárkózott és szűkszavú, mint maga a rideg paraszt, aki a mezőn botjára támaszkodva, vagy a szántón az ekeszarva mellett, megszokta a hallgatást. Ám, ez csak addig tart nála, amíg ki nem lép a parasztlak sorából, mint küldött, meg nem szólal, mint költő, mert első versének megjelentetése fölvágja a nyelvét s az egyik végletből a másikba csap át. A szunnyadó érzelmek fölébrednek benne s egyszerre mind kikíváncoznak belőle. Vers verset követ, egyik emlék föllép a másik után, a színek tobzódva kavarnak, kitörnek a forma szűkreszabott kereteiből, nemcsak azért, mert ezek a keretek szűkek s a költő formabontó forradalmisággal jelentkezett, hanem inkább azért, mert izzó lelkében a hangulat lett úrrá (még mindig mint ösztönös költőről beszélünk) s ettől a hangulattól nem éri a formák határait.

Az ösztönös költők szilajságát, csapongását és merész elkalandozásait sokszor „eredeti hangnak“, „új formának“ vagy a zsurnalisztika irodalomkritikai nyelvén „forradalmi újításnak“ nevezik. A három közül kaptafaszerűen Csépe egyik sem alkalmazható. Ez inkább költői erénye, minthogy fogyatékoságának nevezhetnénk. Jól tudjuk, az alföld csöndje, lassú élete és egyhangúsága mély gyökerekhez, tájhoz kötötten nem terem Walt Whitmanokat sem Rimbaud-okat. Az az egyszerű hang és egyszerű, tiszta forma a miénk, ami Csokonai, Petőfi, Brankó Radicsévics, Arany, Zmáj és József Attila hangja. Az alföldi poeta hangja e halhatatlan költők versében szólalt meg legtisztábban, a legegységesebb művészi formában és másfél vagy egy évszázad után ezen a hangon jelentkezett a nép sorából kiemelkedő parasztköltők jó egynehánya. Ha századunk magyar irodalmában elsőnek vesszük Erdélyi Józsefet s Illyés Gyulát, mint utána következőt, akkor mindjárt hozzá kell tennünk, hogy Illyés Gyula hangja a Babits hatás koráig maradt meg tisztán népének, mert amíg a „Hősökről beszélek“ elbeszélő költeményében a puszták népének eredeti hangját érezzük, későbbi költeményeiben már benne cseng a mives költő kifinomult hangja és a formában érezzük a művészi tökélyre törekvő alkotó faragásait, csiszolatásait és az eredeti hang megtartásának őriző szándékát. Még két parasztköltő vette át ezt a hangot: Sinka és Sértő Kálmán, a rikoltó nacionalizmussal kiki-

*) Csépe Imre: Májusi mezőkön, versek, Testvériség-Egység könyvkiadó kiadása 1952.

áltott nemzeti költő, de Sinka még mindég valamivel többet őrzött meg, mint amennyire Sértő Kálmán vitte a Horthy-feudokapitalizmus fasiszta fertőjében.

A legtisztább népi hang volt és maradt mindmáig József Attiláé. Csépe Imréről beszélünk.

Nem lehet és nem is szabad elmenni alakja és költészete mellett röpké ismertetéssel, hogy éppen csak szóljunk róla, mint aki most — elég hosszú idő után — újabb kötettel jelentkezett. Beszámoló és szokványos méltatás nem viszi előbbre sem őt, sem irodalmunkat. Többet érdemel erényeivel és alaposabb elemzést és elmélyedést kíván hibáival, nemcsak azért, mert új kötete erre kínálkozó alkalom, hogy foglalkozunk vele, hanem mindenekelőtt azért, mert a hegyesi árokpartról magával hozott tehetsége kötelez. Őt is. minket is.

Mire kötelezte őt? Benne él-e költészetében Kishegyes világa? Amikor „Üzen a föld“ kötetét lapozgatom és új könyvét, melyben a „Májusi mezőkön“ született verseit küldi az olvasónak, az előbbi két kérdés után újabb kérdések buggyannak ki belőlem. Két alakja áll előttem: a költőé és az emberé. Verseit újra meg újra átolvasva megegyeszer meggondolom és leírom a kérdést: Csépe csapodár? Ha nem az, — mit adott hát? És adta-e mindezt, ami benne él s ami ennyi idő után keze nyomán dallá formálódhatott volna? De, igazi dallá, nemcsak amolyan hevenyészett strófákba szedve, amelyektől évtizedekig hemzsegett regionális költészetünk. Lapozzuk tovább a könyvet, hisz a líra egyben életrajz is: a legszebb curriculum vitae, amit ember adhat magáról... Az istállók, az akólok, a szántók nehéz talajáról jött. Egyenesen onnan szakadt ki. A parasztok téli medve-álma helyett nyomorultam, kétkézzelettel úzte a fagyasztó hideget:

„Lesik a kéjes alkalmat
Melegben a jóllakott mások,
Én, hogy be ne fagyjak,
Semfűért járok.

Sovány vérem isszák
A bozótos semfűtermő árkok,
Ahová mindennap tüzelőért járok.“

A parasztokat s velük együtt, „egykarámban“ a maga életét is a múlt szenvedéseiben látja legnagyobb élménytadóknak. Szüntelenül a régi és talán már be is hegedt sebek helyén tartja kezét, mintha csak mondaná: „...ez még mindég fáj, sajog s mert nem siratják mások is, nem lehet egykönnyen elfelejteni...“ Ő maga siratja tovább az első versében így elmondott siralmait:

„Nincs könnyörület,
Mely hulló vérem száná,
Véres a sarló, véres az árok.
A nyomorral harcolok, sírok és várok,
De tán az isten se látja,
Hogy mit csinálók.“

(1938)

Ez a panasz, de nemcsak Csépe panasz, hanem azoké a parasztoké is, akik nyomorba zuhanva nyöszörögve és nyögve éltek Kishegyesen is — háttal a világnak. Hogy mennyire nem csupán ez a paraszti élet arca, arról épp Csépe mondhatna nekünk legtöbbet. Vajjon elmondja-e

vagy elkótyavetyéli szép élményeit, feledhetetlen emlékeit és kincseket érő mondanivalót? Költői lebegés-e az, ami verseiből árad vagy hűs-vér valóság? Még mindég lobogó pátosz és heves csapongás jellemzi költészetét vagy már az ujjászületett költő lehiggadt lírai hangja fogad bennünket az új kötetben? Még mindig a parasztimádatnál tart és nem tud elfordulni a „sorstól“ vagy már látja az új arcot, az új embert, aki a parasztból formálódik s akit észjárásban és életstílusban a szövetkezet formál újalkatú emberré, akit már korunk földmunkásnak tekint?

Mennyi kérdés? Győzi-e mind Csépe?

Mind ráhagyjuk és mindent tőle várunk?... És a többiek?... Ő joggal kérdezheti ezt tőlünk, akik csaknem vele együtt vagy legalább féllábbal a tanyák világából léptünk az irodalomba.

A költő minden kérdésre költészetével válaszol.

Csépe sajátos jelenség irodalmunkban. Hangjával, útjával, mondanivalójával, különös világával és csapongó képzetével egyedülálló. Közülünk nem lehet senkit hozzá hasonlítani.

Amit írt, az poézisnak mondható. Ennek a megállapításnak súlya és felelőssége van. Mindkettő terhe mellett poézisnak nevezem Csépe költészetét, ha formában nem is tudja sokszor követni a verstan szabályait és követelményeit. Egy forradalmi parasztköltő mindig formabontó is. Ez az ösztönös költők voltaképpeni hozománya, amikor az irodalomba lépnek. A tudatos költőké marad az a munka, a mives költőké az a verejtéket sajtoló vajúadás, hogy versláb verslára lépjen, ne bukdácsoljon, ne ugorjon át szünjeleket, se szünetet, a versidom egészében megfeleljen a poétika törvényeinek; a ritmus összhangban legyen a témával, emelkedő vagy ereszkedő ütemével és ne hagyjon az olvasónak vagy a hallgatónak olyan réseket, ahol megáll, tűnődik vagy a próza egyhangúságába zuhan.

A mives költő minderre jól vigyáz. Az ösztönös költő, a forradalmi költő, — az más. Robban. Kigyúl mint a fáklya, éget, föllobog mint a tűz és ki nem alszik, mert a régi versekben, hőskölteményekben ugyan úgy él, mint a ma született versben. Újraéleszti a dal a kobzos éneke, melodráma szavalónője vagy akár a pusztá olvasás.

A forradalmi költőt csak a harcshoz, a nép szakadatlan küzdelmét vállaló hőshöz hasonlíthatom. Messze van tőle a „poéta doctus“ megjelenés s valljuk meg: nem is tart rá igényt. Petőfi sem tartott, amikor azt mondta:

„Diligenter, frequentáltam
Iskoláim egykoron,
Secundába ponált mégis,
Sok számár professorom!

S poezisból is ebbe
Estem inter alia.
Absurdum pedig, de nagy hogy
Ennek kelljen állnia...“

Csak hogy a példa, a magasról vett hasonlat ebben az esetben nem azt jelenti, hogy a költőre mindent bízunk rá, még akkor is, ha a leg-
elemibb verstani követelményeket sem tartja szemelőtt, nem veszi fi-
gyelembe a téma megkövetelte formát és nem tisztítja meg nyelvét attól
a dagálytól, ami az ösztönös költőket induláskor, az első sikerek után va-

lósággal előnti. Vörösmartynek nem volt igaza, amikor azt mondta Petőfi költészetére, hogy „olyan a nyelve, mintha irodalmunk vaskorszakát élné,” de igaza volt, amikor egynehény hevenyészve összecsapott költeményére vagy az „Apostol” szerkezeti fogyatékoságaira utalt.

Arany János azt írja a „Magyar verselésről” írt tanulmányában, hogy a „mesterkéeltséget itt is, mint bárhol, kerülni kell”, mert a költészetből eltűnteti az üdeséget, az élénkséget, a mozgékonyt és helyette prózai hangot üt meg. Ezzel a túlzással, mint a realista költészet egy átmeneti, kísérőjelenségével nem egy költőnk versében találkozunk s olvasás közben megállít a mű legkegyetlenebb gátja. Vele tovább menni nem lehet, mert „szép, de nem értem!”.

Hol jelölhetnénk meg Csépe helyét a fennebb említett végletek között?

A versidom elemzésével Csépe költészetében nem jutunk messzire. Több fogyatékoságot találunk, mint zavartalan ritmust és hibátlanul összecsengető rímet, de jóval kevesebbet, mint pár esztendővel ezelőtt. Verselése tisztult, kissé leülepedett éles strófaiból kiérezzük, hogy több gondot fordít a belső egység megőrzésére. Ám, ez még mindég nem elég: értebb kora sokkal többet adhatna és többet is nyújtana, akkor, ha következetesebben és határozottabban megindulna a tartalom-forma egység megkeresése felé.

Csépe ide s tova hűsz esztendeje ír. Két évtizede lehet annak, hogy első verse megszületett egy ócska papírlapon, amit talán a szél sodort a hegyesi tanyák felé. Az első papírlapokra a maga ákom-bákomjával legközvetlenebb élményeit írta meg; arról dalolt, ami szüntelenül benne élt s ami a legjobban fájta neki. Nézzük csak sorba témáit. Mi az, ami foglalkoztatja képzeletét? . . . Az emlék és a hagyomány. A régi, szállási parasztvilág romantikája gyakran elragadja s nem csak magával ragadja, de sokáig fogva is tartja őt, és ha már ki is emelkedett belőle, csöndben, halk versben, egy-egy rejtett sorban bevallja: még mindég szereti nagyon és folyton visszavágyik.

Akik népköltészetünket és irodalmunkat végigelemezték, azt mondják, poétikus nép vagyunk. (Melyik nép nem az?!) De az elemzés végső megállapításának igazat kell adnunk. A nép, főleg a parasztság sokkal inkább szereti a verset, mint a kultúraltabb polgár, aki már a kifinomult prózához szokott. Szereti hallgatni a költemény összecsengető sorait, hangosan olvasni is és skandálja titkon, ha már a verssorokat maga is megismerte. Főlolvasni egy soha nem látott költeményt nem ritka dolog paraszttól hallani. Mert bele tudja magát élni a költészetbe, Arany János szerint sokkal mélyebben, mint bárki más.

Ha a nép maga ennyire poétikus, mennyivel poétikusabb a népi költő? Bármit is lát vagy hall, átél vagy elvisel, „lantot ragad” és „elmondja érzeményeit.” És mennyivel több az élmény a szántókon, a legelőkön, mint a szűk falak közzé szorult városi élet hétköznapijaiban?

Csépe lírája ezeket a gondolatokat ébreszti bennem. Verseiben erős sodrású, szenvedélyes sorokat gyakran találunk, olyanokat is, amelyek a mában élnek, olyanokat is, amelyek függetlenek a mi korunktól, de a legtöbb verse a múlt felé tekint. Mint fennebb említettem: a paraszti, zselléri életforma súlyos terhe életének legnagyobb élménye. Újabb, sorsdöntő jelentőségű élménnyel még nem gazdagodott; legalábbis nem erősödött meg benne annyira, hogy a múlton fölülkerekedne és panasza, vádjai helyett megragadná azt a kacagó emberi hangot, azt az életigenlő pusztai hangot, amellyel ma már, ha még ritkán is s elvétve, de mégis találkozunk. A költő dolga, hogy elsőnek lássa meg.

Csépe is találkozott vele; nem egy verse érzékelteti. A maga módján a legerőteljesebben a „Májusi mezőkön“, amelytől a kötet is kapta a címét.

„Lágy zsongását hallgatom a földnek,
Melyből millió élet indul szerteszét.“

Szenvedélye magával ragadja, szinte átcsap a forradalmi romantikába:

„Minden virul, bomlik, lelkesül,
Tűzön füstölög a régi szár,
Az új hajtás virágba színesül
S a tájakon dalos május jár.“

A múlt felé is vet egy tekintetet, amit ő— ebben a kötetben is — annyiszor megsiratott, de most a jelen mellé szegődött útitársnak s ajkbiggyesztve említi azt, ami már mögötte van:

„Görcsös botján oson a múlt,
Az árkok mélyén itt-ott megáll,
Téli dühvel itt hiába dúlt,
Nyomában jár, üldözi a napsugár.“

Egyik, másik képének költői megfogalmazásából kicseng Ady s így itt is, mintha a „Paraszt nyár“ némely sorának visszhangjára lelnénk.

Az olvasó azt hinné, hogy az új kötetben egész csokor ilyen verssel találkozik, hisz annyi mondanivalót még nem igen gyűjtött össze magába a föld és a népe, mint az eltelt néhány esztendő alatt. Nagyot fordult s majd hogy nem megváltozott körötte az egész világ. Nézd az életet a topolyai „Dózsában“ vagy az „Ergelában“. A „Lélek-Csépe Mihálynak hírneves költő fia“ ezt nem mind látta meg. Valljuk meg: nem is nagyon kereste a közös mondanivalót, verseinek többsége Ön-vers: lírai ön-arckép és mélyről jövő egyéni vallomás. Egy egész kötetet adott nekünk családfa helyett. Benne vannak az ősei mind, az éhező parasztok „lógó bajússzal“ és „fosztott reménnyel“. „Kiáltás a kubikos gödörből“, „Semfűhordó“, „Nyomorultak“, „A kapások“ és „Mefogott lelkek“ mind-megannyi reménytelen élet a háború éveiből s ez is mind az Ön-versek közé tartozik. A költő megkérdezi:

„... láttatok-e mefogott lelket,
a m e l y egy sóhajban kiszökik?“

És mindjárt figyelmeztet kis hivalkodással keserűn:

„Aki nem látott, az jöjjön ki hozzánk
A nyomortanya förtelmes zugába,
Hogy mielőtt megalkuszik a véggel,
Nézzen a kiszökött lelkek falára.“

Annyira elmélyed benne s panaszhangulata úgy eluralkodik fölötte, hogy észre sem veszi a zavarosan sötét kép mögött milyen mesterkéltan feszeng az erőltetett rím. Ha Csépe azt is hiszi magáról, én nem mondanám, hogy ezekben a versekben a legerősebb, jóllehet a „Semfű-hordó“

és a „Szarka János“ egyéni vonásokban és eredeti képeiben kiemelkedő verse marad egész költészetének. Tehetségének mélysége és igazi gazdagsága tájleíró költeményeiben jut kifejezésre legszebben. Ezekben a versekben valóban magával ragad, költői képzelete, színei és hangulatai harmónikus egységgel zengenek a versben. Úgy fest, mint a festő és komponál, akár egy zeneszerző, strófáiban nemcsak a hegyesi hajlatok, de egész Bácska zeng:

„Fűszőrű subáját ledobta a réten,
S ráhevert a hűvös alkonyat,
Meztelen bodza didereg a mesgyén,
Dér csipkedi róla a lombokat.

A tartalomnak és a formának szinte petőfis egyszerűségét és szép nyugodt zengését találjuk a következő két strófában:

A bilindek is vacog, reszket,
Szár az magvát hullatja ki,
Az őszi hajnal hideg ujjá
Zöld selyméből gombolta ki.

Pusztai estét még ilyen szépen nem láttam leírni Bácskában. Csépe az első, aki a mi zsiros fekete földünk fölött költeményben „megzenésítette“ az őszei alkonyat ezerszínben lengő képét. A poéta művészete itt igazi művészet. Nem ad többet, sem kevesebbet, festőien annyit épp, amennyi kell. Figyeljük meg ezeket a sorokat:

Az ég alján már ködlik az este,
Csillagos sátorát üti fel az éj,
Távol az erdő föllángol sárgán,
Mint paláston az aranyszegély.

Kóbor szellő nyargal az úton,
Port kavar föl egy kocsi után,
Pipás paraszt lötyög az ülésen,
Subát gombol be a nyakán.

Azután tovább, valóságos pejzszázs:

Benn a mezőn egy tanya fehérlik
Sárga szemekkel pislog az útra,
Följajdul a kútgém, odvas a dereka
S az ijedt csönd megszökik újra...

Nem is csoda, hogy ilyen meleg és meghitt tanyai táj megbabonázza magát a költőt is, fölébreszti benne a nosztalgiát, amikor léptei már a város szürke kövein kopognak és elcsitíthatatlan vágyakozással kiált föl:

Szeretnék tanyai lenni, mint régen,

folytatásnak mást várnánk, az előbbi hangulathoz megfelelőt, de Csépe önkínzóan s valami különös, melankólikus visszahanyatlással megint régi hangjára tér és leverten, lemondóan búsong megmásíthatatlan (?) sorsa fölött:

...De vágyam elbukik a puszta erőn,
Súlyos vétkek nagy terhe alatt
Bukdácsolok az őszvégi mezőn.

Kár volt ezt a remekbeszabott tájleíró verset ilyen lehangolt, idegenszerű lírai vallomással befejezni.

Csépe először jelentkezett szonettekkel. Ezek a dalok majd mind olyanok, mint az „Őszi szonett“ és a „Halottnap szonett“. Reviczky Gyulás hangulat, temető, fejfa, sírhalom, bús, borús melankólia. Én úgy érzem, az ilyen sötéthangulatú versek nem parasztköltőnek valók. Eszembejut Musset feledhetetlen két sora:

„Legszebb ének az,
Hol legmélyebb a gyász,
S vagy egy örökéltű dal,
Mely egy zokogás.“

Ettől a daltól és Alfred de Musset-től majd száz esztendő választ el bennünket, de ha mellé idézzük Csépe szonettjét:

A hulló lomb mindent betemet,
Hozzád hiába is mennék.
Ősz van, krizantém-illat, halott mező,
Álszik a liget és ébred a temető...

akkor a szonettek koszorúján tűnődve azt kérdezzük utána: mi készítette Csépét arra, hogy ilyen hangulat-verseket írjon, amikor a faluban, a puztán, a városban ezernyi téma hever előtte?... Azt mondja kötetének harmadik fejezetében: „Az új hajtás virágba színesül S a tájakon dalos május jár.“ Ez a mottója s a fejezet verseinek túlnyomórésze halotti szonett. Shakespeare nem ilyen szonetteket dalolt, de még Juhász Gyula sem, aki pedig halkabb szavú költő volt, mint Csépe Imre, aki első verse után harsonával jelentkezett az irodalomban. Bármennyire is vonzotta őt a szonett finom, művészi formája, a dal könnyed, lágy muzsikája, ezek csak utánérzések maradnak, akár csak a „Salome“, ha szép vers is és művészi formában egyike a legsikerültebbeknek. József Attila összesen nem írt annyi szonettet, mint Csépe ebben az egy kötetben, mert témái másfele vitték s a proletár életek hívása erősebb volt nála mindig, minthogy költői termékenységét a forma játékában élte volna ki öncélú melankólikus dalok szomorkás dúdolásával.

A „Fényjelek útján“ annak indult, amit a költő a záróciklusnak szánt a „Májusi mezőkön“ verseivel. Ez az „Emlék“-kel jól indult, de minél közelebb kerül a szonettekhez és a szerenádokhoz, annál inkább elveszti az előbbi hangot, olyannyira, hogy végül ebben a strófában:

A halál vigyorgott hátad mögött.
Reggelre kinyúlva a bennem élő ravatalon,
Feküdtél halva a közöny-pamlagon...

teljesen hátat fordít a paraszti világnak.

Mi készíteti erre Csépét? Mi vitte magával olyan erős sodródással a klasszikus forma felé, hogy nem csak a formát, de a témát is fölcserélte és az ösztönös, forradalmi parasztköltő helyett egy prózába hajló mives

költő szólal meg és ha hangulatának enged, akkor még a giccstől sem riad vissza csak megmaradhasson végig kedvenc képeinél, amelyeket — úgy tűnik — ő minden és mindenki másnál jobban szeret.

★

Csépe Imre új korszaka az „Őszvégi alkonyon“ című versével kezdődik; tehetsége és művészi alkotóereje ezekben a sorokban érvényesül légszebben. Ha tovább megy ezen az úton, sokkal hamarabb érik és kiforr majd egyéni lírája is. Dús zeneisége a paraszti tájban és a paraszti életben kel visszhangra s formában, tartalomban úgy gazdagodhat, ha mondanivalóit a mába ágyazza és megérzéseit reálisabban, egyszerűbben és a semfűhordó makulátlan lelkének tisztaságával viszi át az új világba. Nem a szólam csapongó csengését várjuk tőle, hanem a bácskai, a hegyesi valóság remek dalát és nem a szonettek krizantém-illatát, hanem a „faluvégnek“, a „falusi estének“, a „májusi mezőnek“ még tisztultabb hangját, amelyben kevesebb lesz a próza, de kevesebb lesz a romantikus költői dísz is és a „tavaszi reggel“ csupa szín mezőjében a régi, görnyedt ridegparaszt helyett megjelenik az új falu peremén a tagósított földek kacagó munkása.

Lévay Endre

Cézanne: Önarckép

Jama

A világirodalomnak léteznek mélyebb költeményei, vannak a verselésnek mesteribb képviselői is, mint Goran Kovacsics, talán nagyobbak is, teljesebbek és gondolatokban, érzésekben gazdagabbak, mint a Jama, de megrázóbbak aligha születtek. Dante, akihez annyira szeretik hasonlítani, nagyobb és hatalmasabb, Villon, aki nem idegenkedik a haláltól és a borzalmaktól, akasztófahumorba oldja élményeit, Kovacsics a modern pokol rondabugyrából, a tömegsír-ből másfajta élményeket szerzett. Ha nem vesszük az annyira konvencionális szót a napi megszokással és nem aggatunk rá hétköznapi életünk-ből ezer más sallangot és banalitást, hanem átadjuk magunkat annak az érzésnek amely oly fényel ragyog ennek a poémának a lapjain, a megrázó szó igazi értelmében, maga a költemény pedig igazi nagyságában tárja elénk minden szépségét és emberiségének minden tragikumát. Mert ennek a versnek különös, semmi mással össze nem egyeztethető, semmi mással össze nem hasonlítható tragikuma van. Vannak költők, akik pörlekednek a halállal, és nem alkusznak a borzalmakkal, vannak, akik hetykeséggel vagy pedig a gyöngébb fél alázatával hajolnak meg a mors imperator előtt, bármilyen formájában is közelít hozzájuk. De a szelíd és boldog halál éppen olyan tragikus, mint az ott a tömegsír szélén, amely a villogó késhegy élén, vagy pedig egy puska durranásával lopakodik az ember felé. Goránban nincs meg sem ez az alázat, sem ez az ismert hetykeség. Olyannak veszi a halált, amilyen. Éppen olyan megértéssel hajol a tömegsír fölé, mint amilyen megértéssel hajolna a bölcsőben ringó gyermekhez. És éppen ez adja meg minden sorának a tragikus akcentust, azt a különös ízt, amelyet bárhol is üjtük fel könyvét, mindenütt megtalálunk. A halál realitása ez, a rettenet valósága. A halál általában irreális még a legnagyobb írók művében is, itt a mindennapi valóság. A halál líra, a híres epikus természetek is kizökkennek az elbeszélő egyensúlyából, itt a líra bomlik fel és a lírikus tagadja meg természetét. Egyetlen egy lírai betétje és maga a forma talán még árulkodik a valóság lírai szemléletéről, de az egész mű összbnyomása egészen más. Az elsőszemélyben elmondott történet azonban annyira leegyszerűsödik, annyira elveszti minden szubjektív életét, hogy a tényéren tartott, kitolt szem, csak élesebben húzza alá a mondani-való igazi természetét.

Itt nem egyének halnak meg és nem egyénekről szól az ének. A halál igazi, szinte már középkoris szemlélete, általánosságát örökíti meg Goran Kovacsics. Az üres szemüreg nem lát egyéneket és nem érez a megvakított ember mint egyént. De éppen ez a névtelenség, a tömegsír igazi jellegzetessége, biztosítja nem csak formájában, de legbelsőbb lényegében is a kollektív érzés jellegzetét. Mert rettenetes realitását és általános emberi értékét a négy évig tartó fasizmus emberirtó háborújában szenvedő emberek szolgáltatják. Itt nem a halásról van szó, nem a szenvedésről és megkínóztatásról, hanem érző, szerető e m b e r e k pusztulásáról.

Nem magáról a halálról, hanem a meghalásról. Arról, ami az utolsó lépések előtt van és közvetlen utána. És magán a meghalás folyamatán túl ott van még a prófétikusan megírt költő-halál utójátéka. Különös költői megérezése, akár csak a Petőfi Szeptember végén című versében, az ön-halál, és a halálutáni továbbéléssel kapcsolatban, Goran versének is még jobban aláhúzza a mű belső értékeit. Ez azonban már nem a tragédia belső szükségéből történt, hanem a pusztá véletlen játéka.

Emberi korok nem léteznek mély emberséggel átitatott művek nélkül. A Népfelszabadító Harcok nagy-nagy emberségének Goran volt a iegművészibb, legtökéletesebb megörökítője. Nála ez a harc több volt mint élmény, és műve több és hatalmasabb, mint egyszerű irodalom. Ez a tíz rövid ének halhatatlan ének egy nép halhatatlan küzdelméről. Nagyobbat és igazabbat nem is kívánhatnánk, hiszen benne minden emberi küzdelem és emberi harc, a jobb és a szebb jövőért harcoló akarás vezetője a mély és igaz szenvedés kapott örök formát és megfogalmazást.

Dedijer: Napló I. rész

Dedijer naplójának magyar kiadása könyvkiadásunk szép teljesítménye. Nemcsak a Kiadóvállalat erősödését mutatja, hanem azt az olvasói igényt is, amely a kiadást várta és annyira égetően szükségessé tette. Így a magyarul olvasó birtokába jut nemcsak a Jama (ez a nagyszerű poéma, egyetlen hatalmas és világirodalmi mércével mérhető költői alkotása a Népfelszabadító Harcoknak), hanem a Napló is, amely monumentalitásában és gazdagságában, nemcsak forrásműve lesz a költőknek és az íróknak, nemcsak dokumentáló ereje a történész előtt, hanem maga is heroikus vállalkozássá nő, méltó emlékeként ezeknek az anyni vért és szenvedést követelő harcoknak. A Jamában a mű emberségére hívtuk fel a figyelmet, itt a monumentális egyszerűsége. A Népfelszabadító Harcok befejezése után a memoir- és naplóirodalom sok érdekes adattal gazdagította ennek a hősi négy évnek az irodalmát, de bőségben és teljességben egyik sem vetekedhet Dedijer trilógiájával, amelynek első része most került a magyar olvasó asztalára. Érdekes, hogy a forradalmaknak alig akadt lírai énekese. Az Októberi forradalom is inkább a dokumentumirodalomnak volt a témaadója, az 1789-es francia forradalom meg, hacsak nem számítjuk ide Chenier elégiáit, inkább az éréseivel hatott az irodalomra közvetlenül, és csak hatása tudott, az írók tudatában, évekkel később nagyot és maradandót alkotatni. A napló szubjektív líra, a legnagyobb naplóírók, köztük Széchenyi is, rejtett lírikusok voltak, mindaz, ami nem fért a politikába vagy a regénybe, ebben a kapcsos könyvben talált menedéket és a kifejezésben a szabadabb formát. A lírikus nem vezet naplót, jellemző például, hogy Arany János margitszigeti naplójából is, prózai szöveg helyett, az Őszikék érett és emberien szép darabjai kerültek elő. Vagy a kor nem kedvez a lírának, vagy az író alkata nem viseli a lírai kifejezés szorító bilincseit. A Népfelszabadító Harcok talán éppen ilyenek voltak. Az irodalom termése legalább is ezt bizonyítja. Názor mitológiája, vagy pedig az özönével születő versek alacsony színvonalra, a kevészámú klasszikusan pontos lírai élmény-megfogalmazás, erről tanúskodik, nagyszámú naplóvallomás ezt bizonyítja. És e sokaságból plasztikusan emelkedik ki Dedijer írói arcéle és művének értéke is. Szinte nem a szubjektív átélést vetette papírra, hanem hűséges íródiák-

ként az események nyomába lépked. Távoli tőle a gide-i lázas önelemzés vagy Széchenyi görcsös forrósága. Higgadtan, tárgyilagosan beszél, talán, ha ismerte volna a mi Tinódiakat, az ő programját másolta volna ki a Krónikából könyve mottójaként. Ezért lesz benne az önvallomás líraisága másodrendű tényezővé, amit például a Jamában is éreztünk, ezért rejti el egyéniségét a sorok mögé, és éppen a tárgyilagosagra való törekvés és a valósághoz való ragaszkodás teszi oly értékké ezt a művet. Mintha csak az egész könyv hirdetné, a sorok és emberi mozdulatok mögé rejtve, hogy itt az emberek nem önmagukért élnek és harcolnak, hogy maga az író nem egyéniségének érzéseit akarja a világ elé tárni; hanem hogy a harc lényegesebb kérdések körül forog, lényegesebb érzésekért folyik. A nagy emberi ideálok találtak új megfogalmazást, a forradalmak történetének talán legszebb, leghősiesebb és legmeghatóbb fejezetei születnek meg, most a világ beszél, és ilyenkor az író egyéni apró-cseprő problémái nem lényegesek és nem döntőek. Ez van ebben a könyvben. És ha mégis egyénéről szól a könyv, akkor is érezzük, hogy a Napló nem ezekért az egyénekért született és vándorolt négy év harcában.

Komoly, tárgyilagos a mű. Stílusa egyszerű, puritán. Nincs benne nagyozolás, de alázat sem. Arányait nem lehet csak a történész szemével mérni. Az irodalom éppen úgy a magáénak vallja, és ha valamikor, a jövőendő nemzedékek példát keresnek majd és lelkesedésüknek tárgyat és lobogásukhoz éltető anyagot, alázattal nyitják fel majd ezt a könyvet, az igazi, tiszta hősiesség könyvét, a modern Legenda aureariumot, hogy benne apáik vagy dédapáik tetteit olvassák és lelkesedjenek. Költőknek örök forrás lesz ez, minden szabadságot és hősi szépséget kereső embernek pedig örökös olvasmány. A Girondisták történetét nyugodtan átadhatjuk mostmár a feledésnek.

Andrija Hebrang esete

A lélektan régi izgalma minden kor irodalmának. Van ebben az írói munkában valami izgató, nagyszerű és szép. Az ember belső természetének a rajza, nem absztraktan felfogva, hanem a társadalmi körülmények szorításában, nemcsak az irodalom alapjellegzetességei közül az egyik, hanem minden irodalmi mű igazi értékének is a mérője. És ha a lélekrajz nagymesterei után a modern irodalmakhoz közeledünk, mind nagyobb csalódással tesszük félre a megkezdett könyvet, hiszen nem azt kaptuk, amit vártunk és amit a nagyokhoz szokott szem és ízlés annyira megszeretett: lélekrajzot, hanem az események és emberek fölületes szemléletét. Az új jugoszláv irodalom is tele van hasonlóan szerkesztett írásművekkel. A Népfelszabadító Harcok külső leírása szinte már modorossá és közhellyé vált és a harcoló emberek egyénisége ritkaságzámba megy. Emlékszem arra az izgalomra, amit Dobrica Tyoszyty regénye váltott ki. Az ismeretlen fiatalember első regényével éppen azt adta, amit eddig nem találtunk könyveinkben, a lélek ábráját, mesterien megrajzolt arcát. Hősei éppen ezért nem konvencionálisak, éppen ezért élők és realitással bíróak. Azután egy nem irodalomnak szánt könyv ragadott meg, éppen a lélektani elemzésével. Ez többet adott talán, mint Tyoszyty. Mile Milatovics könyvét a politikus érdeklődése vetette meg velem, de nem úgy olvastam végig. Ahogy belemélyedtem az olvasásba, nem a hazaáruló Hebrang Andrija bírósági esete bontakozott ki előttem, és Milatovicsot

nem vizsgálóbírói ügyességéért dicsértem, hanem azért a merészségért, ahogyan meg merte írni és meg merte közelíteni a hazaárulás lélektani problémáját is. És ezt érzem döntőnek ebben a könyvben. Mert a hazaárulás nem új dolog, a világirodalomnak nem egy alkotása van, ahol ezzel a problémával mattat az író, de még nem találtam egy könyvet sem, ahol a modern hazaárulás raffinált és kifinomult, szinte mesteri tehnikával véghezvitt tettét ilyen nagyszerű ábrázolásban olvashattam. A jugoszláv drámaírás égető problémákkal küzd, nem találván megfelelő anyagot komoly és elmélyülést igénylő témák feldolgozására, szinte a kész drámai anyag ott van, talán minden könyvvel olvasó ember könyvei között. És nem tagadom, ebből az áruházból, Hebrang Andrija alakjából lehetne talán legjobban kibontani a speciális modern jugoszláv dráma igazi arcát is, innen lehetne, ebből a pontból kiindulva igazi, nagy alkotást létrehozni, Mile Milatovics nem írói szándékkal adta ki könyvét és hogy az év legértékesebb irodalmi alkotásává vált, ennek a lélektani jellemzésnek köszönheti. Lehet, hogy jelentős helyet fog majd kapni a politikai irodalomban, de igazi értékei mégis csak irodalmiak. Stílusa hajlékony és kifejező, ábrázolásmódja pedig mesteri. És aki az izgalmas lélektani bravúrbrázolást szereti, élvezettel fogja olvasni. Így, ilyen gyalázatosan még nem árultak hazát, mint ahogyan Hebrang Andrija tette, és kevés könyvet ismernek, amelyben ennyire szépen kidomborították volna a jellemzően sajátos jugoszláv problémákat. Nem botcsinálta doktort, azaz, nem botcsinálta írókat akarok Mile Milatovicsból csinálni, de könyvének magas igényeket is kielégítő irodalmi jelentőségére, a gyakorlati jelentőségén túl is, amely különben nem kicsi, az író szempontjából a könyvben rejtőző nyersanyag miatt, rá szeretnék mutatni.

Bori Imre

KOMUNIST. Marxista elméletünk és gyakorlatunk folyóirata, a „Komunist” időszerű társadalmi, gazdasági, politikai és művelődési problémáinkról ad az olvasónak tájékoztatót, de elvétel lenne a tájékoztató, a szemle vagy a közlöny megjelölést kizárólagos értelemben használni. A „Komunist”-ot nem lehet a régi vagy akár az új értelemben vett folyóiratok és időszakos lapok közé besorozni: tartalmánál fogva egyikkel sem egyezik, formájánál fogva viszont bármelyikhez hasonlítható. Jóllehet, a „Pártközlöny” a „Komunist” legjelentősebb írásairól tájékoztatja a magyar olvasót, mégis foglalkozunk vele szemlénkben, mert témaköre és általában anyaga szocialista fejlődési kérdésekben legfontosabb forrásmunkául szolgál. — Legújabb számában (VI. Évfolyam 3—4. szám, 1952 május—augusztus hó) vezető helyen közli Milentije Popovics cikkét „A gazdasági és szocialista demokrácia rendszere Jugoszláviában” címmel; ez az írás a „Szocializmus útjai” című nemzetközi szemle első száma részére készült, azzal a céllal, hogy a külföldi olvasóknak tájékoztatót adjon hazánk gazdasági rendszeréről és szocialista építéséről. — Miladin M. Korács az államkapitalizmus termelésviszonyainak egyes jellegzetességéről közöl terjedelmes gazdaságpolitikai tanulmányt. — E szám közleményei közül külön ki kell emelnünk azt a vitaanyagot, amely Milován Gyilász „Osz-tály vagy kaszt” című cikke után keletkezett. A vitát elindító közlemény a „Svedočantva” 2. számában jelent meg ez év áprilisában és megjelenése óta egész sor válasz érkezett rá. A „Komunist” legújabb

száma közli Janez Sztanovnik, Zvonimir Kristl vitacikkeit és egyben Milován Gyilász válaszát a fenti vitacikkekre. Az egész vitaanyag éles fényt vet azokra a gazdasági, politikai és társadalmi elferdülésekre, amelyeket a moszkvai bürokrata kaszt szocialistaellenes politikája és intézkedései idéztek elő gyakorlati téren s ezzel az elméleti kérdések terén is alapos ki-elemzés és vita tárgyát képezik. Janez Sztanovnik cikkéből az derül ki, hogy a Szovjetunióban nincsen szó se osztályról, se kasztról, hanem valami harmadikról: „az oligarchia illetve az autokrata sajátos megjelenési formájáról”, míg Zvonimir Kristl határozottan azt az álláspontot foglalja el, hogy osztályról van szó. Milován Gyilász válaszában vizsgálat tárgyává teszi mind a két álláspontot. — Végül Milován Gyilász „Körben forog-e Sztalin?” című cikke következik, amelyet abból az alkalomból írt, hogy a „Bolsevik” 18. számában ez év október hó elsején közzé tette Sztalin „A szocializmus gazdasági problémái a Szovjetunióban” című cikkét. — A lap a szerkesztőség híreiben közli, hogy legközelebbi száma Jugoszlávia Kommunista Pártja VI. Kongresszusának anyagát hozza.

REPUBLIKA. A horvát irodalmi és művészeti folyóirat őszi kettős száma teljes egészében hozza Miroszláv Krlezsa beszámolóit, amelyet az írók lyublyanai kongresszusán tartott. Az irodalomtörténeti jelentőségű beszámoló után ugyancsak Miroszláv Krlezsa írása következik „Mámoros éjszaka” címmel. Sajátos krlezsai műfaj: novellisztikus történelmi napló,

amelynek keretében első személyben elmondja a nagy napok eseményeit. — Sinkó Ervin „A mi második forradalmunk“ címmel közöl terjedelmes tanulmányt, amelyben történelmi áttekintést ad azoknak az esztendőknek a hősi harcairól, amelyek a Tájékoztató Iroda Határozatának megjelenése óta folynak s amely idő alatt Pártunk szakadatlan harcát folytatja szocialista építésünkért, hazánk függetlenségéért és föltárta mindazokat az ellenséges kísérletezéseket, amelyek Moszkvából arra irányultak, hogy meghamisítsák Marx tanait s a revizionizmus útjára kényszerítsék a csatlós államokkal együtt a szocialista Jugoszláviát is. Pártunk és hazánk küzdelme a szocialista fejlődésért és a marxista gondolat fölszabadításáért — ez a mi második forradalmunk. — A folyóirat a fenti tanulmányokon kívül Dobrisa Cesaricstól három verset közöl, a Figyelő rovatban pedig Antun Barac neves horvát esztéta kritikai tanulmányával találkozunk Iván Gundulics költészetének visszhangjairól a német irodalomban. — Az őszi kettős számot más kritikai írások, beszámolók és színházi bírálatok egészítik ki.

LETOPIS. A noviszádi Szerb Matica irodalmi folyóiratának novemberi száma bevezetőben Dr. Petrović Milán tollából tett közzé egy tanulmányt Bánátról. A szépirodalmi rovatban Kosztics Dusan, Makszimovics Deszánka, Diána Szretykó, Gorján Zlatkó, Cájics Mitya és Todorovics Gordana költeményeivel találkozunk; Andrics Petár „Utolsó választút“ címmel novelláját adta közre, Vucskovics Vojisláv pedig adatokat közöl Vuk Karadzics és Szvetozár Miletics irodalmi kapcsolatairól. A Szemle rovatban Bandics Milos bírálatot ír Csiplics Bogdán nemrégiben megjelent „Bilincsek“ című regényéről, a folyóirat figyelő rovata pedig kultúréletünk különböző eseményeiből ad egy-egy szemelvényt és kritikai megfigyelésű cikket.

KRUGOVI. A fiatal horvát író-nemzedék, amely a „Mladost“ köré csoportosul — mint már lapszemlénkben beszámoltunk róla — az idén tavasszal indította új irodalmi folyóiratát „Krugovi“ címmel, amelynek hatodik száma a napokban hagyta el a sajtót. Mint általában minden ifjúsági folyóiratot, ezt is a változatosság, a lendület, a forma kötöttségeit nem mindig betartó különféle műfajok meglehetősen merész újításai jellemzik. A szépirodalmi munkák között igen gazdag lírai termékkel találkozunk. Bora Csozics a „Bolyongó hold balladája“ egészen új, eredeti hangot hoz, Szimics Sztaniszláv hat verse a klasszikus versformákhoz való hűségről tesznek tanúságot; Pupacsics Joszip, Dubajics Szimo versei figyelemre méltó alkotások. Különösen Dubajicsé, aki a mai horvát parasztköltők egyik igen jellegzetes alakja. — A legújabb szám két novelláját — a próza itt is ügylatszik vérszegényebb, mint a líra — Vinko Cocics és Dankó Oblák írták. — Értékes és elgondolkasztató Vladan Desznica jegyzetei a művészetekről, jóllehet helyenként inkább irodalmi kuriózumokról van szó, mint esztétikai fejtegetésekről. — Angyelkó Habazin Aldous Huxley legújabb regényéről írt kritikai beszámolót és Moholy-Nagy László „A modern irodalom alapjai“ c. tanulmányosorozatából újabb részletet közöl a lap Kovácsevics Teodora fordításában. — A folyóirat Disputa rovatában Joszip Barkovics és Radisláv Rotkovics vitacikkeivel találkozunk. Barkovics immár a „Knjizevne Novine“ megszünte után idézi Drenovac cikkét és az irodalmi újságot. Ez az írás előreláthatólag újabb irodalmi vitákat von maga után. Ratkovics írása viszont inkább irodalomelméleti jelentőségű egy két-évtizeddel előbbi keltezésű kritikai írás kapcsán, amely már részben időszerűségét is elveszítette. Végül, Branisláv Zselykovics Dobrisa Cesarics lírájával foglalkozik szépen átgondolt kritikai írásában.

MLADA KULTURA. A fiatal szerb írónemzedék is új lappal lépett a nyilvánosság elé. Első száma november hó 13-ikán hagyta el a sajtót Beográdban Andrics Petár, Vukoszávlyevics Szlávko, Iványi Iván, Olyacsa Mladen és Csozics Bóra szerkesztésében. A lap bevezető írásában Bóra Csozics elmondja, hogy honnan jött ez a párelszánt fiatal irodalombarát és milyen szándékkal léptek a lapalapítók útjára. A kezdeményezéshez támogatást, biztatást az irodalom nagy barátjától, Milován Gyilász elvtársától kaptak s ezzel az ajánlással is adják a lapot az olvasók kezébe. A lap hasábjain akár Mijovics Tomisláv versében, akár Bóra Csozics prózájában vagy Lázics Laza, Antics Miroszláv, Merkovics Lázár, Sztankovics Vladimir és Szimovics Lyubomir költeményeiben

rokonszenves hanggal találkozunk és ígéretes szárnypróbálgatással. Kezdő lépés ez, de merész. Andrics Petár lírai hangú prózai írása már érettebb, Ilics Vera Mansfield-fordítása gördülékenységgel megragadja figyelmünket; az irodalmi ankét, jóllehet előre meghatározott, kötött kérdést ad föl a megszólaltatottaknak, a „Hazáról és az irodalomról“, mégis sokféle időszerű gondolat és művészi vélemény kerül vele az olvasó elé. Mint legtöbb ankétnek, ennek is a célja a v i s s z h a n g. Remélhető, hogy a lap második számában megtaláljuk a folytatását formában és tartalomban is, — és a lap is visszhangra talál azok között, akik az irodalmat szeretik és mindig reményteljes érdeklődéssel tekintenek az új írónemzedék indulása felé.

(L.)

A Testvériség-Egység könyvkiadó vállalat eladásban lévő könyvei:

A LEGNAGYOBB MAGYAR ÍRÓK ALKOTÁSAI KÖZÜL MEGJELENT:

	Ara:
Petőfi Sándor elbeszélő költeményei — — — —	120.— din.
Arany János lírai versei — — — —	29.— „
Móricz Zsigmond: Rózsa Sándor a lovát ugratja — —	150.— „
Móricz Zsigmond: Rózsa Sándor összevonja a szemöldökét	150.— „
Tömörkény István: Válogatott elbeszélések — — — —	32.— „
Móra Ferenc: Elbeszélések — — — — — —	31.— „
Mikszáth Kálmán: A beszélő köntös — — — — —	50.— „
Babits Mihály: Hatholdas rózsakert — — — — —	25.— „
Móricz Zsigmond: Pacsirtaszó — — — — — —	40.— „
Szabó Dezső: Feltámadás Makucskán — — — — —	15.— „
Mikszáth Kálmán: A két koldusdiák — — — — —	100.— „

KÖNYVEK HARCUNKRÓL A SZOCIALIZMUSÉRT:

	Ara:
Joszip Broz-Tito: Az új Jugoszlávia építése. II. könyv	65.— din.
Tito: Az új Jugoszlávia építése III. könyv — — — —	120.— „
Tito marsall válasza külföldi és hazai sajtótudósítók kérdéseire — 1951 — — — — — — — — — —	50.— „
Borisz Kidrics: A JSzNK gazdasági problémái — —	45.— „
Edvard Kardely: Az új Jugoszlávia útja — — —	150.— „
Mosa Pijade: Válogatott beszédek és cikkek 1941—1947	70.— „
Mosa Pijade: Válogatott beszédek és cikkek 1948—1949	100.— „
Milován Gyilász: Cikkek 1941—1946 — — — —	70.— „

Mindez csak ízelítő a több mint 400 kötetre és füzetre terjedő kiadványainkból.

Könyveink minden könyvkereskedésben kaphatók: ne restellje a fáradságot és nézze meg a könyvkereskedésekben összes könyveinket! Egyesületeknek, iskoláknak, szakszervezeti csoportoknak, földműves-szövetkezeteknek, könyvtáraknak szívesen küldünk könyvjegyzéket és 2.000.— dinárnál nagyobb megrendelésnél 10%, 5.000.— dinárt meghaladó rendelés esetében pedig 15% engedményt adunk.

Izdavačko preduzeće
BRATSTVO-JEDINSTVO
Prodajno odeljenje

TESTVÉRISÉG-EGYSÉG
Könyvkiadó vállalat
Eladási osztály

NOVISZÁD
Dunavszka 10 sz.

Előfizetési felhívás

Felkérjük a HID előfizetőit, hogy 1952 évre szóló előfizetésüket rendezzék minél előbb, nehogy a lap szétküldésében akadály álljon be. A jövő évre, tehát 1953-ra szóló előfizetést a Narodna Banka noviszádi fiókjánál

300-904.870

számú csekkszámánkon kell eszközölni.

Az esetleges 1952 évi hátralék rendezésére felhívjuk előfizetőink szives figyelmét.

Előfizetési ár az 1953 évre

egész évre 420 dinár

fél évre 210 dinár

negyed évre 105 dinár

A **HID** kiadóhivatala

HID

Irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat

Állandó rovatat:

Szépirodalom
Kritikai szemle
Színház
Lapszemle

Zene
Képzőművészet
Műmellékletek
Könyvszemle

Megjelenik havonta egyszer. Egyes szám ára 40.— dinár.

Előfizetési díj: egy évre 420.— dinár, fél évre 210.— dinár.

A **HID** előző évfolyamai

a XIV., XV. és XVI. évfolyam eddig megjelent számai még kaphatók

HID kiadóhivatala, Noviszád, Nyegos utca 2. I. emelet